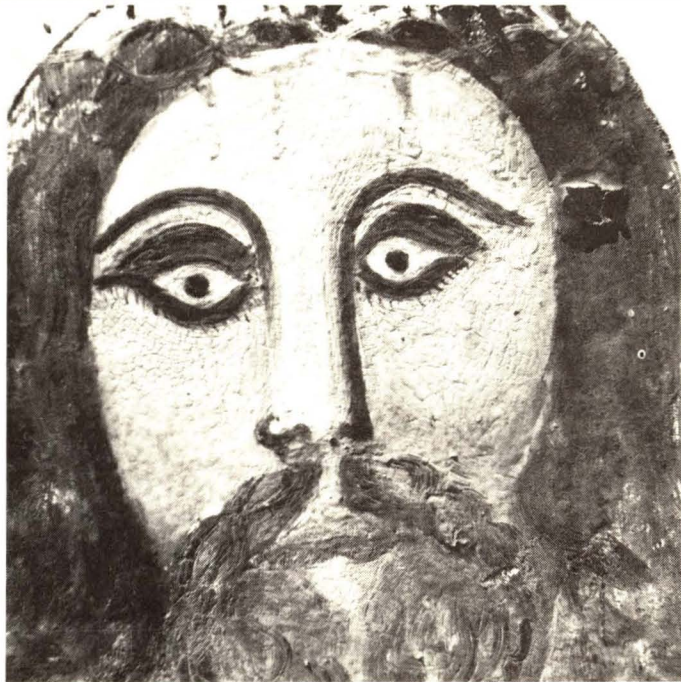

VIGILIA

46. évf. 8. szám

1981. augusztus

NYELVÜNK, MÚLTUNK...

Rónay György: Első szentjeink

Harsányi Lajos följegyzéseiből

Tordai Zádor: Az elmélet határai

Beszélgetés **Bognár József** akadémikussal

Határ Győző: „A genfi doktor Fischer”

Graham Greene: Hogyan lett monsignor Quijote atyából?

Rónay László: Tűz Tamás – Nagy Kázmér: Mi a győzelem?

Keszei István versei

Précis: français, deutsch, English, italiano

MŰMELLÉKLET

Nyelvünk, múltunk	513
RÓNAY GYÖRGY: Első szentjeink	514
PÉCHI SIMON Psalteriuma	526

A Vigília galériája

Magyar Miskönyv	528
SINKÓ FERENC: A Szent László- emlékek sorsa a XVI. és XVII. században	529
BÁNK JÓZSEF: Harsányi Lajos kiadatlan följegyzései elé	532
HARSÁNYI LAJOS: Emberek és események	534

A Vigília beszélgetése

Bognár Józseffel (B. B. A.)	541
RÓNAY LÁSZLÓ: Magyar költők Nyugaton. Tűz Tamás	546
TŰZ TAMÁS: Isten porázán, Portré, Ha egyszer eljön az óra, Aztán csak, Lavinia (versek)	550
HATÁR GYÖZÖ: „A genfi doktor Fischer”	552
GRAHAM GREENE: Hogyan lett monsignor Quijote atyából? (regényrészlet)	557
KESZELI ISTVÁN versei	565
TORDAI ZÁDOR: Az elmélet határai	568
SIKLÓSI JÁNOS: Ősze András kiállításán (vers)	573

Tények és távlatok

NAGY KÁZMÉR: Mi a győzelem?	574
NAGY GÁSPÁR: Némaság (vers)	577

Napló

BÁLINT B. ANDRÁS: Rokona négeknek és csillagoknak	578
---	-----

Irodalom Nyugati magyar költők – 580; Tanítónk az irodalom – 581; **Képzőművészet** Tüskén Gábor: Ősze András: Gilgamesh – 583; **Tudomány** Kőhegyi Mihály: Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig – 584; **Idegen nyelvű tartalomjegyzék** – 586; **A Vigília postájából** – 592; **Haza és nagyvilág** – lapunk hátsó belső borítóján

KÉPEK: Olasz Ferenc felvétele a címlapon, Szántó Piroska monotypiái az 527. oldalon és a hátsó külső borítón, valamint a műmellékleten.

Főszerkesztő: HEGYI BÉLA

Felelős kiadó: VÁRKONYI IMRE

Szerkesztőség és kiadóhivatali ügyintézés: Budapest V., Kossuth Lajos u. 1. Telefon: 173-933, 177-246. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 111. Laptulajdonos: Actio Catholica Terjesztési, előfizetési és templomi árusítás: Vigília Kiadóhivatala, árusítja Magyar Posta is. A Vigília csekk-számlaszáma: OTP 37.343-VII. Hazai előfizetések külföldre: Posta Központi Hirlapiroda, Budapest V., József Nádor ter. 1. Postacím: 1900 Budapest. Külföldön terjeszti a Kultúra Könyv- és Hirlap Kútkereskedelmi Vállalat, H-1389 Bpest, Pf. 149. Nyugati országokban az évi előfizetési ár: 16,50 USA dollar, vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (H-1850 Budapest) a Kultúra 024-7 sz. csekk-számlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigília című lapra vonatkozik. A szocialista országokban előfizethető a helyi postahivatalokban is. Egyes szám ára: 20,- Ft. Előfizetés: negyedévre: 60,- Ft, félévre: 120,- Ft, egy évre: 240,- Ft. Megjelenik minden hónap elején. Index-szám: 26.921 HU ISSN 0042-6024. Szedte a Nyomdaipari Fényszedő Üzem (818813.09)

81. 13790 Petőfi Nyomda, Kecskemét

NYELVÜNK, MÚLTUNK...

Nyelvünket ápolni: elemi kötelességünk. Megőrizni idegen behatásoktól – de nem elzárni az újítástól, gazdagítástól. Védni az utcanyelv fertőzéseitől – de kitenni a mindennapi szóhasználat szellemes, fordulatos fuvallatainak. Óvni és fejleszteni – egyszerre. Ezt a célt szolgálják az iskolai magyartanítás, a tömegtájékoztatási eszközök nyelvvédő műsorai, a tudományos testületek sok nyelvművelő folyóirata, könyve. Tudjuk – tudnunk kell –, hogy magyarságunkat csakis úgy tarthatjuk meg, ha megtartjuk-gondozzuk anyanyelvünket is; a népbén-nemzetben gondolkodó s cselekvő ember ezt soha nem tévesztheti szem elől.

Nyelvünk ápolása természetesen együtt jár történelmi múltunk ápolásával is: elevénné és átgondolhatóvá téve mindazt, ami nyelvemlékeinkben, történeti dokumentumainkban vagy száj-hagyomány útján nemzeti tudatunkban meg- és fennmaradt, mindazt, amit jeles gondolkodóink a magyar társadalomról, fejlődéséről elmondtak és újraértelmeztek. A nyelv őrzi meg ezeket is korunk és minden korok számára.

A nemzet azonban nem azonos az országlakossággal. Lehet kisebb és nagyobb egység annál. A magyarság egyharmada – a történelem alakulása folytán – hazáján kívül rekedt, kisebbségben befogadva a szomszéd államok valamelyikébe, más részük pedig, százezres számban, a két világháború között és utána a szegénység, a munkanélküliség, a társadalmi-politikai viharok elől a biztonságos – vagy annak vélt – nyugati féltekére menekült. A Nyugatról hazalátogató honfitársunkat ma is nemegyszer „az osztrák”, „a holland”, „az amerikai” stb. barátok-rokonok titulókkal, holott ők épp arra a legbüszkébbek, hogy – magyar származásúak. S a legtöbben tesznek is magyarságukért: gyermekeiket megtanítják a szülőföld nyelvére, idézik történelmünk fejezeteit, őrzik hazai kapcsolataikat, a befogadó ország polgáraként is ápolják a magyar hagyományokat. Hogy ez kevés? Ahhoz elegendő, hogy az idegen nyelvi közegben is megmaradjanak magyarnak. Legalább két-három nemzedéken át.

Az anyaország természetesen sokat segíthet nekik, hiszen a nyelv ott virágzik legszebb pompájában. Életré hívta az anyanyelvi mozgalmat, nyelviskolát szervez a külföldön élő magyar diákoknak, továbbképzzi a külhonban dolgozó magyar pedagógusokat, könyvtárosokat, a Magyarok Világszövetsége égisze alatt tankönyveket ad ki, tudományos és közművelődési összefüggéseket szervez. S mindamelllett – a művek színvonalától, illetve az alkotók tehetségétől függően – közreadja, idehaza is megjelenteti, kiállítja és előadja a külföldi magyar művészek alkotásait.

Ebben a hónapban a tízéves anyanyelvi mozgalom keretében negyedszer kerül sor hazai és külföldi írók, nyelvészek, tudósok, papok részvételével az Anyanyelvi Konferenciára. A tanácskozásnak ezúttal Pécs ad otthont, az a város, amely egyaránt büszkélkedhet pannóniai és újkori, azaz klasszikus európai és modern irodalmi, művészeti hagyományokkal. Nyelvünk, literatúránk s az egész magyarságot érintő politika kérdéseiben nyilván bőséges mondanivalójuk lesz a hazai és a külföldi vendégeknek, s ha netán vitáznak majd, a vita értelme az is, hogy megtalálják a közös álláspontot – közös dolgainkban.

Ebből az alkalomból, az Anyanyelvi Konferencia tiszteletére, állítottuk össze jelen számunkat. Rónay György író, a Vigilia inmár három éve elhunyt szerkesztője, aki oly sokat tett a külföldi és a hazai magyar értelmiség közeledéséért, termékeny kapcsolatáért első szent királyainkról ír posztumusz tanulmányában; Sinkó Ferenc újságíró, a magyar középkor kiváló ismerője Szent László történeti emlékeit kutatja a XVI–XVII. században; irodalmi nyelvhatékunkból emeltük ki Péchi Simonnak, Bethlen Gábor fejedelem udvari kancellárjának szép zoltárfordításait; Szántó Piroska monotypiai a Magyar Miskolcnyelvhez készültek, harmonikusan ötvöződik bennük a hit egyetemessége és a magyar egyház sajátja. Közelmúltunk kérdéseivel foglalkozik Tordai Zádor filozófus Bibó István akadémiai székfoglalója kapcsán, az elmélet határait taglalva, és Harsányi Lajos akinek publikálatlan följegyzéseit Bánk József érsek-püspök teszi közzé,

maga is szíves támogatója a külhoni és itthoni magyarság kulturális-szellemi kötődéseinek, az emberi közeledéseknek. Külön köszönjük Bognár József professzornak, a Magyarok Világszövetsége elnökének közreműködését, aki őszintén, a kölcsönös megbecsülés hangján szól a külföldi magyarság és az itthoniak párbeszédéről, eredményekről és problémákról, valamint Graham Greene-nek, a világhírű angol írónak, hogy készülő regényének részletét közlésre átengedte a Vigiániának. Rónay László irodalomtörténész, kritikus most induló, a nyugaton élő magyar költőket bemutató sorozatában elsőként Tűz Tamás portréját rajzolja meg. Köszönjük valamennyi külföldi magyar résztvevőnek, barátainknak, Nagy Kázmérnak, Tűz Tamásnak, Keszei Istvánnak, Határ Győzőnek, hogy jelenlétükkel megtisztelnek bennünket.

Meggyőződésünk, hogy a különböző társadalmi rendszerekben, más-más nyelvű országokban lakó emberek közt a találkozás, ha nyílt és kölcsönösen szót értésre törekvő, szükséges és eredménnyel járhat. Ezt a célt szolgálja lapunk e havi száma, ezért biztatnak további sikerrel az anyanyelvi konferenciák, az anyanyelvi mozgalom egésze is.

RÓNAY GYÖRGY

ELSŐ SZENTJEINK

Negyvenöt esztendővel Szent István halála után, mintegy ünnepélyes megpecsételéseként annak, hogy népe véglegesen szívébe fogadta a kereszténységet, megtörtént az első magyar szentek kanonizálása. László király idejében, 1083-ban – olvassuk Szent Gellért legendájában – „a szentséges római egyház elvégezte, hogy a szenteknek tetemeit, kik Pannóniát, hirdetvén az igét, Krisztushoz térítették, mindeneknél nagyobb tisztességgel kell tisztelni”. Szent István és Imre meg a két zoborhegyi remete, Szent András-Zoerard és Benedek mellett ekkor nyilvánítják szentté a vértanú Gellért püspököt is. „Eljövén az apostoli székek követe – mondja a legenda –, Pannónia nemeseinek lón gyülekezése, és a szent vértanúnak teste szentté avatvatván Szent László királynak közbenjárására, vitetvén a királynak és hercegeknak tulajdon kezeikkel, illendő tisztességgel elhelyezettett ama helyen, hol is a szent vértanúnak érdemeiért a mennybéli kegyelem csodáknak kinyilatkoztatása által felette bőségest tündöklött.”

E szentek népi kultuszáról a haláluktól kanonizációjukig eltelt idő alatt bővebb adatokat csak a Gellért-legendá őrözt meg. Szent István nagyobbik életirata, melyet szerzője még 1083 előtt szerkesztett egybe, véget ér hőse utolsó intézkedéseinek elbeszélésével. Hartvik püspöknek Kálmán király kívánságára írt életrajza általánosságban csak annyit mond, hogy a sírnál a fehérvári bazilikában a szent király közbenjárásáért fohászodóknak „sok éven át” Isten megszámlálhatatlan jótéteménye nyilatkozott meg; a templomból – s ez a legendairódalomban közhelyszerű – éjszakánként angyalok éneke hallatszott s a koporsó felől édeséges illat áradt. Konkrét csodát azonban Hartvik a szentté avatás előtt nem említ. Nem említ a kanonizáció után írt, Hartviknak már forrásul szolgáló kisebb legenda sem. Elmondja ellenben, hogy a szent tetem negyvenöt esztendeig „elrejtve” feküdt eltemetése helyén. Bármi volt is ennek az oka: feledékenység, háborús dülások, melyek elől a holttestet és ereklyéket biztos helyre, föld alá rejtették, vagy a káptalanban kitört „néminemű szakadás” és viszály, kétségtelen, hogy – mint a kis legenda írja – „a felette becses kincs a földben lappangott s a halandók megismerése elől elrejtve csak az Úr szemének mutatta magát”. Márpedig a népi kultusz általában szentek sírjához és ereklyéihez, hősök nyughelyéhez, tőlük fönmaradt vagy nekik tulajdonított fegyverekhez, páncélokhoz s egyéb

Részlet a szerző hátrahagyott tanulmányából.

tárgyakhoz szokott kapcsolódni. Szent István esetében azonban egészen a kanonizációig nem volt szem előtt se sír, amelyhez zarándokolhattak, sem ereklye, amelyet tiszteletben részesíthettek volna. Még ha Hartvik püspök szavait a „számtalan jótéteményről” többnek vesszük is kegyes szövegként, legfőljebb éppen csak kialakuló, a temetést közvetlenül követő időkből megindult kultuszra vonatkozhatnak, mely aztán a koporsó és ereklyék eltűnése folytán abbamaradt. A szent király emlékének ápolása, úgy látszik, inkább a vezető rétegre korlátozódott s inkább politikai jellegű volt mindaddig, amíg a szentté avatás a népet is meg nem mozgatta.

Szent Imrét szintén Fehérvárott temették el; sírja minden bizonnyal osztozott apjáéban sorsában. Az ő legendája sem tartott fenn olyan adatokat, melyekből szentté avatása *előtti* népi kultuszra következtethetnénk. Két általánosságban mozgó megjegyzést tesz e legenda: hogy Imre halálának harmincadnapja a királyi városban, erényességének megnyilatkozó jelei miatt, gyász helyett öröm napja lett; meg hogy csodái leírás nélkül is oly híresek, hogy emléküket nemzedékről nemzedékre fog szállni. Konkrét esetet csupán kettőt beszél el a szerző, aki 1109 és 1112 közt írhatta művét. Az elsőt állítólag Konstantinápolyban hallotta volna egy „istenfélő caesariai kanonoktól”, ez pedig állítólag Eusebius érsek cselekedeteiben olvasta volna. E szerint a szent érsek, körmenetet tartva, látja és hallja, amint éneklő angyalok viszik égbe „halála óráján” Szent Imre lelkét. Ám e történet legfőljebb azt sejtetheti, hogy Bizáncban érdeklődtek a magyar királyfi iránt, akinek felesége talán görög hercegnő volt, s esetleg része lehetett a veszprémi görög apácázárda alapításában. Ami Eusebius caesariai érseket illeti, ő földi életében aligha láthatta Imre herceg megdicsőülését, hiszen nem kevesebb mint hatszáz esztendővel élt nála korábban. A legendáiról azonban ilyen és ehhez hasonló csodákról s látomásokról bőszégesen hallhatott is, olvashatott is, akár valóban Konstantinápolyban valamiféle „istenfélő kanonoktól”, kivel ottjártában találkozhatott, akár itthon, kolostorában; valószínűleg Pannonhalmán: gyakori mozzanat ez ugyanis a szentek életében s kedvelt motívuma a legendairóladalomnak mind Nyugaton, mind Keleten.

Szent Imre másik legenda említette csodája egy Konrád nevű némettel történt „a mi napjainkban”. Ez páncélban, testén láncokkal vándorol kegyhelyről kegyhelyre, lepecsételt levélben szörnyű gonosztettei jegyzékével, míg végre Fehérvárott álmában megjelenik neki Szent István s azt tanácsolja, kérje fiának, Imrének a közbenjárását. Sírjánál aztán valóban meg is történik a csoda: lepattannak a bűnös láncai és bűnvallomása fehér pergamenlappá változik. Fábián prépost és papjai tüstént jelentik a történeteket László királynak és a püspököknek; ennek hatása alatt rendelné el a király zsinat tartását és a szent királyfi testének fölemelését.

A széttörtött lánc darabjait a zarándokok alighanem ott láthatták Szent Imre sírjánál, de valószínűleg nem a kanonizáció előtt. Konrádot ugyanis az elbeszélés szerint Szent István híre vonzza Fehérvárra: „Ezenközben boldog Istvánnak, Pannónia királyának híre, kinek sírjánál naponkint történtek csodák, jelesnek tartatott”; márpedig ez a megállapítás aligha vonatkozhat más-korra, mint a kanonizálás *utáni* időre, amikor már valóban kimutatható ilyen szélesebb rétegeket átható, népi Szent István-kultusz.

Gellért püspök esetében e népi kultusz, életrajzában tanúsága szerint, halálától kanonizációjáig szakadatlan folytonosságú volt. A magyar nép kétségkívül szentnek tartotta és szentként tisztelte hivatalos szentté nyilvánítása előtt is. Vértanúsága másnapján „felette nagy siralommal” a Boldogságos Szűz pesti templomában temették el. Sírjánál már ekkor csodák történtek. „Aki csak a betegek közül az ő tetemét illette, avagy az ő vérét a földről fölvette, legott külön-külön nyavalyákból meggyógyult.” Nyugóhelye zarándokhely lett. Itt őrizték egy edényben összegyűjtött vérét, melynek „érintésétől sok betegek meggyógyultak”, szemközt a budai parton meg a követ mutogatták, melyen fejét széttörték s melyről vére folyt a Duna gyakori áradásai hét esztendő alatt sem tudták lemosni. A legenda négy olyan csodáról tud, mely közbenjárására itt, a pesti révnél történt: egy zsugorodott testű kisdéd, egy hályogos szemű német szűz, egy szerencsétlenül járt hajós és „egy szép orcájú, de fájós szemű hajadon” gyógyulásáról.

Hét évig pihent Szent Gellért teste a mai belvárosi templom helyén álló egyházban. Akkor utóda, Mór csanádi püspök és Fülöp, a Szűz Máriáról elnevezett csanádi bencés monostor apátja a hozzájuk csatlakozott nemesek sokaságával fölkereste András királyt s kieszközölte nála, hogy a vértanú földi maradványait átvihessék egykori székhelyére, Csanádra. Az esemény nagy zarándoksereget vonzott Pestre. Vakok, sánták egész tömege gyűlt egybe, számosan meggyó-

gyultak ruhája érintésétől, – abban a ruhában temették el, amelyben megöletett; – akkora volt a sokadalom, hogy nappal ki se tudtak menni a templomból, „éjjel indultak ki”. Alig haladtak valamicskét, ismét csoda történt: egy zsugorodott kezű asszony nyerte vissza egészségét a szent test érintésére. „A falvakból pedig és mind az egész csanádi tartományból elébe futottak a tetémnek az emberek, hogy ki őket a hitre térítette, érettek a Magasságnál is közbenjárni méltóztassék.” Az író két közkeletű legenda-motívumot is beleszó a transláció történetébe: a koporsós szekeret húzó barmok útközben se nem ettek, se nem ittak s oly vígan üggettek, mintha nem is éreznék a terhet; a Maroson pedig magától ment át a hajó a tetemmel.

A folyó túlsó partján a Boldogságos Szűzről nevezett bencés monostor szerzetesei és a püspöki Szent György székesegyház kanonokjai papi díszbe öltözötten várakoztak; fölemelték a koporsót és processzióban vonultak vele a monostori templomba, melyet a legenda szerint Gellért maga jelölt ki temetkezési helyéül, megnyerve elhatározásához a pápa hozzájárulását is. Hogy az írónak ez az „apostolica auctoritas”-ra való utalása, melyet semmi más adat nem támogat, milyen alapon nyugszik, nem tudjuk. Annyi kétségtelennek látszik, hogy a monostor és a káptalan közt idők folyamán vita keletkezett a holttest és az ereklyék fölött; mindkét fél magának követelte őket, a bencések a szent akaratára és úgy látszik valaminő pápai engedélyre hivatkozva, a kanonokok pedig azon az alapon, hogy mint alapító püspököknek, a székesegyházban kellene nyugodnia. A legenda előadása a monostor igényeit támogatja: szerinte a kanonokok Fülöp apát tiltakozása ellenére is átvitték a koporsót a székesegyházba; hanem ott a halottvivők sehogyan sem tudták letenni, vissza kellett térniük a bencések templomába, ahol aztán a tetem olyan súllyal nehezedett rájuk, hogy nyomban le kellett helyezniük a földre.

Eltemetni azonban egyelőre nem lehetett „a népnek sokasága miatt”. Akkora volt a tömeg s olyan fogyhatatlan, hogy az egyházban „némi heteken át istentiszteletet sem tarthattak”. Végül is a papság úgy határozott, hogy tort ad a népnek. „És mikor összegyűltek a torozásra, az apát a püspökökkel és szerzetesekkel az ajtókat bezárván a tiszteletreméltó tetemet tartozó tisztelettel és tisztességgel eltemette.” Ereklyéit: kámzsás ruháját, amelyben megölték, teveszőr köntösét, önsanyargató eszközeit, szöges övét és ostorát, a Duna partjáról kiemelt véres követ, melyen kiszenvedett, s bizonyára az összegyűjtött véret tartalmazó edényt is, sírja fölé helyezték.

Mint addig a pesti volt, úgy lett ettől fogva zarándokhely Szent Gellért csanádi sírja. Látogatottságát alighanem csak fokozta a kitett gazdag ereklyekincs, és talán az is, hogy a szent vértanú – úgy látszik – főként a nyomorékokat és betegeket pártfogolta: följegyzett csodái, egyetlen egy kivételével, mind gyógyulások. Még ravatalon feküdt, mikor egy Péter nevű félszemű papnak visszaadta látását. Később Becs ispán feleségét, „ki hajdanában Ajtony feleségei közül való volt” s kit maga Gellért kereszttel meg, gyógyította ki nehéz hidegleléséből. Egy kisgyereket kígyó mart meg; szülei a sírhoz viszik s a fájdalom megszűnik, a daganat lelohad. Egy asszonyt megszáll a gonosz lélek, de mihelyt a koporsóhoz megy, eltávozik belőle az ördög. A székesegyház egyik kanonokját súlyos zsabájától szabadítja meg. Fönnmaradt egy köntöséhez fűződő csoda emléke is. Egy parasztember arcát oly iszonyúan elcsúfította a fekély, hogy már be se engedték a monostor kapuján; ám mikor a szent vértanú köntösét botra tűzve a fekély fölött keresztalakban ide-oda vonták, „miközben a nép messze állott”, a szörnyű var leesett s a parasztember meggyógyult.

A csodák szereplői közt minden rendnek és rangnak akad képviselője; van férfi és nő, gyermek és felnőtt, főrangú asszony, egyházi férfi és egyszerű parasztember. Ha leszámítjuk is az események után több századdal egybeszerkesztett nagyobb Gellért-legenda szerzőjének a transláció leírásában elkövetett valószínű túlzásait: már magukból a tényekből, a csodák száraz jegyzékéből is kiviláglik Szent Gellértnek az a vértanúsága napjától fogva szakadatlanul élő népi kultusza, amelyet a kanonizáció csupán szentesített, hivatalos egyházi jóváhagyással látott el.

* * *

Első szentjeink földi maradványainak fölemeltetése országos ünnepek középett, a nép széles rétegeinek részvételével ment végbe. Szent István elevációjakor akkora tömeg gyűlt egybe, hogy nem fért be a templomba. „Isten, aki csodálatraméltó az ő szentjeiben – olvassuk a Hartvik-féle legendában –, bőségesen árasztva kegyelme jótéteményeit, csodáknak jeleivel mutatta meg jelen-

létét az üdvösséget esedezőknek mind a bazilikában, mind a bazilikán kívül”, tehát azoknak is, akik bejutottak a székesegyházba s jelen lehettek a földalatti sír megnyitásánál, „odafuthattak”, mint a kis legenda mondja, de azoknak is, akik kint rekedtek. Számos csodálatos gyógyulás történt. Hartvik közvetlenül a sír fölnyitása előtt hármat említ: Caritas bakonyosmlyói apáca látomását, hogy addig nem tudják elmozdítani a koporsót fedő követ, míg László szabadon nem bocsátja Salamont; egy béna ifjú gyógyulását, s egy hétesztendő fiúcska fölépülését, kit a csoda fölötti nagy örömeben könnyezve maga László emel föl a földről s visz ölében az oltárhoz. A kis legenda szerint vakok szemük világát, inaszakadtak épségüket kapták vissza, fájdalomtól megszáloltak enyhülést nyertek; Hartvik pedig Lukács evangéliumát idézi: mintha azok az idők tértek volna vissza – mondja –, midőn mind, akiknek betegek voltak, Jézushoz vitték s az Úr meggyógyította őket. Szintén Hartvik említi a kanonizáció után egy Mechtildis nevű főrangú hölgy fölépülését halálos betegségéből a szent király közbenjárására; egyébként – teszi hozzá –, a többi csoda elbeszélését a Magyarországon működő „számlálhatatlan tudósokra” hagyja. Mégis fenntartott egy adatot, mely jellemzően világít rá Szent Istvánnak a kanonizáció után megindult népi kultuszára. Mikor az eleváció híre kezdett széltében elterjedni – írja –, az ország valamennyi vidékéről özönlöttek a sírhoz, akiket valami betegség gyötört; és sokan, mert gyöngeségük miatt nem bírtak elzarándokolni Fehérvárig, útközben nyertek gyógyulást. Ezek azután ott, ahol egészségüket visszakapták, a csodálatos esemény emlékére nagy kórákásokat hordtak össze. Ilyeneket – jegyzi meg –, még hosszú idő múltán is látni lehetett.

Hogy valójában honnét eredtek, mik voltak ezek az útmenti kőhalmok, nem tudjuk. Talán pogány babonával álltak kapcsolatban: a gyógyultak esetleg jelképesen ilyen kórákások alá temették el betegségüket. Az is elképzelhető azonban, hogy a vallásos népi képzelet az utak mentén akkor még gyakori római maradványokhoz, jelzőkövekhez fűzte egyes Szent István közbenjárására történt csodás gyógyulások emlékét s Hartvik ilyen friss népi hagyományt rögzített meg.

Szent István kultuszának, a sírjához zarándoklásnak egyébként érdekes emlékét őrizte meg Szent Günther csodáinak gyűjteménye. Egy Lőrinc nevű gazdag pannóniai nemesről beszél, aki azért kereste föl Szent István sírját, hogy bénaságából kigyógyuljon. Álmban megjelent neki a szent király és Günther nyugvóhelyéhez utasította, ahol a legenda szerint Lőrinc valóban vissza is nyerte egészségét.

Ami Szent Gellértnek a szentté avatás utáni kultuszát illeti, legendája csak egy kései adatot említ: azt, hogy Nagy Lajos anyja, Erzsébet buzgó tisztelője volt a vértanúnak és közbenjárására kigyógyult betegségéből, amiért aztán hálából 1361-ben új sírt emelt neki és új tartókat készíttetett ereklyéinek. Ám ha a legenda nem is szólt róla, bizonyos, hogy Gellért maradványainak csanádi fölemeltetése, melyen maga László király vitte hercegeivel a koporsót, még fokozottabban mozgatta meg a népet, kiváltképpen a keleti részeken, mint harminc esztendővel előbb a Pestről Csanádra való átvitel; s az is bizonyos, hogy a kanonizáció után még többen s még buzgóbban zarándokoltak a sírhoz, mint annak előtte.

Mintegy négy évszázaddal a szentté avatás után a ferences tudós és szónok, Temesvári Pelbárt szolgált érdekes bizonyosságot arról, hogy Gellért püspök alakja, csodáinak története nemcsak az írástudókat, nemcsak az egyháziakat foglalkoztatta, hanem a népet is.

A nagyobb legendában fennmaradt jegyzék négy olyan csodát említ, amely a szent első nyugvóhelyén, „a pesti révnél”, az itteni Boldogasszony-templomban történt. Köztük a harmadik a következő: „Néminemű hajós, megesvén a dolog, hogy kezének ujjait evezéskor megtörte s ujjai meg is görbültek és kitekeredtek, ki is nagy fájdalommal és kiáltással és jajgatással a szent tetemhez eljőve, mit is mikor megérintett, legottan meggyógyult”. Ha mármost figyelembe vesszük, hogy az egyes szentek ünnepén mondott prédikációk sokszor a legendák nyomán készültek; ha figyelembe vesszük, hogy a velük vagy közbenjárásukra történt csodákat akár róluk szóló, akár egyéb szentbeszédekben örömet hozták elő példaként; ha figyelembe vesszük végül, hogy a népeket a csodákat és példákat, különösen a képzelet- és szemléletvilágához leginkább illőket, mint önálló történeteket jegyzi meg, sőt esetleg más, neki kedvesebb szentekhez hozzá is kapcsolja: nyilvánvaló, hogy az a csoda, melyet Pelbárt beszél el, a főtebb említettnek kerekesebb s a Maros vidékére lokalizált változata. Ő ugyanis „gyümölcsöskertjében”, *Pomerium de Sanctis* című, 1489-ben elkészült s 1499-ben Hagenauban nyomtatásban megjelent szentbeszéd-gyűjteményében, rövid kivonatát adva Szent Gellért nagyobb legendájának, annak végén a következő történetet mondja el:

Mór csanádi püspök elkéri András királytól Gellért tetemét; szekerre teszik s viszik Csanád felé a koporsót. A két ló nem eszik, nem iszik, vígan üget a Marosig. Ott hajón kell átszállítani a tiszteletreméltó testet. Csakhogy a kompot semmiképpen sem tudják elmozdítani a parttól. Az egyik révész keze az evezőrud és a hajó pereme közé szorul; három ujjá kitörök; kínjában káromolni kezdi a szentet. Ekkor – „úgy mondják”, „fertur”: jegyzi meg Pelbárt –, hang hallatszik: „Míg Mór nem jön, nem megyek”. Mikor a püspök végre megérkezik, a komp égi indításra evezés nélkül átsiklik a túlsó partra. A menet a Boldogasszony-templomába viszi a koporsót, a hajós pedig bűnbánatra indulva odafut a sírhoz s a szent férfit érdeméért visszanyeri elvesztett három ujját.

Azokat a csanádiakat, akik a prédikációkban gyakran hallhattak Szent Gellért csodáiról, nyilván megragadta a zúzott kezű pesti révész gyógyulásának története. A Maros a legrégebb időktől fogva fontos vízi út, erre szállították Szeged felé az erdélyi hegyekben bányászott sót; Csanád egyébként is átkelőhely, forgalmas rév s hajós népek, révések is laktak a városban. Mi sem természetesebb, minthogy képzeletüket foglalkoztatta a „néminemű hajóssal” esett pesti csoda. Az esemény színhelye aztán a messzi, idegen Pest helyett a népi hagyományban lassankint Csanád lett, idejéül pedig önként kínálkozott a Maroson való átvitel. A népi legendaalakulás azt is megakarta magyarázni, miért nem lehetett elindítani a kompot: így kerülhetett a történetbe Mór püspök, Szent Gellért munkatársa és utóda a püspöki székben; a gyógyulás elbeszélését pedig kikerekítette egy, a legendairódalomban szélében ismert motívum: hogy a szentet káromló balul jár, de bűnét megbánva visszakapja épségét.

Bár azok a többé-kevésbé romantikus hipotézisek, melyek krónikák, legendák egy-egy kerekesebb részletében nyomban a népi képzelet költői munkáját sejtették, általában nem nyertek igazolást: ezúttal minden okunk megvan rá, hogy Pelbárt Gellért-legendájának ezt a végső szakaszát a népi legenda-továbbképzés termékének tekintsük. Erre vall a történetnek a „pesti” változattal szembeni kikerekítése, Mór püspök indokolatlan, talán valami homályos emlékezésre visszamenő szereplése s erre végül a befejezés is: tehát mindaz, ami a pesti csoda leírásából hiányzik. Erre vall Pelbárt „fertur”, „azt beszél” megjegyzése is; eszerint nem írott forrásból veszi, amit mond, hanem hallomásból értesült róla. S értesülhetett is, hiszen a csanádi egyházmegye területéről származott, onnét, ahol e legenda élhetett a nép közt is, s ahol egyébként Pelbárt rendjének, a ferencesek szalvatoriánus ágának kolostorai is álltak.

* * *

A kanonizáció ideje, Szent László kora első virágkora a középkori magyar keresztény kultúrának. A Szent István halálától eltelt fél évszázad alatt a nép lelke, nem minden vihar nélkül ugyan, fokozatosan megnyugodott, fokozatosan letett ősei szokásairól s elfogadta, átélte a kereszténységet; a lapangó indulatok megcsendesedtek, a pogányság parazsa kihamvadt.

„Miótán Szent István király Krisztushoz térítette Magyarországot – írja a krónika –, ez kétszer fordult vissza a pogánysághoz. Egyszer András király idejében, másodszor Béla király idejében.” A lázadásában, úgy látszik, jelentős szerepe volt az idegenek elleni gyűlöletnek s a terhek, dézsma, tized miatti elégedetlenségnek. A zendülés az új hit ellen alighanem azokból a rétegekből indult ki, vagy legalábbis azokban találta meg támogatóit, amelyek leginkább lázadoztak a terhek ellen.

Az első forrongás előzményeiről a krónika elmondja, hogy Magyarország „némely mágnásai”, Visca, Bua, Buhna és rokonaik, látva az ország szomorú sorsát és Péter zsarnokoskodását, hívek maradtak a Szent István nemzetségéből származó hercegekhez, a megvakított Vazul fiához, a Lengyelországban élő Bélához s az onnét Lodomériába, majd Oroszországba vándorolt Andráshoz és Leventéhez; támogatták őket s azon igyekeztek, hogy utat készítsenek nekik a trónra. Péter árulás folytán megtudta terveiket; a nemeseket elfogatta, egyeseket kivallató fára akasztva megöletett, másoknak a szemét vájatta ki. „Akkor Magyarország nemesei, látván népük bajait, Csanádon egybegyűltek és tanácsot tartva egész Magyarország ünnepélyes követeit elküldték Oroszországba Andráshoz és Leventéhez”; hűséget fogadtak nekik és kérték őket, szálljanak le Magyarországba és szabadítsák meg népet a németek dühétől.

Szent Gellértnek nem sokkal a szentté avatás után írt kisebb legendája minderről semmit nem beszél; a későbbi, nagyobb legenda pedig elhagyva azt, hogy a tanácskozás helye Csanád volt, erre vonatkozó elbeszélést nyilván a krónikából veszi; semmi közvetlen adatunk nincs tehát arról, volt-e és ha igen, milyen kapcsolata volt Gellértnek a Péter ellen összeesküvő főurakkal. Mindenesetre nagyon valószínűnek látszik, hogy volt. Mert ha Péterhez szít, a hercegek pártja aligha épp az ő székhelyén gyűlekeznek tanácskozásra; ha pedig ott gyűltek össze, nehezen képzelhető el, hogy olyan kiválóan tekintélyes főpap, mint ő, valaminő módon részt ne vehet volna a megbeszélésekben, ha közvetlenül nem is, legalább közvetve. Am egyébként is alaposan gyanítható, hogy Péter ellenzékéhez tartozott.

Mint meggyőződéses híve annak a középkorban általános – többek közt Szent István intelmeiben is leszőgezett – elvnek, mely szerint az uralom jogosságának föltétele, hogy a fejedelem helyesen, „recte”, azaz az igazságosság, kegyesség és békesség szellemében uralkodjék s mely szerint a békétlen, igazságtalan és hitetlen király tirannussá válik s elveszti jogát az uralkodásra: Szent Gellért bizonyára éppoly határozottan elítélte második országlása alatt Pétert, aki „a német király hatalma által fölfuvalkodva már nem uralkodott, hanem inkább zsarnokságának kegyetlenségével elnyomva ostorozott”, mint rövidebb előtte Abát. A tüzes kemencébe vetett három bibliai ifjú énekéről élete végén írt elmélkedésében, egyetlen fönmaradt művében, a *Deliberatio supra hymnum trium puerorum*-ban több olyan megjegyzést is találunk, amelyre nyilván részben Aba, részben s talán még inkább a trónra német segítséggel visszatért Péter erőszakoskodásai adtak alkalmat. Így szól többek közt arról, Szent Pálnak az evezusiaknak írt levelét fejtegetve, hogyan kell az igazi kereszténynek Isten fegyverzetébe öltözve ellentállnia a világ bűnökben tobzódó, tehát ördög szolgálatára vetemedett fejedelmeinek; így bélyegzi meg az investitúrára való törekvéseket: előbb általánosságban a papok elleni hatalmaskodásokat, a püspökök megfélemlítését és adó alá vetését, utóbb pedig már nyíltan Magyarországra utalva – „szóljon Germánia és Pannónia se hallgasson” –, a világias életű egyháziakat, meg aminek e fegyvelmezetlenségét következmenyei: azt, hogy a világi hatalom illetéktelen beavatkozásával tanulatlanokat helyez egyházi méltóságokba; olyanokat – mondja –, akik jóformán meg sem tanulták még a zsoltárokat „vix psalmis auditis in schola cathedras arripuerunt episcopales”. Így fejt ki végül a királyságnak közkeletű, királytűkrök sorozatában kézzől kézre szálló, az *Intelmeknek* is alapjukul szolgáló elméletét. „Ő világ ámitása – írja –, ő emberiség ostobasága! Inkább dicsérni a férgek étékül szolgáló embert, mint azt, aki által a királyok uralkodnak és a jót elhatározzák: szétszórja az Úr, mondja a zsoltáros, azoknak csontját, akik embereknek akarnak tetszeni. Mert valójában csak az mondható királynak, aki maga is Isten szolgája. Isten kezében van, szól az írás, szíve a királynak, vagyis Isten szolgájának, aki magát – („rex qui se regit”) – az erényekre, nem pedig a bűnökre, az örök életre, nem pedig a kárhozatra, Isten dicséretére, nem pedig a világ magasztalására igazgatja. Akik pedig csak azért uralkodnak, hogy királynak nevezék őket, nyúzzák a népet, adókat követeljenek, magukat magasztalják s mindent hiú nevükre fordítsanak a világ ízlése szerint: nem királyok azok, hanem fölforgatók.” S hozzát teszi: „Aki a nép bűnei miatt uralkodni engedni a képmutatót, *hypocrita homo*-t – (ahogy ezt a *Deliberatio* egy korábbi részében kifejti) –, az, tudniillik Isten *ad praesens*, jelenleg is eltűri, hogy ilyenek legyenek hatalmon.”

Hogy a „hypocrita homo” kifejezés és az „ad praesens” kitétel Péterre vonatkozik, az nyilvánvaló. Szent Gellért, mint a „rex christianus” eszményének híve, áll szemben a zsarnokká züllött Péterrel; s hogy véleményét nem rejthette véka alá, gyanítható abból a bátor határozottságból, amellyel kevéssel előbb Abával szemben föllépett, de gyanítható magából a *Deliberatio*-ból is, így főként abból a részletéből, mely a hatalom előtti meghunyászkodókat, világi tekinteteknek hódolókat, fejedelmek törvénytelenégeivel megalkuvókat kárhozza. „A mi látóink – mondja (látóink, *videntes*: mert az előzőkben prófétákról volt szó) – sajnálatos módon nem a nyilvánosság előtt kiáltanak, hanem magukban morgolódnak, engedelem és kérdés nélkül pisszenni se mernek, nehogy megsértsék a király fülét. Hogyan szólhatnánk, mondják, a király tetszése ellenére? Haragra gerjed, dühösség a fegyvere, s mi még hangoskodni merjünk?” Az ilyenek inkább színelnek mosolyt, mint hogy Isten erős igéjét hirdessék; nem is igen különböznek azoktól, akik a babiloni király szobrát imádták.

Az elégedetlen uraknak tehát bizonyára jó okuk volt rá, hogy éppen Csanádon tanácskozzanak. Annál is inkább, mert Gellértben, Szent István bizalmasában és munkatársában ugyan-

nak a szellemnek láthatták örét és képviselőjét, amelynek érvényre juttatására maguk is törekedtek.

Az Árpád-fiak visszatértek kirobbant pogány mozgalom nem az ő körükből indult ki. Az esemény, mely döntő elhatározásra készítette őket, Visca, Bua és Buhpa kivégzése volt, ez utóbbiakról pedig világosan megmondja a krónika: „Az országot – illetve uralmat, *regnumot* – Szent István király nemzetségének, ki őket szerette és fölemelte, minden erejükkel visszaállítani igyekeztek”. Péter ellen éppen Szent István politikájának hívei, emlékének tisztelői, művének őrei fogtak össze, olyanok tehát, akik ennél fogva a kereszténységhez is szilárdan ragaszkodtak. Állásfoglalásuk egyik lényeges indítéka éppen az lehetett, hogy Péter ténykedései már-már összemúlással fenyegették a Szent István-i koncepciót. Az utasításban, melyet a hercegekhez küldött követeknek adtak, ez a kérés is szerepel: védjék meg a népet a németek dühétől. Péter ugyanis, miután Aba palotaforradalma elűzte, Regensburgba futott sógorához, Henrik császárhoz, hűbérül ajánlotta föl neki az országot s 1044-ben az ő segítségével foglalta vissza trónját. Henriktől német testőrséget kapott, magát németekkel vette körül, az állásokba németeket ültetett; az ország a német császár hűbéri tartománya lett, függetlensége elveszni látszott. Holott Szent István éppen ezt a közvetlen Nyugatról fenyegető veszedelmet akarta elhárítani tervszerű latin tájékozódásával, többek közt azzal is, hogy a pápától kért koronát, nem pedig a császártól, ami egyben annak hűbéruraságát jelentette volna, ami ellen a Szentszék később, Salamon idejében erőteljesen tiltakozott is; továbbá azzal, hogy az ország keresztény megszervezését, a keresztény művelődés megalapozását nem annyira német, mint inkább latin–francia orientáció jegyében hajtotta végre, aminek a francia s olasz papok szerepe mellett kiváló bizonyosága Árpád-kori liturgiánk kétségtelen francia, észak-franciaországi eredete. Az elhatározás, hogy Vászoly fiait visszahívják, Szent Istvánnak nemcsak nemzetségét, hanem politikáját is újra jogaiba akarta iktatni. Jellemző, hogy András első rendelkezése trónralépte után éppen a pogányság szertartásainak megtiltása és Szent István törvényeinek visszaállítása volt. Még külsőségekben is szembeütnik az országalapító hagyományaihoz való visszatérés. András pénzein Szent István pénzeinek föliratát újíttotta föl s nyugati minták követése helyett egyszerűen lemásoltatta a maga számára nagybátyjának pecsétjét. A pogány mozgalom, csalódva reményeiben, úgy látszik, komolyabb ellenállás nélkül elült.

Pedig nemcsak hirtelen föllobbant láng lehetett. A keleti részeken a forradalom parazsa ott izzott már azelőtt is, hogy az urak követeiket elküldték Csanádról a hercegekhez. A *Deliberatio* lapjaira be-beszűrődik a készülő zendülés földalatti moraja. A teológiai fejtegetések közepett megjegyzések bukkannak elő, amelyek több-kevesebb világossággal a pogányság mozgolódásaira céloznak. „Ma is sokan vannak – olvassuk egy helyütt –, akik újra hozzáidomulnak ahhoz, amiről egykor lemondtak.” Másutt a „kárhuzatos bálványok tisztéletét” ostorozza Szent Gellért, mert szerinte ez „minden bajnak oka, kezdete és vége”. Panaszodik a bűnök: gyilkosság, tolvajlás, hűtlenség, lázongás, lelki nyugtalanság és egyebek elharapódzása miatt, nem feledkezve meg a házasság tisztasága elleni vétkekről sem, ami a pogány többnejűséghez való visszatérésre vonatkozhat. Bálványok emeléséről és imádásáról, a hasukat istenüknek tartók tobzódásáról, pogány éjszakai lakmározásokról is beszél.

De beszél egyebekről is. Így arról, hogy vannak, akik a halottak lelkéért keresztény módra följánlott alamizsnákat visszakövetelik. Elképzelhető, hogy e célzás Aba vagy Péter hatalmaskodó tisztviselőit illeti, akik egyes, az egyház javára tett alapítványokat és adományokat visszavettek. De utalás lehet ez a pogányságra is. A kereszténység ugyanis, mint köztudomású, a pogány szokásokat, hacsak a lélek kára nélkül erre mód nyílt, nem annyira kiirtotta, mint inkább „megkeresztelte” s új értelmet adott nekik. Így történt például a pogány temetkezéseknél szokásos loáldozatokkal is. A lovat, melynek egyes részeit azelőtt a halottal együtt a sírba tették, most már nem ölték le, hanem az egyháznak ajándékozták. Lehet, hogy a pogány szokásokra visszatérők ilyen adományokat követeltek vissza.

A *Deliberatio* szövege alapján azonban egy harmadik – s a szöveg szerint az előzőknél valószínűbb – föltevés is megkockáztatható. Szent Gellért terminológiája ugyanis világosan megkülönbözteti a pogányt és az eretneket. Mídonn például azt fejtegeti, kik azok a gonoszok, akik Szent János szerint az ördögtől valók s porukat elfújja a szél, „ergo impii – írja – haeretici et judei et pagani admittendi”, az eretnekek, pogányok és zsidók azok. Márpedig az adományok visszakö-

vetelésével kapcsolatban Gellért nem pogányságról, hanem határozottan eretnekségről beszél: „omnibus saeculis inaudita haeresis”-nek, eddig sosem hallott eretnekségnek minősíti ezt az eljárást. Pár sorral odébb pedig azt mondja: „Majdnem egyhangúan tagadják mindannyian a test föltámadását, amely gonoszságnál nincs nagyobb vétek a világon”. Meglehet ezek szerint, hogy a délkeleti részeken a pogányság nyugtalankodásán kívül – mint látni fogjuk – még egy, a test föltámadását tagadó, a Balkánról, „a tévtanok nélkül élni soha nem akaró szerencsétlen Görögország” felől beszivárgó manicheus-bogumil tévelygés is fölütötte a fejét.

Az mindenesetre bizonyos, hogy túl a Tiszán, Gellért püspök egyházmegyéjében is komoly jelei mutatkoztak a pogány ellentállásnak. Erősítették ezt az események is. Péter, s amit Péter második uralmából a legközvetlenebbül tapasztalt: idegen adószedőit gyűlölte a nép. Kétszeresen gyűlölhette Aba országlása után. Aba ugyanis, minthogy joga a trónra nem volt s nem bízhatott a vele egyenrangú, királyságának jogosságát kétségbe vonó erőszakosságai miatt elégedetlen urakban, mint a krónika mondja, „megvetve az ország nemeseit, mindig a paraszttokkal és nemtelenekkel közösködött”, azok rovására a népnek kedvezett és „azt vélte, hogy minden közös az uraknak a szolgálkkal”. Péter visszatérével ezek az állapotok megváltoztak; Aba pedig éppen kormányzása utolsó esztendejének tavaszán járt a keleti részeken s Csanádon; érthető hát, ha errefelé a nép, Aba kommunisztikus elvei után, háborgott a dézsma és tized újonnan való beszedése miatt, visszakívánta a pogányságot, melyben ilyen szolgáltatások nem terhelték, s melyben idegenek – mint Péter német és olasz adószedői – nem hatalmaskodhattak a magyarokon.

A nyílt lázadásra csak alkalom kellett, s a Péter letételére irányuló kísérlet ezt is meghozta. A hazatérő hercegek elé, élén a pogány módra nyírt és lóhúst áldozó Vatával, egész sereg tódul s „ördögi ösztönzésre fölgyulladva” azt szabja ki támogatása föltételéül, „engedjék az egész népet a pogányok szertartása szerint élni, a püspököket és klerikusokat megölni, az egyházakat lerontani, a krisztusi hitet eldobni és bálványokat imádni”. Miután András kénytelen-kelletlen enged követelésüknek, „mert egyébként Péter király ellen nem viaskodtak volna”, azok papokat ölve, templomokat rombolva s idegen előljárókat elűzve követeket menesztenek Péter váraiba, András és Levente amaz állítólagos parancsával – mert nem parancsot adott nekik András a pogányságra, hanem csak engedélyt –, hogy „a püspökök a klérussal ölessenek meg, a dézsmálókat meg kell gyilkolni, visszavétessek a pogány hagyomány, teljesen eltörrendők a pénz és élelemgyűjtések az ő németjeikkel és olaszaikkal, Péter emléke pedig vesszék el örökre és azon túl.”

A krónika előadásából kiderül, mennyire egybefonódik a lázadásban az idegengyűlölet, az adózás megtagadása s a tizedben részesülő klérus üldözése a pogányságba való visszakíváncsozással. S kiderül az is, hogy az eseményekben két külön mozgalom szerepel. Az egyik a Szent István hagyományaihoz ragaszkodó s az ország jövőjét féltő uraké, s ebben volt valaminő – alighanem jelentős – része Szent Gellértnek is; a másik a Tiszántúlról kiinduló és bizonyos fokig „parasztforradalom” jellegű zendülés, és ennek lesz vértanú áldozata Gellért.

Tizenégy esztendővel később még egyszer föltámadt Magyarországon a pogányság. Szent István óta másodszer, és utoljára. A zendülés ezúttal is a Tiszántúlról indult ki és alighanem megint Vata családjának és híveinek köréből. Alkalmat rá, mint az elsőre is, polgárháború adott: Andrásnak és Bélának a trónöröklés miatti viszálya.

András ugyanis, mint a krónika előadja, nem sokkal azután, hogy hatalomra jutott, behívta Lengyelországból öccsét, Bélát, hogy akivel együtt viselte a bajt, most együtt örvendezzék a jóban. „Sem örökösöm nincs, sem testvérem kívüled – üzente neki. – Te légy nékem örökösöm, te következzél a királyságban.” Béla haza is tért, megkapta az ország harmadát, és „nagy békeességben élt a király és a herceg” mindaddig, amíg András, veszélyben látva fia, a gyermek Salamon királyságát a népszerű Béla miatt – ki egyébként már Salamon megkoronázásáért is „súlyosan méltatlankodott” –, öccsével meg nem hasonlott. Ekkor történik a várkonyi találkozó, a korona és a kard ismeretes jelenete. Béla „főlelemből”, nehogy András emberei fölkoncolják, a kardot választja; aztán bátyja cselszövényeitől tartva családostul Lengyelországba siet apósaéhoz s onnét annak csapataival megerősítve tér vissza. A király viszont német segítséget kap és cseh zsoldosokat fogad; „magyarja nem sok volt, mert igen sokan követték fiát, Salamont – (akit a várható veszedelmek elől kiküldött a német császárhoz, aki apósa a királyfinak) –, s azok közül, kik az országban maradtak, igen sokan Béla herceghez tódultak”. A két sereg a Tiszánál találkozik. Béla győzelmet arat, részben azért is, mert András magyarjai átpártoltak hozzá. A király megverve

Nyugat felé menekszik. De nem tud kijutni Ausztriába: Mosonnál elfogják, s pár napra rá Zir-
cen meghal. Bélát 1060 decemberében királlyá koronázzák.

Ő pedig – írja a krónika – követeket küldött szerte az országba, hogy minden faluból két-két értelmes beszédű, szót értő öreget, „seniores facundiam habentes” hívjanak királyi tanácsba Fe-
hérvárra. Hanem „ennek hallatára nemcsak ezek, akiket hívtak, hanem az összes parasztok és
szolgák is, Magyarország egész népével eljöttek a királyhoz”. Eljöttek, és sokan bizonyára már
ott is voltak, segítségként csatlakozva seregéhez a Tiszántúlon; s Vata fia, János elérkezettnek
láthatta az időt, hogy megkísérelje azt, ami apjának nem sikerült: a pogányság visszaállítását.
A király, a püspökök és az előkelők behúzódtak a városba, onnét figyelték, mi történik. „A nép
pedig állított magának előljárókat, *prepositos*, akiknek emelvényt készített fából, ahonnet az em-
berek láthatták és hallhatták őket.” Ezek követeket menesztettek az uralkodóhoz, ugyanolyan
követelésekkel, mint annak idején Andráshez Vataék; a pogányság visszaállítását, a papság kiir-
tását, a dézsmálók fölakasztását, az egyházak lerombolását, a harangok összetörését kívánták.
A király három napi gondolkodási időt kért; ezalatt a nép előljárói a tömeg helyeslése mellett
„kárhuzatos énekeket prédikáltak” a keresztény hit ellen. A krónika „*suggestus*”-t, megszállott-
ságot emleget velük kapcsolatban. Ismerve a pogány szertartások révületeit, a kifejezésből köny-
nyen gondolhatunk sámánokra, annál is inkább, minthogy Vata János – ahogyan az író egy ko-
rábbi fejezetében tudósít róla – egész udvart tartott maga körül pogány papokból. „Vata lázadá-
sa után sok évvel” – írja – János számos mágust, jósnőt és madárjóst, „*magos et phitonissas et*
aruspices” gyűjtött maga köré s ezeknek igézései, „*incantationes*” igen kedvesek voltak az urak
előtt.

Béla közben körülvette katonáival a táborn. Ezek harmadnap a zendülőkre rontottak, sámánja-
ikat, előljáróikat letaszították az emelvényekről, sokat megcsonkítottak, sokat megöltek, sokat
megkötözték és megkorbácsoltak s így nagy nehezen megfékeztek a lázadást. Rasdit, Vata János
egyik „istennőjét” elfogták s Béla „addig tartotta elzárva a tömlőcében, míg megette saját lábát s
ugyanott meg is halt”. Vata családjából pedig keresztény magyar feleséget nem vehetett, aho-
gyan a magyarok viselt dolgairól szóló régi könyvekben, „*in antiquis libris de gestis Hungarorum*”
olvasható; „mert ahogy Dathan és Abiron a régi törvényben lázadást támasztottak az Úr
ellen, úgy ezek – Vataék – is a magyarok kegyelmi idejében a népet elfordították Krisztus
hitétől”.

Így folyt le s így ért véget Magyarországon az utolsó pogány fölkelés. Béla harmadévre meg-
halt; utána Salamon következett a trónon, s a harcokban, melyek az ő uralkodása alatt folytak,
mind nagyobb hősé magasztosul az a László, akivel valóban elkövetkezett a magyarság „ke-
gyelmi idejének” első fénykora.

* * *

A krónika már bátyját, Gézát is úgy állítja elénk, mint bölcs és békés keresztény királyt, aki in-
kább él okos tanáccsal, mint nyers hatalommal; Szent Mór műve pedig, a legenda, melyet Zoer-
ard és Benedek remetéről írt, buzgóságának – s tán aszkézis iránti hajlandóságának – nyilván-
való szép jelét is megőrizte. Szent András-Zoerard ugyanis testén sanyargató láncot hordott,
mely már annyira húsába evődött, hogy „kívül bőrrrel vonódott be, s amint a testéből kihúzták,
hallani lehetett, hogy a bordákat súrolja.” E lánc felét a nyitrai Zoborhegy apátjától, Fülöptől
Mór kapta meg. 1064-ben aztán meg kellett válnia kedves ereklyéjétől. Béla halála után ugyanis
megisméltődtek az Árpád-házi utódlásoknál oly végzetesen gyakori trónviszályok, ezúttal And-
rás királlyá koronázott fia, Salamon és Béla idősebbik fia, Géza közt, míg Dezső kalocsai érsek
meg nem békítette őket azzal, hogy Salamon nyugton bírja a koronát, Géza pedig elégedjék meg
a hercegséggel. Ezután „kölcsonös szeretetben dicsérve Istent”, király és herceg együtt ünnepel-
ték meg a húsvétot Mór püspök székhelyén, Pécsen. Itt történt, hogy a herceg elkérte a láncot a
püspöktől; s ez a tény egyúttal becses nyoma András remete szentté avatás előtti, ereklyéhez fű-
ződő kultuszának. A láncot – írja Szent Mór – „mindeddig megőriztem, azonban a jámbor és ke-
resztény Géza herceg esengő kérésére tőle megtagadni nem tudtam”.

Tizenkilenc esztendővel ezután első szentjeink sorában a zoborhegyi remeteket is kanonizál-
ják. E tizenkilenc esztendő alatt válik a nemrégiben még pogány zendüléstől háborgó Magyaror-

szág a kereszténység védelmezőjévé a keletről és délkeletről fenyegető kunokkal és uzokkal szemben, s válik László Isten ügyének és nemzetének Gondviselés választotta hősvévé. A krónika a Szentírás szavaival ünnepli őt: „Mint a hajnali csillag a felhő közepén, elűzője a sötétségnek, s mint a teli hold az ő napjaiban, mint egyszersmind tündöklő nap, úgy fénylett népében, mint a hústól elválasztott zsír. Vajon nem ölte meg az óriást, és elhárította a gyalázatot Izraelről. Mert megfordította a mindenfelől jövő ellenségeket és kiirtotta az ellenfeleket.” Lépteit jelek és csodák kísérik; körülötte Isten angyalai lebegnek; gesztájába a pogány magyar eredetmonda csodaszarvasát a keresztény legendák szarvassá változott, agancsain égő gyertyákat hordó angyala váltja föl; az ő egyéniségének hatása alatt megy végbe a pogány nemzeti hagyományok keresztény átértelmezése, krisztianizációja; az ő vezérlete alatt és személyiségének varázsában lesz a magyarság igazán kereszténnyé, és kereszténységünk igazán magyarrá. Vitézsége, hősiessége, hadi sikerei, egyszerű tettei, s ahogyan személyében egyesíti a magyar hőeszmenyt a keresztény király eszményével: mindez mintegy kihúzza az alapot mindenféle múltba sóvárgó, a múlt dicsőségén merengő pogány romantika alól; s a győzelmes harcokban ejtett gazdag zsákmány – (Nándorfehérvárnál például a krónika szerint nem volt magyar, aki meg ne gazdagodott volna) – még azokat is kielégíthette, akik egyébként visszakívánták volna a hajdani bőségesebb kincsszerzési lehetőségeket.

László harcainak egy része különben éppen azokon a vidékeken folyt, ahonnan korábban a két pogány zendülés támadt. E keleti részek alkották a Salamonnal való kibékülés után Géza hercegségét (Géza Salamonhoz küldött követei közt a krónika egy „gonosz Vata” nevűt is említ); ezen a tájon s Erdélyben folytak László vezérletével a kunok elleni küzdelmek, melyekben Vata egykori népe már kereszt alatt harcol; erre vonult a Bihart dúló kunok után a magyar sereg a meszesi kapun át Erdélybe, a kerlési csata helyére; itt verte meg László a Salamon szövetségében Beregig fölhatolt Kutesk kun vezért s vette el tőle zsákmányát; itt, a Temes folyó mellett győzte le Kapolcsnak a Felső-Tiszáig dúló kunjait; innét, ennek a vidéknek a népéből került ki László derékhada. A mogyoródi csata hadrendjét leírva mondja a krónika, hogy Géza a nyitrai csapatokkal középütt, Ottó cseh herceg a maga hadával jobb felől, László pedig a bihariakkal a bal szárnyon helyezkedett el.

A nép, melynek apái annak idején a kereszténység kiirtását követelték Andrástól s részesei voltak Gellért püspök mártíriumában, most a „kegyes” László seregében maga is vérét ontja Krisztusért. Amit László oly fényesen testesít meg: a keresztény hősiesség szelleme az egész országot áthatja. Ennek a szellemnek a jegyében épülnek szerte a magyar földön templomok; s ebben a szellemben írják meg a királyi udvarban – mert minden jel szerint ekkor írják – azt a történeti művet, mely úgyszólván egész középkori történelmi irodalmunk alapja lesz: a *Gesta Ungarorum*-ot.

Nem lehetetlen, hogy irtak László tetteiről külön gesztát is. „Ha valakit pedig gyönyörködtet tudni – olvassuk a Képes Krónikában –, hány és mekkora jókat tett népének Boldog László, az ő gesztájából tudomást kaphat”, „si quem autem scire delectat, quot et quanta bona genti sue Beatus Ladislaus fecit, de gestis ejusdem plenam poterit habere notitiam”. Ez az „ő gesztája”, „ejusdem gesta” nemigen vonatkozhat sem a ránk maradt, XIII. századi kisebb legendára, sem valaminő más, elveszett legendszerkezetre: azt az író szokásos műfaji nevén „legendá”-nak vagy „vitá”-nak nevezné; s nem is különösebben valószínű, hogy egy legendából, mely elsősorban a szentet van hivatva javarészt pápi olvasói elé állítani, az érdeklődő Lászlónak az egész nemzetet illető jótéteményeiről a gesztában elmondottaknál teljesebb tudomást, „plenam notitiam” szerezhethetne. De nemigen vonatkozhat a kifejezés a Képes Krónika egyik forrására, a Szent László kori elveszett ősgesztára sem. Ahol ugyanis a krónika erre hivatkozik, mint *Gesta Ungarorum*-ra hivatkozik rá; így emlegeti a tatárjárás előtt Ricardus barátnak a domonkosok keleti expedíciójáról tett jelentése is, – (s épp e geszta tudósítása nyomán indultak el a domonkosok megkeresni a „nagyobbik Magyarországot”). Föltehető tehát, hogy volt valamiféle *külön* „Szent László gesztája”, valaminő *Gesta Ladislai regis* című mű is, melyet a későbbi krónikás meg is különböztet elnevezésében a másiktól, a *Gesta Ungarorum*-tól.

A „kegyelmi időnek” mintegy teljessége érkezett el, ország és nép teljes krisztianizációjára mintegy a korona tétetett föl 1083-ban, az első magyar szentek kanonizációjával.

A szentté avatás eljárását III. Sándor pápa csak 1163-ban szabályozta. Addig szélteben divott az úgynevezett „népies kanonizáció”: püspökök, fejedelmek vagy a nép kívánságára az egyház megengedte, hogy egyes szent híreben álló elhunytakat szentként tiszteljenek. Az ügyet nem kellett föltétlenül a Szentszék elé terjeszteni, elég volt, hogy az illetékes egyházi személyek, érsekek, püspökök, vagy helyi, országos zsinat ilyen értelemben intézkedjenek. E rendelkezések érvénye természetesen nem terjedt ki, csak az illető egyházmegye, tartomány vagy ország területére s csupán akkor vált általánossá, ha utóbb a Szentszék maga is hozzájárult s az illetőt hivatalosan fölvette a szentek sorába.

Az első magyar szentek kanonizációja a jelek szerint nem pusztán népies úton történt. A fennmaradt életrajok közül a zoborhegyi remetéké és Szent István nagyobb legendája erre vonatkozóan nem nyújt tájékoztatást: mindkettőt a szentté avatás előtt írták. Szent Imre legendája és Szent István kisebb életrajza úgy adja elő a dolgot, hogy László király a csodák hatása alatt egybehívja a püspököket és apátokat, nemzeti zsinatot tart s ezen történik a háromnapos böjt kihirdetése és a szentté nyilvánítás. Szent Gellért kisebb, annak nyomán nagyobb legendája, meg Hartvik püspök Szent Istvánról szóló műve ezzel szemben úgy tudják, hogy a kanonizáció a Szentszék előzetes jóváhagyásával, sőt egyenesen a Szentszék útján történt. A nagyobbik Gellért-legendája szövege szerint a szentséges római egyház, vagyis a római Szentszék által rendeltetett el, hogy Pannónia megtérítőit a legnagyobb tisztességgel kell tisztelni. Hartvik püspök szentszéki határozatot és pápai bullát említ: „a római Szentszék intézkedése folytán apostoli levéllel elrendeltetett”, „ex Romane sedis institutione apostolicis litteris sancitum est”, hogy Magyarország első térítőinek és igehirdetőinek testét fölemeljék. A kisebbik Gellért-legendája, a kanonizáció idejéhez legközelebb eső forrás, megemlíti, hogy a fölemeltetés a pápai legátus jelenlétében, „veniente sedis apostolice legato” ment végbe, félreérthetetlenül pápai zsinatról beszél: „A szent római egyház zsinata elhatározta”, „a sancte Romane ecclesie sinode inventum est”, hogy a térítőket szentként tiszteljék.

Ezt a zsinatot VII. Gergely pápa 1083-ban tartotta Rómában. Célja az volt, hogy helyreállítsa az egyház békéjét és egységét. Békéjét, melyet a IV. Henrik császárral az investitúra miatt s a pápaság főhatalmáért vívott küzdelmek dúltak föl; és egységét, melyet a ravennai érseknek 1080-ban Henrik hívei által ellenpápává választása bontott meg. Az Itáliába nyomuló császári seregektől s a Rómát ostromló III. Kelemen ellenpápától szorongattatva „kétségkívül az a szándék is vezette őt, hogy válságos helyzetében a magyar nemzet ragaszkodását élessze”, midőn teljesítve László királynak a Szentszék elébe terjesztett kívánságát, a zsinaton kimondatta az első magyar szentek kanonizációját s erről „apostoli levelet” adott ki. Szent László azután nyilván ennek a bullának a birtokában hívta össze a szentté avatást itthon kihirdető nemzeti zsinatot s rendelte el a szentek tetemének ünnepélyes fölemelését. A szentté nyilvánítás tehát ennyiben történt általa, „per sanctum regem Ladislaum”, mint később a nagyobbik Gellért-legendája mondja; annyiban továbbá, hogy az ő szabolcsi zsinatán vették föl 1092 májusában Szent István, Imre és Gellért napját a kötelező ünnepek sorába. Egyébként azonban a szentté avatás nem „népies”, nem „canonisatio popularis” volt.

Ezt a legendákból kivehető tényrt Hartvik püspök műve még nyomatékosabban alátámasztja.

Pápaság és császárság küzdelmében László király mindaddig határozottan Róma oldalán állt, míg horvátországi politikája miatt összeütközésbe nem jutott a Szentszékkel. 1091-ben ugyanis örökségi jogaira hivatkozva – mert nővére felesége volt az elhalt Zvonimir királynak – Horvátországba nyomult, azt meghódította és hódítása elismerése érdekében követet küldött II. Orbán pápához. Minthogy azonban Zvonimir 1076-ban hűbéri esküt tett VII. Gergelynek s minthogy Horvátországot a Szentszék ettől fogva a maga hűbérenek tekintette, II. Orbán a kívánt elismerést megtagadta. László erre elfordult Rómától s kiegyezett IV. Henrikkel. Magyarország, mint a pápa mondja, „elszakadt az apostoli széktől és meghódolt a hamisság fejedelmének”.

1095-ben Kálmán lépett Szent László örökébe. A pápa a következő évben levelet intézett hozzá: a Szentszék iránti hűségre intette s örömét fejezte ki afölött, hogy a Gondviselés éppen őt emelte Szent István trónjára, „széttépődő a fátyolt, mely népe szeméit ekkor eltakarta”. A pápai követ, Odilo somogyvári apát fáradozásainak eredményeként Kálmán valóban vissza is tért

a Szentszék hűségére, bizonyos investitúra-jogokat azonban tovább gyakorolt egyes hazai zsinati határozatokra hivatkozva, s annak az alakuló magyar hagyománynak a szellemében, amely szerint e jogokat mint apostoli legátus Szent István kapta annak idején a pápától. II. Orbán ezt az érvelést nem fogadhatta el s végül is elérte, hogy Kálmán 1106-ban a guastallai zsinaton követei útján lemondott „a püspökök investitúrájáról, melyet elődei gyakoroltak”.

Kálmán és udvara azonban, úgy látszik, ennek ellenére sem hagytak föl azzal a törekvésükkel, hogy a magyar királynak egyes egyházi dolgokban való illetékességét mint régi és hagyományos, Szent Istvántól öröklött jogot igazolják; annál is inkább, mert a pápa 1096-i levelében kilátásba helyezte, hogy amennyiben Kálmán „az egyház kebelében állhatatosan megmarad”, vagyis kitar a törvényesen megválasztott egyházfő mellett, „azt a tisztséget és méltóságot, melyet Szent István az apostoli széktől köztudomás szerint kiérdemelt, ha kéri, el fogja nyerni”. Királynak, udvarnak érdekük volt tehát, hogy e „tisztséget és méltóságot” úgy tüntessék föl, mint Rómától adományozott széles körű fölhatalmazást, pápai legációt; ami különben a hazai tradícióval is megegyezett. A maga óvatos és tapintatos módján ezt a célt szolgálhatta a legenda, melyet Hartvik püspök egyenesen Kálmán parancsára, „vestro regali precepto” szerkesztett egybe Szent István nagyobb és kisebb legendájából, a csodáira vonatkozó följegyzésekből és a koronaküldésre vonatkozó, talán magyar hagyományból.

Ilyen körülmények között a Hartvik-legenda kanonizációról szóló tudósítása különleges figyelmet érdemel. Mi sem állt volna ugyanis inkább antigregoriánus célzata érdekében, mint hogy kidomborítsa az állítólagos régi, Szent Istvántól örökletes pápai fölhatalmazás szerint eljáró Lászlónak s a tőle egybehívott nemzeti zsinatnak a szerepét, s Lászlóval legföljebb utólagos hozzájárulást kéressen a Szentszéktől. A műben azonban szó sincs erről: előadása szerint előbb történik Róma intézkedése, a király kérésére, s László ez után, az apostoli levél birtokában rendelkezik a szentté nyilvánítás végrehajtásáról. A dolgok nyilvánvalóan így is estek: a kanonizáció a Szentszék útján ment végbe, s nem „népies” úton.

A szentté avatásnak, s annak, hogy a szentek napját 1092-ben a kötelező ünnepek sorába iktatták, „irodalmi” következményei is voltak. Gondoskodni kellett megfelelő liturgikus szövegekről, imádságokról a papi zsolozsma, a breviáriumi lekción s a szentek miséje számára. Ilyenkor, amennyiben hiányzott, rendszerint megírták a szent legendáját, breviáriumi himnuszait s antifónáit. Szent István nagyobb legendája és Szent Mór műve a zaborhegyi remetékről készen állt, ezeket fölvevették a zsolozsmába. Nem sokkal a kanonizáció után elkészítették Szent Gellért kisebb legendáját is. Zsolozsmájának egyik szép, ritmikus antifónáját egy XV. századi breviárium őrizte meg. Így hangzik:

*A progenie in progenies fecit misericordiam Dominus,
qui eduxit Abraham de ur Chaldeorum,
et de ultimis finibus terre vocavit Sanctum Gerhardum,
ut in hac terra nostra peregrinus esset et advena,
in illa vero patria celesti civis sanctorum et domesticus Dei,
ubi nobis datus est a Deo patronus,
jugiter intercedere dignetur
pro sancta plebe et universis fidelibus
nunc et in eternum.*

PÉCHI SIMON

PSALTERIUMA

Báthory Zsigmondnak, Bocskai Istvánnak titkára, Bethlen Gábornak nyolc esztendeig kancellárja volt Péchi Simon (1570 k.–1642.). Szűcsmester fiaként a kolozsvári unitárius kollégiumban tanult, majd Eössi Andrásnak, a szombatos főúr gyermekeinek nevelője lett. Szombatos hitre való áttérése után gazdája utazni és héber nyelvet tanulni küldte. Hat-nyolc évig járta Konstantinápoly, Észak-Afrika, Spanyolország, Portugália, Franciaország és Itália zsidó iskoláit, s így nagy képzettségre tett szert a héber nyelvben és a rabbinikus irodalomban. Mikor hazatért, Eössi halálán találta: az Péchtit fiává fogadta, s tekintélyes vagyon örököséként rábízta a szombatosok vezetését. Bethlen ugyan bebörtönöztette, s Rákóczi György fejedelemsége alatt református-sá-térésre kényszerítették; ám eközben „magas irodalmi színvonalú munkásságot fejtett ki; imádságos könyve, zsolnárfordítása, Mózes öt könyvének fordítása és magyarázata, énekei egyaránt jeles stilisztának mutatják” (Tarnóc Márton: Erdély művelődése Bethlen Gábor és a két Rákóczi György korában, Bp. 1978. 63. l.) Kemény Zsigmond a *Rajongók* című regényével áldozott neki.

Psalteriumá-ból három rövid fordítást választottunk ki s a szöveget Szilády Áron 1913-as kiadása alapján közöljük. „Péchi Simon az egyetlen magyar zsolnáros, aki nem latinból, görögből, németből, hanem héber eredetiből fordított – írja róla Weöres Sándor, aki az itt is közölt 11. zsolnárt beválogatta „a magyar költészet rejtett értékei” közé. – „Utánozta a dallamos héber akcentust, kopogó magyar nyelven. S a zsolnárok hőmpölygő ritmusát, szabályba nem fogható, mégis erős lüktetését...” (Három veréb hat szemmel, Bp., 1977)

(R. J.)

XI. Sóltár

Igen biztam a Mindenható Istenben s mégis mire mondjátok ijjesztve az én lelkennek: repülj más hegyekre innét te kis madaracská. Mert imé az istentelenek ljokat felhúzták és nyilokat idegekben helyeztették: meg akarnám látni, mint ejtik el a tiszta szívűveket. Fenekéből minden fundamentumot felhántak: az igaz mit cselekedhessék ilyenkor.

De ezeket a Mindenható szent hajlékából, az Úr az egekből, szent székiből szemeivel mind jól nizi: vizsgálja szeme fényével az embereknek fiait.

Az Úr csak az igazakat szokta megpróbálni: de az istentelent és a bitang szeretőket gyűlöli az ő lelke. Mint sebes záport, a tüzes kénkövet s parazsát úgy szórja az istentelenekre: és az ő poharak rettenetes ragyogó tüzes széllel töltetik meg.

Mert igaz a Mindenható és csak igazakat szeret: kedvesen az ő szemei csak a tökilteket nézik.

XXIII. Sóltár

Pásztorom énnékem a mindenható Isten: azért nincsen semmiből fogyatkozásom.

Szép zsíros mezőkön lefeket engemet: kedves szép nyugodalmas élő vizeknél legeltet engemet.

Lelkemet nagy kegyesen meghozza, megtérengeti: igazgat az igazságnak ösvényén csak az ő szent nevéjért. Ha szintén halálos ügyemben, a halál völgyének árnyékába jutnék, nem félek, mert te mellettem vagy: a te pálcád és támasztó törvényed megvigasztalnak engemet.

Asztalt terítesz énnékem ellenségim előtt: drága olaj kenettel fejemet zsírosítván pohárom csordultig töltöd. Tehát ily jó s gazdag irgalmasságod legyen rajtam teljes életembe: és lakjam az Úr házában mindörökkön örökké.

C. Vallástétel és hálaadó Sóltár

Zengjen mind az egész föld az Úr Istennek, és ő neki szolgáljon már nagy örömmel: jöjjenek ő eleibe dicséret-mondással.

Tudjátok már, hogy csak ez az mindenható Úr a mi Istenünk, ő csinált ekképpen minket, és nem mi magunk magunkat: mert mi csak ő népei és pásztorságának juhai vagyunk.

Menjünk be tehát az ő szent kapujához hálaadással, és pítvarában dicséret-mondással: vallást tévén rólla, és áldván az ő szent nevét. Mert bizony igen jó ez Mindenható Úr, és örökkévaló az ő szent irgalmassága: és mind örök nemzetségről nemzetségre teljesedik az ő hűséges fogadása.

Szántó Piroska: Pünkösöd
Illusztráció a Magyar Miskönyvből

Magyar Misekönyv

A középkor szelleme – Huizinga szavaival – még plasztikus és naiv, képzőművészete egydimenziós embert ábrázol: az áhitattal Istenhez fordulót, a túlvilági létben bizakodót. A reneszánsz oldottabb s világibb idejének kellett elkövetkeznie, hogy a legjobb mesterek Krisztust és Máriát, a bibliai személyeket vagy a szenteket a maguk emberi teljességében formálják meg; időben, térben és hitben élő figurákat alkossanak. S tőlük már csak egy lépés az újkor, a mi századunk, amelyben szükségtelen különbséget tenni profán és szakrális művészet között; bár a művek témája, funkciója többnyire közvetlenül is rávilágít az alkotó szándékára, az ábrázolásmód azonban – tartozzék akármely irányzathoz a művész – egyetemes, a szakrális tárgy is világi környezetben emelkedik általánosan emberivé. A fájdalom és az öröm, a hit és a kétely egyszerre lakozik bennünk, a festő, a grafikus, a szobrász – még a nonfiguratív alkotó is – bennünket örökít meg.

Szántó Piroska két esztendőt áldozott arra, hogy a készülődésben lévő *Magyar Misekönyv*-höz illusztrációt – húsz grafikát – készítsen. Ezekből a képekből adunk most ízelítőt: a műmellékleten az *Angyali üdvözlés* és a *Mária Istenanyasága* című rajzot, 527. oldalunkon a *Pünkösöd-öt*, hátsó borítónkon pedig *István király* portréját. A húsz aranynyomású, köztük a néhány színes monotypián ott a keresztény hit minden földi realitása és transzcendenciája: lényege.

A képek – a misekönyv felosztásának megfelelően – négy részre tagolhatók. A belső címlapkép a *Pantokrator*. Az *Ordo Missae* rész első monotypiája Krisztus a keresztfán, a második, amelyet a Miatyánk elé szánt a művész, az

Utolsó vacsora-t jeleníti meg újszerű és egyéni feldolgozásban. Az ünnepek fejezetében a *Karácsony*, a *Húsvét* és a *Pünkösöd* című monotypia mellett – mint említettük – *Mária Istenanyasága*-t, a *Szeplőtelen fogantatás*-t, *Nagyboldogasszony*-t és *Szent István király*-t ábrázolja. Végül a negyedik rész előlapja a *Mindenszentek*-et, a halotti misékhez készült pedig a *Világvége*-t idézi meg az ítélő Krisztussal.

Az általános mondanivaló persze ezeken a képeken is az egyediben jelenik meg. Ha alaposan szemügyre vesszük Szántó Piroska műveit, az alakok roppant ismerősnek tetszenek. S hamar rájövünk, miért: az anya és a gyermek, a pünkösdi lány, István – naponta köztünk járnak-kelenek. Ugyanígy a többi, itt most nem közölt grafika figurái: mindnyájan magyar arcot viselnek. Vonásaikat nemcsak az Újtestamentum boldog pillanatai és szenvedései rótták, hanem a történelem – a mi történelmünk.

A művész a Vigiliának tíz évvel ezelőtt adott interjújában mondta, hogy valahol Szigligeten az országút mellett látott egy törött karú Krisztust; döbbenetesen hasonlított a helybéli kovácsra. Alatta Mária pruszlikban és sokszoknyában olyan volt, mint fejükre kötött kendő alatt a badacsonyi parasztasszonyok. Keresni és rajzolni kezdte az útmenti feszületeket s a szobrokon, a festett pléhdarabokon mindenütt meglette a nyers, népi eszközökkel és magyarul kifejezett emberi szenvedést. „Amit... hazahoztam, megpróbáltam a magam módján megfogalmazni – tette hozzá. – Nem tudtam és nem akartam soha izmosokat másolni, vagy azokhoz alkalmazkodni a piktúrában. Nekem ez jelentette a művészet szabadságát.”

A megfogalmazás – látjuk – sikerült. A rajzok hitünk ünnepi valóságait ábrázolják – kisé a valóság feletti, szürrealisztikus eszközökkel. Fájdalom és öröm, hit és kétely az arcon. Magunkra ismerünk bennük.

A SZENT LÁSZLÓ-EMLÉKEK SORSA A XVI. ÉS XVII. SZÁZADBAN

I.

Várad, a magyar Compostella, a mohácsi katasztrófát megelőző években külső megnyilatkozásaiban még teljes fényben ragyogott. A Körös-parti vár közepén állt Szent László székesegyháza, annak Báthori András püspök által háromhajóssá bővített változata mind a négy tornyával. A zarándok, aki az Alföldről, a Szepességből, Erdély hegyei közül, avagy idegen országokból, elsősorban Lengyelországból érkezve belépett a díszes főkapun, elámulhatott, míg tekintete végigsiklott a padozat sárga, zöld és kék színű márványkockáin, a Szűz Máriának szentelt nagy oltáron és a kápolnáknban, oszlopok tövében, falak mellett sorakozó többi, még ötvenegy mellékoltáron, hogy végül megállapodjék a díszes és hatalmas márvány szarkofágon, mely a nagy király maradványait rejtette magában, már azon csontjait, melyeket a kegyelet nem emelt ki onnan, hogy ezüst és arany ereklyetartókban őrizze itt és az ország más – sőt más országok – templomaiban.

László király márvány szarkofágját síremlékek koszorúja vette körül.

*Körülfekszenek téged császárok,
Püspökök, királyok, jobbgágy-urak. . .*

Így hirdette az ősi ének Szent László sírjának dicsőségét. Éjjel-nappal hirdette. A császár, akiről az ének említést tesz Zsigmond volt, aki a maga lelke üdvéért és Szent László tiszteletére alapítványt tett, hogy sírja és László király sírja körül egy pillanatra el ne hallgasson az imádság és az ének. Zengett is a zsolozsma, egymást váltva énekelték és mondták az e célból létesült kar tagjai – nem csupán nappal. Szállt az ének a templom boltívei alól sötét éjszakában is.

Ha ünnepnapon érkezett a zarándok, a székesegyház északkeleti tornya alatt meghúzódó sekrestyében oltárra kitéve megpillanthatta Szent László hermáját, fejének aranyozott szobormását, mely a koponyacsontjait rejtette magában. Az örökkévalóságba tekintő merev pillantású szemek, a csontos arc, a mély homlokráncok arról tanúskodtak, hogy akit a fejkép ábrázol, míg élt, tele volt felelősségtudattal, aggodalommal, ám a Gondviselésbe vetett bizalommal és elszántsággal is.

Az arcot egyébként nem először pillantotta meg zarándokunk a torony alatti sekrestyében: mását emberfeletti nagyságban már előzőleg látta a székesegyház, a Szűz Mária kisebb egyháza és a püspöki palota között elterülő téren, azon a hatalmas lovas szobron, mely a Kolozsvári testvérek alkotásaként a magyar középkor egyik Európa-szerte híres alkotása volt.

Ez az arc bátorított, ugyanakkor félelmet és szorongást is keltett, nemcsak az apró bűnözőkben, hanem a hatalmaskodó nagyurakban is, akik fosztogatták a védtelen népet, egy-két aranyért pedig hajlandók voltak eladni lelkük s hazájuk üdvét is. Azért említjük ezt a szorongást, mert később közrejátszott Szent László tárgyi emlékeinek sorsában. Közrejátszott a bizalomból fakadó hiedelem is, hogy Szent László szobra s a körülötte álló három szobor, melyeket a szent királyok szobraiként emlegettek, megvédelmezik a várat minden ellenségtől, és amíg itt állnak, nem foglalhatja el a török sem Váradot.

Szent László sírját kincsek halmaza tette gazdaggá és a kapzsiság sóvár vágyainak tárgyává. Egy jegyzék szerint a hermán kívül a kincses sekrestyében őrizték Szent László kétélű bárdját, amellyel csatáiban küzdött, ezüst ivószarvát, zafirköves gyűrűjét, kéztartóját, amelyet zafir és smaragd köves gyűrűk ékesítettek. És még egy sor más tárgyat, a magyar ötvösség mindmegannyi remekét. Az említett jegyzék ezeken kívül százkilencvennégy dalmatikát, ötven kazulát, huszonnyolc plüviálét sorol fel.

A székesegyház, a sír és a nagy kiterjedésű Várad egyházmegye őre és feje, a várad püspök, a magyar püspöki kar egyik legtekintélyesebb tagja és az ország egyik fő embere. Vitéz János ideje. Hunyadi Mátyás királyunk megkoronázása óta töltötték be Bihar megye főispáni székét. A várad püspök hatalmas földbirtokok gazdája, zászlósúr, akinek, mikor a helyzet úgy kívánta, kötelessége volt bandériumot kiállítani az ország védelmére, sőt magának is páncélt, sisakot öltönie és táborba szállania.

A püspök segítője, a székeskáptalan, ugyancsak az ország egyik nagy fontosságú intézménye volt, nemcsak egyházi, de világi ügyekben is. Pereken döntött; az istenítélet, a tüzesvas-próba ugyan ebben az időben nem divott már, „Szent László fejére” – a hermára – azonban még ekkor is esküt tettek a szerződő és peres felek. A káptalani „hites hely” a keleti országrészek oklevéltára, amely – mint egyik utolsó őre, Szalárdi János mondotta – Bihar, Temes és Erdély történelmét őrizte. A székeskáptalan iskolája ugyancsak országos hírrel dicsekedett. Híressé tették tanárai és tanítványai, akikből a magyar katolicizmus és az ország vezető férfiai lettek.

Külön társas káptalanja volt Szűz Mária kisebb egyházának, Keresztelő Szent János egyházának, Szent László sírjának és Szent István első vértanú egyházának. Számos férfi és női szerzetház állt és működött Váradon: a bencéseké, premonstreieké, johannitáké, domonkosoké, ferenceseké, pálosoké, ágostonosoké.

A várad püspök nem csupán Váradnak birtokosa. Biharban nyolcvanhét, Zaránd megyében húsz, Szatmár megyében négy, Kraszna megyében kettő, külső Szolnok megyében három, Szabolcsban két, Pest és Nógrád megyékben négy falu gazdája, Erdélyben Bálványos várát birtokolta, annak Doboka, Kolos és Közép-Szolnok megyékben található tartozékaival. Nem kis jövedelemhez juttatták a tizedek, a Várad-Velence, Bihar város, Zilah, Szeged, Széplak, Poroszló vámja és a Tordai sóvár.

Mindebből, így felsorolva, joggal vonhatnánk le a következtetést: Várad a XVI. század elején a magyar katolicizmus egyik leghatalmasabb bástyája, társadalmi, gazdasági, kulturális központ. Látszatra így is volt. Ha azonban belemélyedünk a kor történeti dokumentumaiba, tárgyilagosan szemléljük és mérlegetlünk azokat, mást is tapasztalunk. Ebben az időben a katolikus vallás és egyház kibogozhatatlanabb kötelek tucatjaival fonódott össze a magyar királysággal, állammal, a világi hatalommal, mint bármikor azelőtt. Külsőleg úgy jelent meg, mint a gazdasági, társadalmi és szellemi élet legelső tényezője, azonban éppen gazdagsága kötötte gúzsba, tette a világi hatalom szolgájává, majd prédájává.

Az okok közül, amelyek e helyzet és állapot kialakulásához vezettek, elsőként – a múlt századi egyháztörténész cirkalmas, nyelvújításbeli kifejezésével élve – a reneszánsz kori főpapság „polgárcsatornát” kell megemlíteni. Egyébként már Pázmány panaszkodott amiatt, hogy a kor főpapjai inkább voltak az állam és a király főhivatalnokai, mint a rájuk bízott lelkek pásztora. Említetük már, hogy Hunyadi Mátyás óta a mindenkori várad püspök egyúttal Bihar megye örökös főispánja. A főpapok közül kerültek ki a reneszánsz és a barokk időkben a királyi kancellárok, helytartók, bánok, országos rendes bírák, kamaragazdátok, országgyűlési tagok, a király és az ország diplomatái. A sok munka és fáradozás között, amit hivataluk, állami szolgálatuk reájuk rótt, nemcsak a lelkek ügyével, a pasztoráció irányításával nem tudtak kellő módon foglalkozni, de sokszor még arra se érték rá, hogy – amennyiben egyáltalán fölszentelt papok voltak – bemutatassák a legszentebb áldozatot.

A papi öltözetben elérhető fényes pálya, meg az egyházi javadalmak nyújtotta gazdagság szinte természetesen keltette fel a karrierre vágyódó, magukban inkább politikai és diplomáciai tehetséget, mint papi hivatást érző szegény fiatalok, főképpen pedig a hatalomvágyó nemesi, főúri családok áhítózását a főpapi székek és az egyházi javadalmak után. Vannak kitűnő főpap egyéniségei a kornak, legtöbben nem is feledik a katolikus vallás és az egyház érdekeit sem, mégis sokuk gondolkozását, szellemét a kitűnő történetíró Verancsics nyilatkozata jellemzi. Miután volt már obudai és gyulafehérvári prépost, apornói apát, egri, esztergomi kanonok, pécsi, majd egri püspök – pappá csak mindezek után szentelte Oláh érsek. Amikor Draskovics püspök megintette, hogy egyszer éljen már az egyháznak is, ne csak a politikának, önérzettel válaszolta: „Papi miveltemről és a miseáldozatról inkább hallgattál volna, nem járok el benne se hanyagul, se haszontalanul. Az utolsó követi megbízatásomat, amikor a Portát kellett megjárnom, nem kevés önmehtagadással vállaltam meglett koromban, hogy a hazámnak s keresztény népeknek békét s

nyugalmat, magamnak pedig csak egészségem rongálását s nehéz betegséget szerezzek. Hogy az ilyen áldozat nem ér-e éppen annyit, mint a miseáldozati ünnepély, azt az határozza meg, aki nem elfogult.”

Várad püspökét, Perényi Ferencet a korabeli történetírók az „ifjú” jelzővel emlegetik. Mindössze huszonhét-huszonnyolc esztendő s fejjel ült a püspöki székbe. Abban a jelentésben, amelyet Velence követe küldött haza a magyar püspökökről, kis termetű, szép arcú, szép testű tanult és művelt embernek írja le. Brodalics szigorúbban ítéli meg: „Perényi Ferenc váradai püspök, elmés ifjú, aki oly tiszta gyöngybetűkkel írt, hogy a mieink közül legföljebb Zalaházi Tamás veszprémi püspököt merném elébe helyezni, főleg akkor, ha legalább annyit áldozott volna szelleme művelésére, mint a lustálkodásra és azon dolgokra, amelyekben a nemes ifjak mind a maguk, mind a haza kárára többnyire forgolódni szoktak. . . .”

Az ítélet túl szigorú. Kétségtelen azonban, hogy főúr volt, a halott Palatinus fia, s annak a humanista szellemnek a híve, amelyet Vitéz János ültetett el Váradon. Pásztorbotja, amely később Nyítrára került, izlését dicséri, a két ezüst ámpolna, melyből a bort és a vizet öntötte miseáldozatán, főúri és családi öntudatát is elárulja: az ámpolnák csőre a Perényi címer sárkánykigyójának fejét és nyakát ábrázolja. Ez a fiatal főúr, aki még a harmincadik esztendejét sem érte meg, amikor Szent László sírjának őre lett, ha voltak is hibái, nagyra hivatott valaki volt; azt a két feladatot azonban, amely a korszak eseményeiből és erőiből kettős sárkányfejként ágaskodott fel az egyház és különösképpen vezető rétege előtt, nem tudta, talán nem is tudhatta megoldani. Ez a két feladat: a belső fegyelem megszilárdítása és az evangélium szavának korszerű tolmácsolása lett volna.

Az a főpapi kar, amely nem az evangéliumi elhivatottság alapján működött, hanem a király és a rendek érdekharcában őrlődött, nem tudott egységes testületként fellépni, nem tudta megfigyelmezni a papság azon elemeit, amelyek hivatás nélkül jutottak kisebb-nagyobb javadalmakhoz. Ezeknek az elemeknek a zabolátlan viselkedése, erőszakoskodása és botránysos erkölcsi élete fojtó füstként nehezedett a kor közvéleményére, az emberek lelkére. A népet egyre nagyobb elégedetlenség és zűrzavar töltötte el. Birálták és elítélték a papságot és a méltatlankodásból, háborgásból szinte egyenesen következett nemcsak a személyek, papok és egyházi intézmények, hanem a keresztény tanítás bírálata is. Egyre többen követelték a kevésbé iskolázott és teológiailag nem képzett emberek, hogy az evangéliumi tanításból töröljék ki mindazt, amit ők későbbi tapasztalásuknak tartottak, és ami szerintük visszaélésekre adott alkalmat.

Kevés volt a teológiailag igazán művelt pap és ritka volt az olyan hitshőnök és prédikátor, aki értelmesen és meggyőzően tudta volna magyarázni az evangéliumot. Különösen kevés az olyan egyházi szónok, aki a fejlődő és öntudatában egyre erősödő városi polgárságnak korszerűen értelmezte volna az evangéliumot. Ilyen feltételek között nem meglepő az a jelentés, amit Burgio Antal nuncius küldött a pápának 1525-ben. Mikor a jubileumi adományok perselyeit felnyitották, a budaiban háromszáz, az esztergomiban száz-egynéhány forintot találtak, de annál több volt a perselyekben az üveg és a hamis pénz, sőt a gúnyirat. Huszonöt esztendővel azelőtt a jubileumi adományokra még százhuszezer aranyforint folyt be. Kegyetlenül nyers bizonyítéka ez annak, mennyire lehanyaglott egy negyedszázad alatt a nép vallásossága, az egyház tekintélye a lelkekben.

A régebbi népszerű egyháztörténet – abbéli félelemtől indítatva, hogy a papság és a katolikus társadalom hibáinak nyílt feltárása megingatja az olvasó hitét – a hitújításnak, a hitújítók propagandájának rótta fel, hogy a magyar tömegek öntudata a mohácsi csata előestéjén idáig hanyaglott. Ez a magyarázat egyetlen alapvető kérdésre sem ad elfogadható választ: miért lehetett megingatni az emberek, nagyurak és polgárok, nemzetiségiek és magyarok hitét? A történelmi dokumentumok azt bizonyítják, hogy a hitújítás azért tudott oly viharos gyorsasággal terjedni és hatni, mert a lelkekben a régi hit meggyöngült.

Ugyancsak a korabeli dokumentumokból látni, hogy szinte egyetlen magyar főpapot sem találmi ebben a korban, aki meglátná, hogy a hitújításban, annak lutheri, majd kálvini változatában hatalmas, a közvetlen teológiai kérdéseken túlterjedő szellemi áramlattal áll szemben és nem obskúrus zavarkeltőkkel, s hogy nem hatalmi intézkedésekkel kell felvenni ellenük a küzdelmet, hanem a tanítás eszközeivel, a fogalmak tisztázásával és az egyházi élet megreformálásával.

Bármennyire is látjuk és elismerjük azonban a kor katolikus társadalmának gyengeségeit, sőt vétkeit, a korabeli dokumentumokból az is egyértelműen kitűnik, hogy a hitújítás kezdetétől fogva többre tört, mint az erkölcsök és intézmények reformjára: az egyre izmosodó polgári racionalizmus nevében a misztériumot akarta kisöpörni a keresztény életből. A niceai hitvallás szavait szinte változatlanul átvette a lutheri és kálvini konfesszió is, sőt hívei azt vallották magukról, hogy ők az igazi katolikus keresztények, akik a pápaság által eltorzított tiszta evangéliumi egyházat helyreállítják, ugyanakkor egyre messzebbre haladtak az egyház és a katolikus tanítás tételeinek, az egyház intézményének tagadásában. A szentek tisztelete volt az a kérdés, amelyben a hitújítók a kezdeti időktől fogva kritikus, sőt támadó álláspontot foglaltak el.

Annak a vizsgálatnak, amelyet Sopronban 1524 októberében királyi parancsra egy Kristóf nevű ferences állítólag lutheri szellemű prédikációi ügyében folytattak, az egyik kérdés már így hangzott: „Mondotta-e, hogy a szenteket, sőt még Szűz Máriát sem szabad imádni és nem is szükséges, hogy közbenjárjanak értünk?” Kristóf barát ezt válaszolta: „Szűz Máriát nem imádjuk, mert ez csak Istent illeti meg, teremtményt azonban nem, a szenteket azonban tisztelnünk kell és segítségül kell hívnunk, viszont szemünket ne függesszük oly túlságosan az eltemetett szentekre, hogy keresztény testvéreinkről megfeledkezzünk. . .”

A válasz józan és teológiailag elfogadható. A gyakorlat azonban mást mutat a német területeken is és később Magyarországon is. Ebben az időben a hitújítók egyik fanatikus szárnya már megrendezte első képromboló akcióit. Luther még Wartburgban tartózkodott, amikor Sanct Gallenben Andreas Karlstadt követőinek csapata az apát iránti gyűlöletből a középkori művészet remekeivel telezsúfolt apátsági templomot is megtámadta; harminchat oltárt összezúztak, szépséges szobrok, képek sokaságát pusztították el azzal az indokolással, hogy bálványokat rombolnak. (Az eset krónikása a hitújítás szellemében írott beszámolóját ezzel a fohással zárja: „Kérek, add Uram és kegyelmes Atyám, hogy amiképpen mi saját kezünkkel szépen összezúztuk és lerontottuk tulajdon kezünk műveit, te is ily módon tépj ki szívünkéből minden szellemi bálványimádást”.) Luther nem helyeselte a képrombolást, a szentképeket azonban ő is „olajjal festett bálványoknak”, a szentek tiszteletét pedig bálványimádásnak tartotta anélkül, hogy különbséget tett volna az egyház tanítása és a teológiailag tudatlan tömeg gyakorlata között.

(Folytatjuk)

BÁNK JÓZSEF érsek-püspök

HARSÁNYI LAJOS KIADATLAN FÖLJEGYZÉSEI ELÉ

*R*endszeresen olvasom a mai költők verseit is. Nagyon bő a termés. Sajnos, a mennyiség néha a minőség rovására megy. Hosszú, érthetetlen s megmagyarázhatatlan sorok erdeje egyik-másik vers.

Az utóbbi évszázadban megszokott volt a költői művek, főleg a versek sokszor éles kritikája. A mai rossz versfaragás ellen azonban kevesen merik felemelni szavukat. Vagy azért, hogy ne lássék konzervatívnak, vagy hogy egyenesen maradnak ne tartsák őket. Pedig az alkotásnak, legyen a művészet bármely ága – még ha költészet is –, önmagáról kell vallomást tennie.

Az alkotó legtöbb esetben már meghalt. Nem tudja megmondani, mit kívánt a művével kifejezni. Ezért magának a műnek kell bizonyítania – mint Borsos Miklós megjegyzi – a sokszor kimondhatatlant. A műnek, a költeménynek kell beszélnie, megszólalnia. A modern költemények azonban gyakran némák maradnak.

Rónai Mihály András „Vers, kép, szobor” című cikkében (Népszabadság, 1980. szeptember 21.) sikraszáll a versek közérthetőségéért. „Az olvasót meg kell nyugtatni afelől, hogy amit ésszel-szívvvel fel nem ér, az nem vers – írja többek közt. – S nem mintha felül volna a költészet régióin, hanem mert alul van, s nemcsak a költészet régióin van alul.” Bátorítja az olvasókat, ne piruljanak amiatt, ha „egy állítólagos világszínvonal szent nevében” nem mondanak valamit modernnek s ezért „lehülyézik és sznobba terrorizálják őket. Vissza kell az ilyen vádat utasítani!” Majd hozzáteszi: „a vers, kép, szobor nem múlik el soha – ha az!” Mert a verset, ami költemény, a festészetet, ami látványfestészet, a szobrászatot, ami képfaragás, még soha senki nem „haladta meg”. Végül szinte afs poeticát ad a modern költőnek: „Ne hátrálj a Múza előtt, hanem nézz szemébe bátran s akkor újat termentsz. Ne kérd tőlem, hogy milyet. Tőled kell azt a világnak megtudnia, költő és művész – ha az vagy csakugyan. Ha komolyan veszed, hogy Dante, Leonardo, Michelangelo utóda vagy: Hogy nem játékos, amit csinálsz. Ne műszállal dolgozz! Verset írf, legalább egy árva verssort kalapálf ki úgy, hogy lélekben megragadjon, hogy idézhető legyen, mint az, hogy elrull a virág, eliramlik az élet – és annyi más...”

A mítosz-harmincas években sok katolikus papköltő tűnt fel irodalmunkban: Sik Sándor, Mécs László, Harsányi Lajos, Mentés Mihály, Kocsis László, Székely László, Városi István, Pusztai Sándor, Tűz Tamás. Harsányi Lajos (1883–1959) Összes versek című kötete 1943-ban jelent meg Budapesten a Szent István Társulat kiadásában. Jóval ezután Rónay György válogatott költeményeiből Toronyzene címen (Budapest, Ecclesia, 1969) és a kötet bevezetőjében kritikusan kijelölte Harsányi helyét a magyar irodalomtörténetben.

Sokáig egy kis Sopron megyei falunak, Rábapatonának volt a plébánosa, s csak később került Győrbe kanonoknak. Távol a fővárostól a híre sem járta be úgy az országot, mint megérdemelte volna.

Pedig Harsányi Lajosról még rábapatonai pap korában úgy irtak a lexikonok is, hogy ő az új magyar katolikus líra egyik jelentős művelője, a Szent István Akadémia tagja. Költészetét a liturgikus élmények ihlette vallási érzés kifejezése, a Dunántúl gazdag nyelvkincse, a Fertő-vidék természeti szépségei, jélképekben elmélyedő bölcséleti hajlama teszi egyénivé. Művei: A napkirály rokona (1911), Hagia Sophia (1913), De profundis (1927), Mi cha él (1933), Túlvilági ballada (1936), Holdtölte (1938), Esti körmenet (1942), Fegyverletétel (1943–55).

Hogyan kerültem vele kapcsolatba? Sajnos, csak halála után. Szemtanúktól és fültanúktól sokat megtudtam, mivel négy évig (1964–1968) püspökként Győrben teljesítettem szolgálatot, ahol Harsányi életének utolsó szakaszát leélte. Itt került kezembe Pető Lajos plébános jóvoltából Harsányinak saját kezűleg írt, Önarckép címen feljegyzett önéletrajza, amelyet szinte élete végéig pontosan vezetett. Ezt az intim és rendkívül érdekes, irodalmilag is értékes curriculum vitae-t alaposan áttanulmányoztam. Minthogy a kortársakról és korának társadalmi helyzetéről is őszintén nyilatkozik, írásai rendkívüli érdeklődésre tarthatnak számat.

A válogatott szövegeket változtatás és kommentálás nélkül közlöm. Szavai világosak, nem kell őket külön is magyarázgatni. Következzenek Harsányi Lajos följegyzései.

EMBEREK ÉS ESEMÉNYEK

Írta HARSÁNYI LAJOS

1. Kosztolányi Dezsőről

– Örülök az egyház kibontakozásának – mondta Kosztolányi –, hiszen én is katolikus vagyok.
– De nem vagy katolikus költő! – válaszoltam.
– Ez igaz! Pedig katolikus nevelést kaptam, de hitemet forrongó ifjúságomban elveszítettem.
– Akkor miért szeretsz bennünket?
– Nem titeket szeretlek, hanem a vallástokat! Olyan gyönyörű, tündöklő vallás egy sincs, mint a tiétek. Tiszta költészet.
– Nono! – szólalt meg bennem a pap.
– De igen – vitatkozott Kosztolányi. – Ti négy jelzőt adtatok az egyháznak: egy, szent, általános és apostoli. Bátran adhatnátok neki az ötödiket is, azt, hogy – szép.
– Azt mi is tudjuk.
– De nem emlegetitek. Ti nem is sejtitek, milyen széppé és változatosá tettétek az életet, amely egyébként halálosan unalmas. Ti ünnepejéteket részekre bontottátok az évet. Szolgáltatókba állítottátok a művészetet. A művészet minden ágában ti állítottátok fel a csúcsoakat, építészetben, szobrászatban, festészetben, zenében, költészetben egyaránt. A francia Chateaubriand ezt már régen megállapította világhírű könyvében. . .

Mit csináltak? November elsején, mikor tetőpontjára ér az őszi vörös hervadás, ti kiviszitek az embereket a temetőbe és meggyújtjátok az emlékezés és kegyelet ijedt gyertyáit és sárga mécs-lángjait. Őszi harmattól nedves virágokkal borítjátok el a sírokat és figyelmeztetitek az embereket az elmúlásra. Mikor megjön a december, hajnali miséket hirdettek. Köd van már és a köd olyan kék, mint a szilva hamva. És akkor csúcossüvegű emberek, bibliás asszonyok vonulnak a kivilágított templomok felé és teli torokkal éneklnek az „Ó felkelő piros hajnal” című adventi éneket. A nappalok egyre rövidebbek, és reménytelenül hosszúak és sötétek az éjszakák. Ekkor ti azt mondjátok: várni kell! Majd jön valaki, aki véget vet a sötétségnek, és sohase látott világosságot hoz a földnek. Vártok tehát és a várt boldogság reményében ajándékokat vásároltok egymásnak. Mikor aztán megérkezik december 24-e, a leghosszabb éjszakák mélypontja, akkor ti éjféle misére hívjátok az embereket, hogy ünnepeljétek a fényt hozó vendég születését és megrendezitek karácsonyestén azt a hallatlan és páratlan tűzijátékot, melynek sziporkái New Yorktól Tokióig látszanak, miközben a londoni Big Benből szétsugárik a kis tiroli káplán és a falusi iskolamester szövege és zenéje: „Stille Nacht, heilige Nacht. . .”

Januárban táncra és farsangolásra engeditek az embereket. De csak néhány hétre. Akkor ismét üstökön ragadjátok őket és viszitek újra a templomba. A templomokban lila leplek takarják a képeket, keresztek. Az emberek megriadnak és azt kérdik: – Mi baj van?

Ti hamut hintetek a fejükre és figyelmeztetitek őket, hogy porból lettek és porrá lesznek. A fájdalom szökökútjait szökkentitek föl a szívekből és azt magyarázzátok, hogy a földi élet nem bái éjszaka, hanem siralomvölgyi virrasztás, és a boldogság egyik alkatrésze a fájdalom. Fáj az aranynek is a tűz, mely a salakból kiolvasztja. Az embernek is szenvedni kell, hogy a kín tüzéből főnixként fölrepülhessen. És hogy ez a gondolat kétségbe ne ejtsen, az Isten Fiára hivatkoztok, a nagy szenvedőre, akit a halál keresztféjére vontak.

Egyre fojtóbb a nagybőjti szorongás. Mikor megérkezik a nagyhét, elnémítjátok a harangok nyelvét és rekedt kereplők kezdenek pattogni. A templomok sárga gyertyáit egymás után oltogatjátok el és a hideg boltívek alatt fölzokognak Jeremiás halhatatlan siralmi. A máskor aranyban és brokátban ragyogó püspök most fehér lenruhát ölt, leveti saruit és meztláb megy a kereszt elé hódolatra. Alázatosan megmossa reszkető fejü öreg koldusok lábait és könnyek közt viszi a Szentséget az Isten Fia sírja fölé. A sír csupa virág. Színes üveggömbök félhomályában fek-

szik a nagy Halott. Oda járul az egész világ. Komor orvosok állnak némán, kisgyermekes csókolgatják a keresztet és fillérek kopognak a réztálcába.

Nagyszombat alkonyán végül, mikor a lélek húrja szinte már pattanásig feszült, hirtelen felzúgatókat a Rómából visszatért harangokat, aranyszegélyű karingbe öltöztök, kivonultatókat az emberek az utcára és megindul a föltámadási körmenet lengő zászlókkal és ujjongva allelujázó tömeggel. A körmenet útszegélyén sorfalat állnak a fák, melyek zöld bimbó-fülekkel hallgatóznak és bólogatnak. – Igen, igen! – mondják a fák. – Valóban itt a feltámadás: a tavasz!

Oly szép mindez, hogy az egyházhhoz akkor sem volna szabad hozzányúlni, ha Isten nem volna se égben, se bennünk. Ha valami szörnyű hatalom kipusztítaná a világból a virágokat, a színeket és hamuszürkévé tenné a földet, vagy eltíltaná az emberek játékszerét pl. a sportot, nem okozna akkora kárt, mintha az egyházat el akarná törölni.

– Ó, pogány esztéta! – ingattam fejemet Kosztolányi lelkesedésére. Ő is azok közé tartozott, akik a katolikus vallást és egyházat csupán költészetnek tartják, tele szimbólumokkal és bájos legendákkal. Ez utóbbiakat még a papi zsolozsmakönyvben is megbocsátják, csak a puritánok kívánják, iktassuk ki őket könyveinkből, mert sokan lelki zavarba jönnek, ha kiderül, hogy távol állnak a szigorú igazságtól és csak szép – legendák. Kosztolányi költészetében sok a katolikus vallásból vett kép. Azt mondta például, hogy olyanok tavasszal a virágzó fák, mint elsőáldozások a kislányok. A vörös kanyarótól beteg kisgyermek úgy nyújtja csókra kis kezét a nagymamának, mint vöröskesztyűs kis bíbornok. Csak élete végén írt – és talán legszebb versében – a *Hajnali részegség*-ben jut el Istenig, mikor azt mondja:

*Bizony ma már, hogy izmaim lazulnak,
úgy érzem én, barátom, hogy a porban,
hol lelkek és göröngyök közt botoltam,
mégis csak egy nagy ismeretlen Úrnak
vendége voltam.*

2. Betegesek-e a művészek?

Egy francia esztétikus egyszer azt mondta, hogy az alkotó művésznak valósággal szerelmesnek kell lennie modelljébe, hogy alkotása minél élethívebb legyen. Talán a művészeknek mohó, kutató érdeklődése modelljeik iránt okozta a félreértést az alkotók ösztöneinek és idegrendszerének egészsége felől. Felületes lélek búvárok véleménye alapján még komoly lexikonokba is belekerült az a téves vélemény, hogy a művészek általában beteges hajlamúak. Anélkül, hogy a kérdés lényegével tisztában lennének, megvádolták vele például Michelangelót, Leonardo da Vincit, Shakespeare-t és más lángelméket. – Michelangelo nyugodtan mintázta „Mózes”-ét a kedves olasz fiúról, Tomassóról és nem törődött senkivel, mikor szonettjeit olvasta a hetvenéves Victoria Colonna hercegnőnek. Fejük fölött lobogtak a muranói üvegcsillár hófehér gyertyái és ők szelíden vacsoráztak minden este, míg künn Róma sötétkék egén magasan lebegett a készülő csoda, a San Pietro gigantikus kupolája. Leonardo da Vinci „Utolsó vacsora”-ján nem ígézné a szeretett tanítvány, az ifjú János apostol feje, a művész kedvenc tanítványa, Giovanni Beltraffio és a világ nem gyönyörködhetnék a „Mona Lisa” titokzatos mosolyában.

A költőket általában nem szokták komolyan venni, főleg politikai dolgokban. Látnok helyett álmodozóknak, Adyt egyenesen futóbolondnak tartották. – Eszterházi benyomásaim alapján nekem az volt a véleményem, hogy jobb volna elfogadni a gyűlölt Ferenc Ferdinánd trónörökös trialisztikus tervét egy osztrák–magyar–szláv monarchia fölépítésével, mely keleti nagyhatalom maradna, mint apró részekre hullani.

3. A törpe óriások

Vass József népjóléti miniszterrel való beszélgetésem: Úgy mondta, hogy belőle aligha lesz püspök, mert Róma ma már nem kedveli a politizáló papokat, de ha mégis püspök lenne, egyházkormányzati módszerét nyomban időszerűbbé tenné. Megszüntetné a püspökvárban és a papnevelőkben a fiatal óriások uralmát. Mert ezeknek mindig fejükbe száll a dicsőség és apró ti-

rannusokká válnak. Világért le nem tegezik pár évvel fiatalabb paptársukat, de gátlás nélkül visszategeznek öreg kanonokokat, aki egyszer azt találta mondani: szervusz!

Munkában megfeketedett öreg espereseket fogadnak a főpásztor helyett, mert a főpásztor idős vagy beteges, vagy üdül valahol és a titkár úr táncoltatja az izzadó espereseket. Még jó, ha az elbocsátáskor jóindulatúlag megveregeti a vállukat, noha sohase volt lelkipásztor, mert a bécsi vagy pesti egyetem elvégzése után fél év múlva már az aulába, vagy a papnevelőbe került előljárónak. Én – mondta Vass – kiválasztanék egy jóvágású, paraszti származású újmisést. Kitenném pár évre előbb falura, majd városba káplánnak. Utána pár évig falusi, aztán városi plébánosnak. Mikor mindeme helyeken megállta helyét, egyenesen titkárnak vagy szemináriumi előljárónak nevezném ki és nem félnék, hogy a paragrafusokban vagy rubrikákban eltévedne.

Hallgattam, hallgattam a kemény beszédet és sokban igazat adtam neki.

4. Mécs László

Az ország legjobb előadóművésze *Mécs László* volt. Némelyik versét azzal a szándékkal írta meg, hogy majd el is fogja szavalni.

A legfájdalmasabb sebet *Serédi* hercegprímás ütötte rajta. Egyszer egyazon vonaton utaztak és Mécs csupa illendőségből jelentkezett a prímás fülkéjében. Serédi ezekkel a jéghideg szavakkal fogadta: – Mit kíván, művész úr? – A kérdés úgy érte Mécsset, mint az ostorcsapás.

Mi, katolikus költők vigasztaltuk a „művész urat”, ne vegye szívére. Én még azzal is igyekeztem csitítani, hogy Serédi maga is verselget fiatal kora óta. Márpedig senkit sem idegesít annyira egy költő sikere, mint azt, aki maga is költő szeretett volna lenni. Serédi nem lett költő, hanem hercegprímás. Mécs László pedig Mécs László lett, semmi több. – Elég ez, Laci – mondtam mosolyogva.

5. A Hagia Sophia bölcselete

A *Hagia Sophiá*-ban azt bizonyítottam, hogy az embernek földi életfordulójánál szüksége van Isten nagy kegyelmeire, melyeket a *hét szentség* közvetít. – A *De profundis*-ban az elszállt lélek harcát írtam meg a Sátánnal, míg eljut a mennyország vagy a pokol küszöbéig. De mi van a küszöbön túl? Mi az a mennyország és pokol?

Minden hívő embernek izgató problémája. A Szentírás azt mondja: szem nem látta, fül nem hallotta, emberi elme nem képes felfogni, mit készített Isten azok számára, akik őt szeretik.

Hát mit erőlködöm én?

Csak tapogatni lehet a képzelőerő ércet sejtő és megérző kísérleti botjával.

Azt gondoltam, úgy tudom némileg érzékeltetni és sejtetni az üdvösséget és a kárhozatot, hogy fölmagasztalom, illetve lerombolom mindazt a szépet és jót, amit az ember, földi életében érzékszerveivel szépnek és jónak tartott. Például a szem a mennyországban Istenen keresztül mindent lát, míg a kárhozottnak szeme teljesen megvakul. Az üdvözült füle hallja a világ minden Beethovenje, Bachja, Mozartja, Lisztje zenéjét, a kárhozottnak füle pedig szétduzzan mint a dob, melyet halálos ütés ér. Ilyen felfogásomból önként adódott, hogy nem beszélhetek sokat és mondataim homályosak, ködösek lehetnek. Rövid lett tehát a trilógia harmadik része és a *Túlvilági ballada* címet adtam neki.

Rezek Román Párisban élő magyar bencés esztétikus nagyobb tanulmányt írt a hármasműről, és külön füzetben kiadott tanulmányában a művet *Szent trilógia*-nak nevezte.

*

Egyik *Falusi levelem*-ben azt írtam, hogy le kell szállítani a magas fizetésű tisztviselőket, nagyurak fizetését, mert ha ez nem történik meg, a szegény paraszt azt fogja mondani, hogy az urak magas fizetése az ő bőre – ára.

A győri királyi ügyészség osztályelleni izgatás miatt vádat emelt, és egyheti fogházra ítélték, amit a királyi tábla és harmadfokon a bpesti kir. kúria is jóváhagyott.

Majd amikor a püspök székesegyházi főespereshelyettesnek akart kinevezni, a kánon értelmében ki kellett kérnie a Székeskáptalan véleményét, ahol az egyik kanonok óvást emelt kinevezésem ellen, mondván: elismeri kiváló irodalmi érdemeimet, de azokért már megkaptam jutalmamat a sok kitüntetéssel és az irodalmi körökbe történt megválasztásommal. Egyházi téren különösebb elismerést nem tart helyénvalónak, mert lelkipásztori működésem értéke egyenlő a nullával. Véleményéhez még egy kanonok csatlakozott, a többi pedig hallgatott.

*

Ötvenes éveimben sokat írtam. Úgy éreztem, elérkeztem alkotó erőm csúcspontjára. Megteltem, mint a hold. Ezért adtam kötetemnek a *Holdtölte* címet.

A *Zugó Márton*-ban sokat írtam falusi tapasztalataimról. Népem sorsáról. Szegénységéről, elmaradottságáról, földéhségéről, önzéséről, fufangjáról, föllángolásairól, elcsüggedéseiről, mozgólódásairól, heves politizáló kedvéről, vallásosságáról, az isteni Gondviselésbe vetett hitéről.

Gondolj a titokzatos Kelet ősi mágiájára! A különös erőkre, melyek kiáradnak egyes emberekből, akik aztán egész országokat magukkal ragadnak. Mi van a hindu kígyóbüvölő szemében? Mi az a szuggesztió? A gondolat és akarat átvitele a gyengébb idegzetűekre? Az előremegézés? Az ösztönös önbizalom, mely előremegézés? ad vén pástoroknak, hogy bugylibicskával húzzák le a hályogot a kényes emberi szemről? Mi az az önszuggesztió?

Nem vagyok spiritiszta, okkultista, nem foglalkozom hipnózissal, de a különös jelenségeket nem tudom tagadni. Se a régieket, se a maiakat. A tudomány is látja őket, de okait hiába kutatja, inkább csak eltolja magától, de azok ott lapulnak továbbra is.

*

Én azt vallo, hogy a katolikus költők birodalma nagyobb a földgömbnél és a fiatalok mindig találnak új égi tájakat költészetük számára. Ez jutott eszembe az ismeretlen fiatal költő verseinek olvasásakor.

A költők közt is akadnak szép számmal olyanok, akik fésülködnek, tiszta a körmük és nem róluk találták fel a „költői rendetlenség” szállóigéjét. Hogy *Goethe* őexcellenciája miniszterelnök volt, Paul Claudel Franciaország brüsszeli nagykövete és *Arany János* a Magyar Tudományos Akadémia főtitkára. – *Mindszenty József* még veszprémi püspök korában meglátogatott, ő is azt kérdezte:

– Hogyan férnek össze a Múzsák a tehenekkel?

– A pálma lába is trágyában áll – válaszoltam a későbbi biborosnak.

6. Márai Sándor és Illyés Gyula

A vezérkari főnök az írókat kérdezte meg, hogy a nép miért nem akarja a második világháborút, mikor az elsőt kitörő lelkesedéssel fogadta, mondván, hogy ők látnak legjobban a néplélek mélységeibe.

Az első hozzászóló *Márai Sándor* volt, az urbánus írók népszerű vezére. Azt mondta, hogy a hitújításkor Luther Márton is, a Vatikán is Rotterdami Erasmushoz fordult, aki akkor Európa legnagyobb tudósa volt. Véleményt kértek tőle a vizzályról. Erasmus mindkét félnek majdnem azonos szövegű választ küldött. Azt írta, hogy a Golf áram felől az idén korán megindultak a felhők és Rotterdamban alighanem korán beköszönt a tél. Maradok tisztelettel stb. Vagyis Erasmus kitért a válasz elől. Én is kitérek – mondta Márai. Az írók nem nevelők, hanem művészek. Ők a *szépet* akarják művészileg kifejezni. Műveikkel nem akarják az olvasót se rontani, se javítani, noha ez a lehetőség fennáll. Írója válogatja...

*

Szerintem a 6–18 év életéve, az érettségi ideje az az idő, amikor a lángész már mutogatja orosz-lánkörmeit. Ekkor küldje majd *Zilahy* a kitűnő diákokat Rómába, Párizsba, Münchenbe, Jénába, New Yorkba tanulmányaik folytatására. Ez a szokás azonban évszázadok óta fennáll az államoknál és az egyházaknál, melyek gazdag alapítványokat és ösztöndíjakat létesítettek ifjúságunk számára.

*

Ilyés Gyula úgy nyilatkozott, hogy a magyar vallásos költészetben sok a szeplő és a rozsdá. Nem alkotunk kellő műgonddal. Egyik-másik vallásos költő még azzal sincs tisztában, mi a ritmus és a rím. Hogy a vers megkövült zene. Hogy sokat politizálunk verseinkben, propagandára használjuk fel. Sokat szavalunk és tele vagyunk pátosszal. Még én vagyok az, aki legjobban vigyázok a művészi követelményekre és nagy műgonddal dolgozom.

*

Veres Péter megemlítette, hogy ismer egy igen rokonszenves és nagyon tehetséges fiatal költőpapot, *Tűz Tamást*. Nemrégén együtt szerepeltek a pécsi Janus Pannonius Társaság egyik irodalmi ünnepén.

*

A háború égzengése Győr fölé ért.

1944. április 13-án akkora légítámadást kaptunk, hogy alig fél óra alatt több, mint ezer győri polgár feküdt holtan. Réműletes napokat éltünk át.

Időközben meghalt néhány kanonok, helyüket be kellett tölteni. Én akkor még csak a tizedik stallumban ültem. Apor Vilmos püspök olyan előterjesztést tett Rómában, hogy a fokozatos előlépéseknél én ne csak a halálozás folytán megüresedett székeket lépjem át, hanem az előttem ülő Barilich Lőrinc és Szohurek Antal kanonokokat is. Ezek már nagyon öregek voltak és nem tudták volna püspöki nagymiséknél a segédkező süveges kanonoki tisztséget betölteni. Így történt meg, hogy én az eddigi tizedik helyről egyszerre a hatodik helyre léptem.

*

1943-ban, hatvanéves koromban kaptam meg a Corvin-koszorút. Öt jelölt közül három kapta meg: *Lehár Ferenc* a világhírű zeneszerző, *Harsányi Lajos* költő és *Lukinich Imre* történettudós.

A Corvin-koszorú átvétele a szokásos évi Corvin-ünnepségen volt. Megjelent *Bajor Gizi*, az egyetlen Corvin-koszorús nő, mellette volt *Ravasz László*.

– Maga püspök? – kérdi tőlem Bajor Gizi.

– Gizi, Gizi, nekem kell kioktatnom magát, a katolikus nőt – felelte Ravasz László –, hogy a katolikus püspökök kis piros sapkát viselnek a fejükön, erről lehet megismerni őket. Harsányi fején nincs piros sapka, tehát nem püspök. A költészetben azonban püspök, sőt talán érsek.

Mosolyogva igyekeztem elhárítani bókját és tovább beszélgettünk. Később egyik közvetlen szomszédom a fülembé súgta:

– Egy szavát se hidd el, ellened szavazott!

Hát így!

*

Féja önálló tanulmányt közölt irodalomtörténetében költészetemről. – Azt a meglepő megállapítást teszi rólam, hogy én vagyok az egyetlen igazi katolikus költő, akiben a katolicizmus és a pogány magyarság szintézisét fődözi fel. Sik Sándort és Mécs Lászlót a rólam írt cikk elején néhány rövid szóval intézi el.

Lám, a fajlemélet! – mondtam magamban.

Herczeg Ferenc egészen a baloldalon kezdte. Liberális volt. Hűvös, fölényes, és sziporkázó szellemességű. Még harmincéves se volt, az egész ország ünnepelte és szinte gyerekfejjel került a Petőfi Társaság tagjai közé.

Fiatal korában egyszer elkerült Pannonhalmára. Két asszony hurcolta oda. Két ünnevelt színésznő, *Jászai Mari* és *Hegyesi Mari*. Magukkal vitték *Fráter Lórántot* is, az ellenállhatatlan, hegedülő huszár főhadnagyot, a mulató úri világ dédelgetett kedvencét. Akkor mondta Herczeg a pannonhalmi főapátnak, hogy egyik német őse bíboros érsek volt Boroszlóban és ez a bíbor egy kissé őt is kötelezi, ő is katolikus. A könnyelmű világ kedvenc írója nagyon megszerette Pannonhalmát és attól fogva sokszor vendég volt az ősi monostorban. Néha hetekig ott maradt a tudós szerzetesek között. Együtt evett-ivott, szórakozott és vitatkozott velük. Pannonhalma szellemisége nem volt rá hatástalan. Több művét, vagy részleteit Pannonhalmán írta, a „palotának” nevezett gyönyörű lakosztályban. Ha nem lett volna olyan jó barátságban Pannonhalmával, aligha születik meg *Bizánc*, vagy *Az élet kapuja* című regénye.

7. A háború világnézeti érzéngése

A győri egyházmegye több mint 300 katolikus papja közül egyetlen egy ment Nyugatra a német csapatokkal, az is öreg volt és idegbeteg. *Apor* püspök telefonon viaskodott a kormánnyal a gettóba zárt zsidók miatt. Mindenáron ki akarta szabadítani őket, hogy elkerüljék a német gázkamrákat. De még csak azt se engedték neki, hogy bemehessen a drótsövénnyel körülfalazott gettóba. A telefontól először letagadta magát a püspök előtt a nyilas hadügyminiszter, majd mikor a püspök tovább ostromolta, annyit megengedett, hogy egy pap bemehet a gettóba.

– Hát a püspök nem pap? – dördült a telefonba *Apor*.

A hátráló németek a város széléről gyújtóbombákkal lőtték a várost, és egyik bombájuk a székesegyház bronzöld barokk tornyát érte. A torony rögtön lángra lobbant és égett, mint szörnyű fákllya.

– Ég a székesegyház! – rémült meg mindenki.

Fiatal papok rohantak a templomba, hogy kimentsék az Oltáriszentséget és megakadályozzák a belső tüzet. Nagy dicsérettel kell megörökítenem a fiatal *Jankovics József* prépostkanonok nevét, akinek oroszlánrésze van a templom teljes pusztulásának megakadályozásában. Az égő torony ledőléssel fenyegetett. Izgatottan figyeltem, merre dől. Ha nyugatra dől, házamra zuhan. De északra dől és saját tetejére esett. A hosszú tető is lángra gyúlt, sőt a Szent László kápolna színes üvegablakain már lángnyelvek törtek elő.

E szörnyű pillanatokban eszembe jutott az *Égő katedrális* című versem, melyet még patonai koromban írtam.

*

Az *Új Ember* első száma egy régebbi versemmel köszöntött be. Így kezdődik:

Mit akarok?

Azt akarom, hogy a nap mindenkire süssön!

Hogy ember embert soha többé arcul ne üssön.

8. Párbeszéd

– Világnézetileg vagyunk ellenfelek. Mi ugyanis hiszünk Istenben, önök viszont nem. Ha ez a különbség nem állna fenn köztünk, a földi javak igazságosabb elosztása érdekében könnyebben megérthetnénk egymást.

– De önök ellenzik a haladást és félnek a forradalmaktól!?

– Sajnálom, hogy nem értünk egyet. Mi óvatosan haladunk és mérsékeljük a forradalmakat, hogy káros túlzásba ne essenek. A katolikus egyház sok forradalmat látott, többet, mint bármely

nagy nép. Az egyház látta, hogy minden forradalom túlzó és türelmetlen. Azt hiszi, fenekestül fel kell forgatni mindent. Azt mondja, eddig minden rossz volt, majd ő rendbe hoz mindent. Kissé világmegváltónak érzi magát.

– Az is.

– Minden forradalom ezt mondta, pedig csak részletmunkát végzett. Kissé előbbre lökte a világot, ami természetes is. A fejlődést senki sem állíthatja meg. Sok forradalom volt, de egyik sem hozott végeleges megoldást.

– Mi azt hozzuk!

– Önök után tehát megállna a világ?

– Azt nem mondjuk!

– Dehogynem! Önök szerint rendszerük az egyetlen helyes életforma. Ennél jobb nem lehet. Kár tovább fáradni. Pedig tiszta igazság az, hogy tökéletes alkotás a földön nincs és a továbbfejlődés nem zárható ki. Minden forradalom hoz sok üdvös jót és sok megvalósíthatatlan álmoképet. Például üdvösen jó a testi munka nagyobb megbecsülése és álmoképet az emberi természet gyökeres megváltoztatása. Ez még a kétezere éves egyháznak sem sikerült. Nietzsche „Übermensch”-e álom. Sohasem leszünk a földön angyalokká.

– Hogyan gondolja hát?

– A forradalom olyan, mint a nyers hús: véres. Azt meg kell mosni, mint a jó gazdaasszony teszi. Tűzön párolni, puhítani, fűszerekkel ízesíteni kell, hogy élvezhessük.

– Vagyis ki kell egyezni?

– Mindig így történt! Ez a szintézis értelme. Nézze, ezredes úr, fejünk felett égnek ebédlőnk villanycsillárai. Ezredesúr művelt ember, nem üti le kardjával a csillárt és nem ül vissza a fagygyúgyertyák mellé. Mert a csillár jó. Tehát kiegyezik a villany feltalálójával, akárki volt.

– Ez igaz!

– A földi javak igazságosabb elosztása, a munka nagyobb megbecsülése, a társadalmi korlátok lebontása, a kizsákmányolás megszüntetése jó. Ezeket örömezt elfogadjuk. Önöknek tehát egyezkedniök kell. Nem velünk és a reakcióval, hanem az *emberi természettel*. Az emberi természetten lehet némi kozmetikai simítást végezni, de gyökerében nem lehet megváltoztatni. Semmiféle rendszer nem tudja az embert angyallá, vagy géppé változtatni. Akkor szoborrá kellene őt merevíteni.

– Sokban igaza van, prépost úr!

– Örömmel hallom!

– Minket a német propaganda nagyon befeketített.

– Tudom, hiba volt, hogy nem ismertük önöket eléggé. De hiba, hogy önök se ismernek minket. Ha tisztába jönnének a katolikus vallás szociális világnézetével, mely sokban rokon az önökével, részünkről engedményekre számíthatnának és könnyebben fölépíthetnének szocialista államunkat. De önöknek is engedniök kell. El kell jutniok materializmusuk dialektikájának világos értelmezéséhez, mely ajtót nyit a mi ideális világnézetünk felé. Hisz az önök célja is az ideális ember! A katolikus egyház higgadtan, nyugodtan, bizakodva várja ezt a fordulatot. Vár egy évig, vagy száz évig. Az *egyház évezekben* gondolkodik. Már kétezere év óta szemléli az emberiség mindig jobbra törekvő forradalmait. Ő maga nem forradalmár, de a vérben született és vértől-salaktól megtisztított kis újszülöttek mindíg anyai ölébe vette, akár Columbusnak, akár Napóleonnak, akár másnak hívták.

Ilyenformán beszélgettünk ebéd alatt és után a késő délutáni órákig. A jelenlévők nagy figyelemmel hallgatták beszélgetésünket.

E rövid, intim párbeszédet *Harsányi* hitvallása zárja le:

Azt akarom, hogy a föld mindenkinek teremjen!

Hogy ember embert láncon tartani ne merjen.

.....

Azt akarom, békén ölelkezzék a föld s a tenger,

az Isten legyen Isten és az ember legyen – Ember!

(Mit akarok?)

BOGNÁR JÓZSEFFEL

Jó három éve találkoztunk először, a Magyar Rádió sajtókonferenciájának élő adásán. Rapcsányi László szerkesztő-riporter vezetésével mi, újságírók arról faggattuk a Magyarok Világszövetsége vezetőit, az utóbbi években milyen kapcsolatokat teremtettek a külhonban élő magyarokkal, akadályozták-e törekvéseiket bizonyos nyugati, esetleg hazai erők, vannak-e kézzelfogható eredményei az anyanyelvi mozgalomnak. A Kossuth adón és a Szülőföldünk állomáson egyszerre sugárzott műsor válaszdadjói közül – higgadt nézeteivel, nem sarkított, de határozott és egyértelmű véleményével – kitűnt a világszövetség elnöke, dr. Bognár József akadémikus, a Magyar Tudományos Akadémia Világgazdasági Kutatóintézetének igazgatója. Pedig meglehetősen csipős kérdéseket kapott. . .

S most, hogy szobájában, az intézet direktori irodájában ülünk, óhatatlanul eszembe jutnak az akkori kérdések, melyekre a rádióműsor szűk keretei között képtelenség lett volna kimerítő feleletet adni.

– *Megpróbáljuk most, professzor úr?*

– Ahogy gondolja. Kérdezzen!

– *Kezdjük az anyanyelvi mozgalommal! A tizenegy évvel ezelőtti induláshoz képest változott-e a konferenciák célja, sikerült-e – mint erről gyakorta szó volt – kibővíteni a beszélgetések tartalmát, a meghívottak körét? A legutóbbi tanácskozásra – a nyugati vendégeken kívül – már valamennyi környező szocialista ország vezető magyar értelmiségieit meghívták, s ők – az erdélyiek kivételével – éltek is az alkalommal. Péccsett mire számíthatunk?*

– A mozgalom bővítéséről gondolkozhatunk extenzív alapon és intenzív alapon. Extenzív bővítésen azt értem, vajon több országból érkeznek-e a vendégek, intenzív fejlesztésen pedig azt, hogy a mozgalom milyen tevékenységi területeket fog át, létrehozott-e új kapcsolati formákat, születtek-e újszerű publikációk, vagyis gazdagodott-e a munka tartalmi része. Úgy vélem, 1970 óta a világ etnikai és nyelvi gondolkodásában jelentős változás ment végbe s ez kedvezően befolyásolta a mi célkitűzéseinket. Chicagóban egyetemi tanszék foglalkozik az emberiség nyelvi kérdéseivel; kutatói megállapították, hogy jelenleg 4400 olyan nyelv létezik, amelyet százezernél többen beszélnek. Ebbe természetesen a törzsi nyelvek is beletartoznak. Mindenesetre ez az óriási szám, a 4400 nyelv léte sejtetni, milyen sokszínű a világ ebből a szempont-

ból, pontosabban: ebből a szempontból is. A soknyelvűség azután meghatározza egyes országok kulturális és kommunikációs mozgását: többek közt azokat, amelyek népességét túlnyomórészt bevándorlók alkotják. Mindegy, hogy maiak vagy száz év előttiak – bevándorlók. Az Egyesült Államokba, Kanadába vagy Ausztráliába még ma is tömegével érkeznek az idegenek Európából, de főleg Ázsiából és Afrikából. Nos, ezekben az országokban komoly gyakorlat alakult ki a tekintetben, hogy az előző közösségből, az óhazából kiszakadt emberek beilleszkedését megkönnyítsék, hozzászoktassák őket az új szokásokhoz, a korábbitól eltérő értékrendhez. A legtöbb helyen – épp a beilleszkedést könnyítendő – lehetővé teszik, sőt kívánatosnak tartják, hogy a bevándorlók a saját nyelvükön, illetve azon is művelődjenek, képezzék gyermekeiket. Iskolák, klubok alakulnak, s a letelepedés első nehézségeinek leküzdése után a bevándorlók figyelme az óhaza felé fordul: mi újság otthon, fejlődik-e az ország, milyen új könyvek jelentek meg. Esetünkben találkozott a kivándorolt magyarok igénye a miénkkel, azt szeretnénk, hogy aki csak akar, bekapcsolódhasson a nyelvi mozgalomba. Ezt az illető kormányok is igyekeznek támogatni; a Magyarok Világszövetsége megegyezést kötött például a kanadai és az ausztrál hivatalos szervekkel, és sikerült elérni, hogy az USA-ban – közelebről: Bloomingtonban – magyar tanszék alakuljon az egyetemen, melynek működését félig mi finanszírozzuk, félig az amerikaiak.

Igaz, a világszövetség főként a Nyugaton élőkkel foglalkozik, de szükségesnek tartjuk, hogy az anyanyelvi mozgalomban részt vegyenek az egy tömbben élő kisebbségek is. Ők nem hagyták el lakóhelyüket, történeti okokból élnek Magyarországon kívül, de ugyanúgy beletartoznak a magyar kultúra közösségébe, ugyanúgy szükségük van arra, hogy a nyelv alakulásáról vagy az irodalomról eszmét cseréljenek, mint az itthon élőknek vagy a nyugatiaknak. Ha ezáltal emberi egyéniségüket vagy szakmai tudásukat gyarapíthatják, úgy ez a szóban forgó országok társadalmi, gazdasági és kulturális érdekeit is szolgálja. Természetesen az ideai tanácskozásra is meghívtuk valamennyi magyar kisebbség prominens képviselőit, reméljük, valamennyiükkel találkozhatunk Péccsett.

– *A Magyarok Világszövetsége elvezetését azt sugallja az embernek, hogy a szervezet minden, a hatá-*

rainkon túl élő magyarral törődik, de mint Ön is említette, elsődleges működési területe a szórványmagyarság, a kisebbségekkel csupán az anyanyelvi mozgalomban van kapcsolata. A környező országokban lakóknak talán nem volna szükségük arra a széles körű kulturális és egyéb támogatásra, amit a világszövetség nyújtani tud?

– Ez a szövetségnek azonban nem feladata. Abban nyilván egyetértünk, hogy másként kell közelíteni azokhoz, akik önszántukból hagyták el az országot és kerestek maguknak új lakóhelyet, és megint másként azokhoz, akik zárt tömbben, századok óta ugyanazon a tájon, ugyanabban a faluban vagy városban élnek, akik tehát joggal hazájuknak tekintik szülőföldjüket. A nemzetközi munkásmozgalomban uralkodó felfogás szerint a nemzeti-ségi kérdések kezelése az országot irányító párt politikai felelőssége, így tekintik ezt a szomszédos szocialista országokban is. Nézetünk szerint – sokszor és sok helyen elmondtuk már – a kisebbségek hidat képeznek a népek között. De a hidat mindkét parton rögzíteni kell, csak így közlekedhetünk rajta. Ezt a hid-szerepet egyébként nem minden szocialista ország fogadja el, nemrég hallottam az egyik szomszédos állam kulturális vezetőjének nyilatkozatát a rádióban, aki azt vallotta, hogy országaink közt a szocializmus az igazi híd; ez egy általánosabb megfogalmazás. Az általunk vallott híd-szerep is csak akkor juthat érvényre, ha a kisebbségek élvezik a nekik járó személyi és kollektív jogokat, azaz valóban végigmennek a hidon. S ezeket a jogokat, a jogok gyakorlását csak az illető állam képes biztosítani.

– A Nyugaton élő magyarok száma másfél-kétmillió, a környező országokban körülbelül hárommillióan laknak. Milyen szempontok szerint választják ki az Anyanyelvi Konferencia száz vendégét?

– Tevékenységük alapján. Elsősorban magyarul író művészeket, a kint működő magyar egyesületek vezetőit, nyelvoktató pedagógusokat, magyar lelkipásztorokat hívunk. Mert ne felejtjük el, az anyanyelvi mozgalom nem a nyelvtudomány speciális céljait szolgálja, hanem mindazokat, akik szerte a világban magyarul beszélnek, olvasnak, írnak. A mozgalom persze kötődik a tudomány eredményeihez, hiszen bizonyos szellemi foglalkozások utánpótlását csakis a magyar egyetemek, illetve a magyar tanszékek biztosíthatják, de a cél nem a tudományos kérdések megválaszolása. Felmérjük az igényeket, elmondjuk a magunkét, vitatkozunk, megszabjuk a teendőket mondjuk a tankönyvkiadásban, a tanárok továbbképzése terén, tehát nagyon is praktikus dolgokról gondolkodunk. Ezért olyanokat hívunk meg, akiktől gyakorlati megoldásokat várunk. S emellett kicseréljük nézeteinket arról is, ami az utóbbi időben a társadalmi fejlődésben, a gazdasági életben vagy a

kultúrában történt. Itthon és külföldön. A konferencia hírcsere, tapasztalatcsere az egy nyelven beszélő, de más-más országban, illetve társadalmi rendszerben élők között.

– Sok olyan emigráns él Nyugat-Európában és Amerikában, aki a felszabadulás előtt vagy az utána következő egy-két évben jelentős alkotómunkát folytatott vagy hasznos politikai tevékenységet végzett itt, Magyarországon; de a maga részéről elfogadhatatlannak ítélte a kibontakozó szocialista rendszert, esetleg a módszereket, a formákat utasította el és inkább az emigrációt választotta. Ugyanakkor nyelvünkért, az egyetemes magyar kultúráért – iróként, tudósként, publicistaként – ezek az emberek odakint is sokat tettek, ha véleményükkel, politikai tetteikkel nem is mindig értettünk egyet. Gondolok itt Márai Sándorra, Szabó Zoltánra vagy a már elhunyt Kovács Imrére. Meghívjuk-e, meghívjuk-e őket a mostani vagy valamelyik korábbi konferenciára?

– Konkrét meghívásról nem tudok, de kötelességünknek érezzük, hogy velük is fölvegyük a kapcsolatot. Van, aki elzárkózik, van, aki nem. Mi – őszintén mondhatom – szót akarunk érteni mindenkivel, de ez nem mindig sikerül, főleg az 1945 utáni menekültekkel nem. Tapasztalat szerint nehezebb közös nevezőre jutni azokkal, akik odakint is politikával foglalkoznak, hisz nekik az emigráns-alapállás anyagi vagy szellemi egzisztenciát jelent, dokumentálniuk kell, hogy távol állnak az itthoni értékrendtől és állapotoktól. Akadnak orvosok, mérnökök, akik idehaza politizáltak s most külföldön a szakmájukban dolgoznak; velük – bár nem értünk mindenben egyet – könnyebben tudunk dialógust folytatni, mint az aktív közéleti emberekkel, a jobboldali emigráció vezetőivel.

A politikai emigránsok megnyerése hosszú időt, nagy-nagy kitartást kíván. Elégge lemaradtunk ezen a téren, s ebben mi is ludasak vagyunk. A személyi kultusznak nevezett korszakban, majd az 1956-os események után, vagyis 1948 és 60 között mi is elzárkóztunk nemcsak a politikai emigránsoktól, hanem szinte minden Nyugaton élő magyartól. Amíg egy új rendszer nem konszolidálódik, a külfölddel való nagy érintkezési felület azt a félelmet kelti a változások megszilárdítását óhajtó vezetőkben, hogy a régi, az idegen norma- és értékrendszerek könnyen megingatják az újat, így jobb, ha nem érintkezünk... Ezek a görcsök a 60-as évek elején feloldódtak, attól fogva lassan, de mindig a kapcsolatok körének szélesítésén fáradoztunk. De hogy mekkora volt a politikai emigránsok az a rétege, amellyel párbeszédet folytathattunk, az összefüggött azzal, hogy itt belül milyen állapotok uralkodtak s milyen volt az ország nemzeti megítélése. Amióta hírünk Keleten és Nyugaton egyaránt kedvező – az utóbbi tíz-tizenkét év-

ben – azóta olyan emigránsok is változtattak magatartásukon, akik korábban semmiféle közeledésre nem hajlottak.

– *Igen, Cs. Szabó László, a kitünő író és művészettörténész két ízben is hazalátogatott egy év alatt, jöllehet ez akár csak tíz esztendeje elképzelhetetlen lett volna. De említhetnénk Gombos Gyulát vagy Zilahy Lajost is, aki hirtelen halála előtt a végleges hazatelepülés gondolatával foglalkozott. Mások viszont, például Szabó Zoltán, a felszabadulás előtti idők nagyszerű szociográfusa, a „Cifra nyomorúság” és „A tardi helyzet” szerzője egyelőre csak a nyugati nyilvánosság előtt teszi közzé a világról és Magyarországról vallott felfogását...*

– Mondom, óriási türelemre van szükség. Meg kell értenünk bizonyos negatív előjeli érzelmeket, indulatokat is. A politikai emigráció legjelentősebb hulláma 1947–48-ban zúdult Magyarországról Nyugatra, méghozzá olyan eseményeket követően, melyeket a menekülők joggal éreztek igazságtalannak, hiszen a koalíción belüli zavaroktól a konstruált perekig sok minden történt. Ennek ellenére többekkel sikerült megegyeznünk. Ön Cs. Szabót hozta fel, én hozzátesszem Nagy Ferencet. A volt kisgazdapárti miniszterelnök hazalátogatását mind ő, mind mi alaposan előkészítettük, csupán a halála akadályozta meg terve valóra váltását. Szegedy-Maszák Aladár washingtoni nagykövét, volt külügyi államtitkár, Kárász Artúr, a Nemzeti Parasztpárt gazdasági vezetője egy idő óta rendszeres vendégeink. Bizonyos alapvető kérdésekben – a magyarság közeli jövőjét, kulturális céljainkat tekintve – egyetértünk, ez a legfontosabb. Szerintem nem is kell minden apróságban azonos álláspontra jutni, ez nem feltétele a kommunikációnak. Úgy gondolom, ilyen sokszínű világban, mint a miénk, egyre inkább arra kell törekedni, hogy a lényeges dolgokban szót értsünk és együttműködjünk, a kevésbé jelentős kérdéseket tisztességes vitában tisztázzuk, kölcsönösen megbecsülve egymás álláspontját.

– *Nevesebb közéleti emberekkel, írókkal, tudósokkal nyilván személyesen kell fölvenni a kontaktust. De hogyan foglalkozik a világszövetség a Nyugaton élő többi magyarral, azokkal a száz és százakkal, akik számunkra éppoly fontosak, mint a hírességek?*

– Kapcsolatot építünk ki a befogadó országok magyar szervezeteivel: egyesületekkel, iskolákkal, egyházi intézményekkel. Ezek épp azért alakultak még a századelőn, hogy a magyar származású munkások, értelmiségiek megismerjék egymást, összejárjanak, próbáljanak közösen úrrá lenni a szórványban élő népcsoport szükségszerű gondjain, melyek a letelepülés első éveiben csőstől jelentkeznek. Az egyesületek szervezik az illető ország magyar közéletét, számunkra is bázist jelentel-

nek, mert a munkásság elsősorban az egyesületeken keresztül vonható be az anyanyelvi mozgalomba, a magyar kultúra bűvkörébe. Különleges szerepet játszik külföldön az egyház is, azok a katolikus, protestáns, zsidó közösségek, melyek az idegen környezetben mind hitüket, mind magyarságukat együtt akarják megtartani. A prédikáció, az istentisztelet utáni társalgás a felnőtteket, a vasárnapi iskola a gyermekeket segíti az anyanyelv tisztaságának megőrzésében; tehát az egyházak pozitív szerepét nem lehet eléggé hangsúlyozni. A Budapesten szerkesztett *Magyar Hírek* című képeslap, a világszövetség újságja a legtöbb kinti magyar asztalán megtalálható, ebből informálódhatnak a hazai eseményekről vagy a más országokban élő magyarok mindennapjairól. Sok újság és folyóirat jelenik meg Nyugaton, és elvéve bár, de akadnak kiadványok, ezekkel is igyekszünk vagy szeretnénk együttműködni. Ami szintén nem könnyű feladat, mert valamelyik nyugati megbízójuk támogatja őket anyagilag, s a szerkesztő, a kiadó meg akar felelni a megbízó igényeinek.

– *Olykor megjelenik a hazai sajtóban vagy a Magyar Hírekben egy-egy rövidebb-hosszabb hír arról, hogy amerikai, nyugat-európai magyar közgazdászok, könyvtárosok, tanárok érkeztek Budapestre. A különböző szakmák jeles képviselőinek összehívása miért fontos nekünk?*

– Nemcsak nekünk – nekik is fontos. Egy magyar könyvtáros vagy pedagógus sehol nem tudja olyan színvonalasan továbbképezni magát, mint Magyarországon, saját szakmai minőségét emeli, ha részt vesz a hazai tanfolyamokon, találkozókban. A magam részéről természetesen tartom, hogy ha a magyarságnak több neves közgazdásza él másutt, akkor kapcsolatot keressünk velük, meghányjuk-vessük a szakmai kérdéseket. De ugyanezt mondhatjuk a művészekről, az írókról is. A világszövetségnek nem kis szerepe volt abban, hogy a nyugati magyar alkotók a 70-es évek elején-közepén publikálni kezdték a budapesti és vidéki folyóiratokban. Azóta a legtöbbjüknek kialakult a személyes nexus valamelyik hazai lappal s a dolgok mennek a maguk útján, a közlés részletkérdései a szerkesztőségekre és az alkotókra tartoznak.

– *De csak hosszú évek múltán jelenhetett meg Budapesten a kint élő magyar költők antológiája... Hadd említek egy másik kritikus megjegyzést. Nyugati publicisták gyakorta állítják, hogy Magyarország csak a pusztai gazdasági előnyökért szorgalmazza kapcsolatait a magyar származású közgazdászokkal vagy üzletemberekkel.*

– Nézze, rosszulindulati megjegyzéseket eddig is kaptunk, ezután sem kerülhetjük el őket. Egyáltalán nem titkoljuk, hogy a nagy cégekkel mindketőnk számára előnyös üzleteket szeretnénk kötni, és ezt néha megkönnyíti, hogy egy-egy menedzser

magyar származású. No de hogy egész emigrációs politikánk ilyesfajta célokat szolgálja, az egyszerűen nevétséges. Az orvosoktól, a könyvtárosoktól vagy a lelkészekről milyen közvetlen anyagi hasznot remélhetünk? Pedig velük ugyanúgy bővíteni kívánjuk az együttműködést. Bizonyára tudja, hogy tavaly nyáron katolikus papok voltak itthon, az idén protestáns lelkészek jöttek korántsem csak azért, hogy a dollárjaikat forintra váltsák... Igyekszünk előmozdítani az érintkezést a külföldi magyar papok és itthoni hittestvéreik, lelkész kollegáik között. Teológiai akadémiainkon vállaljuk vendéghallgatók képzését, akik aztán valamelyik nyugati államban, többnyire Amerikában hirdetik majd az igét. Szándékaink őszinteségét bizonyítja az is, hogy a Magyarok Világszövetsége elnökségében szinte minden hazai felekezetet képviselteti magát, a katolikusok közül Cserháti József pécsi püspök és Szennay András pannonhalmi főapát, de ugyanígy a református, az evangélikus és a zsidó egyház, valamint a Szabadegyházak Tanácsának egy-egy püspöke, vezető papja is.

De ha már a kintről kapott bírálatoknál tartunk, hadd idézzek magam is egyet. Szemünkre szökták hányni, hogy célunk a Nyugaton élő magyarok – főként az ismertebb személyiségek – hazatelepítése. Ez nem igaz! Mi azt szeretnénk, ha a kint élők – ha már úgy döntöttek, hogy elhagyják Magyarországot – megtalálják helyüket új hazájukban, vívjanak ki elismerést maguknak s ezzel a magyar névnek, és természetesen próbálják megőrizni nyelvüket, nemzeti hovatartozásukat. A tisztességgel dolgozó, normális családi és társasági életet élő magyar hazánknak is jó propaganda... Az viszont igaz, hogy aki haza akar települni s hozzánk fordul, annak segítünk. De mindene-előtt felhívjuk a figyelmét arra, hogy az itthoni megtelepedésnek vannak következményei s ezeket neki vállalnia kell. De ezek természetes dolgok, ha valaki tőlünk vándorol külföldre, neki is be kell tartania a befogadó ország jogszabályait.

– *Szövtünk a közgazdászokról és az üzletembe-kről. Önnek, mint a Világ gazdasági Kutatóintézet igazgatójának volt-e személyes szerepe abban, hogy a velük való találkozók létrejöhettek?*

– Volt, ezt minden szerénytelenség nélkül állíthatom. Előkészítő bizottságot szerveztünk, meghatároztuk a tanácskozások tartalmát, célját, s én az intézet igazgatójaként is kamatoztattam személyes ismeretségeimet. A partnerek közt voltak, akiket még hazulról ismertem, és olyanok is, akikkel a program szervezése hozott össze, fiatalok és idősebbek egyaránt.

– *Az életkorral jut eszembe: a kapcsolatok intenzitását tekintve lehet-e különbséget tenni az egyes kívándorlási hullámok között? Arról már beszéltünk, hogy az 1945–48-as emigrációnak még nem*

minden képviselőjével sikerült megtalálni a közös hangot; de hogyan állunk a többiekkel?

– A XX. század elején kitántorgott másfélmillió magyarból csak mutatóba élnek még néhányan, már inkább a fiaikkal, unokáikkal van kapcsolatunk. Ez a réteg egyébként szinte teljes egészében baloldali volt, vagy legalábbis nem jobboldali, így velük majdnem mindenben egyetértettünk. A két világháború között üldözöttek, antifasiszták hagyták oda az országot, ugyancsak progresszív csoport, ők is sokat segítettek a kapcsolatok normalizálásában. A felszabadulás után távozottokról már szövtünk. Ez hallatlan tarka társaság, horthysta generálisoktól és nyilas senkitől kezdve kisgazdapárti, szociáldemokrata politikusokon át üzletemberekig és tudósokig, sok mindenki megtalálható köztük; személyes beállítottságuktól függ, ki milyen viszonyt alakított ki az óhazával és a Magyarok Világszövetségével. Ami roppant érdekes: az 56-os disszidensek – jó kétszáz ezer ember – nagyon összetartó réteg, az irántuk lojális magyar egyesületekben ők viszik a prímet, a kulturális életben is megnőtt a befolyásuk. Mivel zömmel nem közvetlen politikai okokból hagyták el az országot, szívvel-lélekkel ápolják a Magyarországhoz fűző rokoni, baráti szálakat, gyakran hazajárnak; ebből a rétegből jönnek legtöbbször a különböző szakmai értekezletekre, tanfolyamokra. Ami kicsit aggasztó: kevésbé törődnek azzal – tisztelet a kivételnek –, hogy gyermekeiket bevezessék az anyanyelv rejtelmeibe; hiába, a rohanó életmód, a megélhetéért és a sikerért folytatott küzdelem ott is kimeríti az embereket. Tulajdonképpen az 56-osok második nemzedékének szervezzük a balatoni és a sárospataki nyelvi tábortokat. De mondom, ez egy odakint szépen beérkezett csoport, idehaza és külföldön szerzett tudását jól hasznosítja. Ha a körülmények engedik, további együttműködésünk is gyümölcsöző lesz.

– *A körülmények? Ön a Valóság 1981. évi harmadik számában – a világgazdasági tendenciákról szólóan – azt írta, hogy a nemzetközi politika és a világgazdasági helyzet mérlegelésénél figyelembe kell venni azt a sok feszültséget és gyanakvást, amely világunkban jelen van. És ha a feszültség fokozódik, a gyanakvás méregyszákja tovább duzzad? Visszafordíthatók-e emigrációs politikánk eddigi sikerei, elodázhatók-e a kitűzött célok?*

– A folyamat lassítható, stagnálásra készíthető, de visszafordítani – meggyőződésem – nem lehet, nem szabad. Higgye el, nálunk ezt nem is akarja senki. Persze kialakulhat olyan helyzet, amelyben az érintkezés, a dialógus megnehezül, elakad, de akkor sem szabad abbahagyni a munkát, felelősek vagyunk önmagunkért és a külföldön élő magyarok etnikai jellegének, nyelvének megőrzéséért. Ez nem taktikai kérdés, hanem

hosszú távra szóló terv, amit szívügyünknek tekintünk.

A dolognak van egy gazdasági oldala is. Nyitott gazdasági rendszerünkben egyszerűen elképzelhetetlen, hogy a nyugati külkereskedést máról holnapra felfüggesztjük. Nemzeti jövedelmünk fele az export-import révén realizálódik, az elzárkózásba tönkremennénk. De mivel kereskedelmi kapcsolatainkat nem fenyegeti veszély, miért kéne feltételeznünk, hogy a szórványmagysággal való érintkezést a külső erők netán megtorpedózzák? A személyes és kulturális viszonyok fejlesztése szerepel a helsinki záróokmány ajánlásai közt is, mi ezt komolyan vesszük. S őszinte igyekezetet tapasztalunk a külföldi magyarok többségének oldaláról is.

– *Kölesönös kapcsolatainknak fontos eleme, hogy a Nyugaton élők megismerjék a mi itthoni gondjainkat, nyomon kövessék az ország gazdasági, szociális, művelődési életének alakulását. Szócsövünk külföldön a világszövetség lapja, a Magyar Hírek. Érdekes módon nem odakint, hanem Budapesten hallottam nemegyszer a maliciózus megjegyzést, hogy az újság rózsaszínűbre festi a hazai valóságot a kellenél, hiányzik belőle a kritikus szellem, ami a magyar sajtó legjavát jellemzi. . .*

– Lapunk elsősorban információs célokat szolgál s az olvasók kívánságának megfelelően bemutatja az egyes megyék, városok vagy bizonyos üzemek, művelődési intézmények életét. A külföldieknek szánt tájékoztatásban nem mehetünk bele olyan részletkérdésekbe, amelyeket ők nem értenek, nem tudnak hová helyezni. Írjuk meg, hogy korrupció volt Iksz város tanácsa, vagy rosszul gazdálkodott Ipszilon üzem vezetősége? Sokkal helyesebb, ha eredményeink mellett a fő társadalmi ellentmondások megrajzolására vállalkozik a lap,

nem kendőzve a kisebb – de átfogó jelentőségű – hibákat sem. És ha visszalapoz az elmúlt év számaiban, az alkoholizmusról vagy a művi abortuszok számának emelkedéséről éppúgy talál bíráló cikket, mint a helytelen településpolitikáról vagy a sportélet visszasságairól. S minderről az országos helyzet tükrében.

– *Végezetül engedjen meg egy személyes kérdést. Ön igazgatója ennek a hallatlanul jelentős intézetnek, elnöke a világszövetségnek, országgyűlési képviselő és a Hazafias Népfront Országos Tanácsa elnökségének is tagja. Jut-e ideje arra, hogy mindemellett közvetlen tapasztalatokat szerezzen a szórványmagyság életéről; jut-e ideje és energiája az utazásra és a beszélgetésre?*

– Nem szoktam világszövetségi „dresszben” utazni, de egyéb, többnyire tudományos célú útjaim során mindig megtalálom a módját, hogy a fölkeresett ország magyarjaival találkozom. Szerintem az ő szemszögükből nézve is jobb, ha én egy előkelő egyetem vendégeként érkezem; ez növeli előtűk Magyarország presztízsét. Lám – mondják –, itt is elismerik a hazai tudósokat. . . Megerősíti őket abban, hogy helyesen teszik, ha olykor hazalátogatnak, fölveszik vagy tovább gombolyítják a szakmai és személyes érintkezések fonalát. Meghívóim, akik ismernek, tudják, hogy ellátogatók az ott élő magyarokhoz, a magyar társaságban pedig beszámolok arról is, miért hívtak meg, milyen előadást tartok, milyen konferencián képviselem Magyarországot. Az ember nem bontható szét ízekre, hogy: most ez a közgazdász, ez az elnök, ez a képviselő. . . Nem. Ugyanaz a személy ugyanazokért a célokért dolgozik, nem igaz? Akkor is, ha más-más területen teszi. Amíg birom, csinálom én is.

B. B. A.

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLI: Kérjük kedves munkatársainkat, hogy lapunknak szánt kéziratokat két példányban (egy másolattal) és a szabványnak megfelelő gépeléssel (egy oldalon 25 sorral, egy sorban 60 leütéssel, kettős sorközzel, megfelelő margóval) küldjék be, mert ezzel egyrészt megkönnyítik a nyomdai korrektúra munkáját, másrészt megkímélik a szerkesztőséget a kéziratmásolás többlet-költségeitől. – Kéziratokat és illusztrációkat, amelyeket nem mi kértünk, vagy előzetesen nem beszéltünk meg, nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

RÓNAY LÁSZLÓ

Magyar költők Nyugaton TÚZ TAMÁS

Az emigráció lírája a világirodalom egyik érdekes és tragikus jelensége. A Tomiban kesergő Ovidius bizonyos vonatkozásban éppúgy emigráns költő, mint azok a magyar poéták, akik saját elhatározásukból új életformát választottak, ám ennek keretei között is megpróbálják – az anyanyelv költői adottságaiban és lehetőségeiben – kifejezni gondolataikat. Témáik és alkotói világuk a dolgok természete folytán egészen más, mint a hazai lírikusoké, mégis van a kétféle magyar költészet között néhány érintkezési pont: alig akad olyan külföldön élő költőnk, aki végérvényesen eltépte volna az anyaországhoz fűződő szálakat, vagy szándékosan elfojtotta volna élményeit, melyek búvópatakaként befolyják költészetét, s a honvágnak, a palástolt nosztalgiának árnyalatával színesítik.

A nyugati magyar költészet egyik legjellemzőbb eleme – mint a kérdés egyik legjobb ismerője, Béládi Miklós több ízben is rámutatott – a kimondott vagy kimondatlan vágyakozás: éljen bárhol, a világnak bármely részén a költő, érdeklődését, s ezzel együtt lírájának egyik rétegét meghatározza elhagyott hazájához való viszonya, kötődésének foka, emlékeinek ereje. Ez még a messi Amerikában vagy Kanadában élő lírikusokra is jellemző, jóllehet az ő költészetüket meglehetősen nehéz áttekinteni. *Határok nélkül* – ezt a tömör önjellemzést választotta legutóbbi antológiája címéül a Kanadai Magyar Írók Szövetsége (a gyűjtemény különben az ottani írószövetség által díjazott vagy jutalmazott pályamunkákból ad válogatást), valójában azonban ezek az írók nagyon is „határok között” mozognak (főként azok, akikben érezni a tehetséget, akik kiemelkednek az emigrációs irodalomban is sűrűn tapasztalható dilettantizmusból). Az idegen életforma nyitott kérdései, a fájó emlékek, az elhagyott haza egyre idillibb színekben felvillanó képei azok a motívumok, melyek leggyakrabban tűnnek fel a kötet alkotóinak jobb-rosszabb műveiben. S amikor a határnélküliség büszke öntudatával indulnak hódító útra, voltaképp az egykori szülőváros vagy -falu gyepeit járják körül újra meg újra; kérdéseket felvetve, sebeket ütve önmagukon, gyógyírt keresve el nem mondható kinjaikra.

A *Határok nélkül* legismertebb és legjelentősebb költője – aki ebben a kötetben elbeszéléssel jelentkezett – *Tűz Tamás*. Lírája laza szálakon az *Újhold* törekvéseivel érintkezett; versei már a *Magyar Csillagban* is megjelentek. 1956-ban ment Nyugatra, most Kanadában él, nyugdíjas lelkész. Lírája hosszú ideig a hazai, úgynevezett katolikus költők törekvéseivel rokonította: mintha *Sik Sándor* primér kifejezőmódja, oktató szándéka és *Harsányi Lajos* kissé patetikus verselése hatott volna rá leginkább. *Jelen voltam* című verseskötete (Amerikai Magyar Írók kiadása, 1976) azonban váratlan fordulatot jelentett pályáján. A kegyelem után sóvárgó lírikusból, aki változatos színekkel festegette utazásait, s léleklében a bűn és erény csatáját örökítette, mintha megállapodott volna, korábbi lázas indulatai megcsendesedtek, lelkiállapota lehiggadt, s az érett ember bölcsességével igyekszik új irányba terelni érdeklődését:

*Ki egykor elviharzott századok túlérlett
gyümölcsseit szedtem mély kosaramba,
csüngtem a Biblián, vad indiánregények
izgalmain s felém lövellt a forró pampa,*

*most mint kalandor műértő, már kényeskedve
járóm a földrészek hetvenszerhét csodáit,
Tűzföldet, Alaszkát, s ölembé hull Velence
s az Etna hó-üstöke szemembe világít.*

(Az utak végül borostyánba fagynak)

Hatvan felé egyre többször gondolkodik el megtett útján, költészete értelmén, s egyre inkább arra a meggyőződésre jut, hogy alkotásainak egyik része „lom, holt dolog”. De elsősorban nem azért, mert elveszítette hagyományos közegét, hiszen *Tűz Tamás* Kanadában is megmaradt a Rába költőjének, emlékezetében fölsejlenek a városvégi füves mezők, gyermeki iramodások.

(Ennek hű bizonyossága az 1978-ban kiadott *Aranyrét utca* című kötete.) Sokkal fájdalmasabb számára az a felismerés – és ez készíti új utak felé –, hogy a szív és az ész, mely eddig lirájának legfontosabb, szinte kizárólagos ihletője, nem ad elég fogódzót számára adott helyzetében, nem orientálja abban a paradox szituációban, mely az idegen környezetben élő és munkálkodó, magát magyarnak valló ember, illetve költő közötti feszültséget napról napra újratekinti. Ebből a feszültségből, az emigráns költő létformájából fakad, hogy a hazájától elszakadt lírikus többnyire valóságosan is hazátlannak érzi magát, s egyik legfontosabb költői törekvése, hogy ebben a helyzetben legalább egy virtuális világot teremtsen magának. Tűz Tamás számára készen adódott a kegyelmi élmény, de ez nem elégíti ki, s elveszítve lelke édenét folytonosan megújuló küzdelmet vív a kivívhatatlan harmóniáért. Az igazi tehetség, ha nem tagadja meg önmagát, s vállalja a magyar nyelvűséget az idegen nyelvi közegben, előbb-utóbb a végvári vitézek egyenesági örökösének érzi magát, s meg-megújuló, egyre tragikusabb harcot vív anyanyelve becsületéért és tisztán tartásáért. Az emigráció költészetének vissza-visszatérő motívuma Jeremiás próféta alakja. Az ugyancsak Kanadában élő Fáy Ferenc kötetet írt *Jeremiás siralmi* címmel, s Tűz Tamásnál is feltűnik a megőrzésnek, a hűségnek ez a fájdalmas, keserű bibliai hőse. A diaszpórába szakadt költő is romok szomszédságában érzi magát, tudata mélyén felfénylik még a bűvös hazai táj, „egybelátja” (ez nagyon jellemző szó!) a jelent és a múltat, ám egyre kietlenebbnek, kifosztottabbnak és szomorúbbnak érzi a maga személyes élethelyzetét és kivált jövőjét. A *Jelen voltam* egyik legtragikusabb, legszebb versében így fogalmazza meg Tűz Tamás:

*Nem ugyanaz, nem is lehet már,
hisz eltűntek a fölöslegések,
szegényedik, egyre űrül a leltár
s az idő szárnya egyre sebesebb.*

*Ha valaki azt mondta volna régen:
Látod, ez lesz majd húsz év után,
ott ülsz a csillagnélküli sötétben,
egy darab éj, már nem is árnya,*

*tengerre néző szemed elsötétül,
mint kártyalap, mit nem vesz kézbe már
se föld, se ég, csak pillád ül sövényül
a süllyedő látóhatár*

*végső csücskén: azért még egybelátod
a hajnali esőt és azt a fát,
amely látomásodban ott virágozott
mindig, ha rádtörtek az éjszakák.*

*Átjátszik arcodon a testmeleg szél,
a révészház, a tó, a zöld csigák,
minden, mihez csak egykor közeledtél
gyáván hátrafelé, akár a rák.*

*Azt hitted, harc ez is a világ ellen,
de kiderült, hogy béke és halál,
mitől szemöldököd már meg se rebben,
csak arcod ég s a szád sírásra áll.*

(Decrescendo)

A magyar emigráció költészetének egyik típusát a bezárulás, a befelé törekvés jellemzi: az adott világgal szemben a költő csak a lélek mélyén találja meg azt a világot, melyet érdemes kifejeznie, megőrzésre átadnia azoknak, akik magyar verset olvasnak. „Végérvényesen bevonulok az anyag belsejébe” – mondja *Öldöklő metafora* című versében Tűz Tamás, s e gesztusa nem egyszerűen a világtól menekülni kész lírikus sztereotip gesztusa, hanem az emigráns-sorsot választó költő természetes reakciója, a maga hagyományörzésének egyetlen reális magatartása. Van ebben egyfajta – tudatosan vállalt – tudathasadás: kettősség, kettős látás, s ez Tűz Tamás liráját éppen úgy jellemzi, mint a tőle délre élő Horváth Elemérét. A költő rettegve figyeli önmagát, de ugyanakkor konok következetességgel száll le a lélek mélyére, hogy belső meghasonlottságát felmutatva az emigráns-sors hiteles hírhozója lehessen:

*Kettévágnak.
Valaki, valami kettévág.
Egy ablakpárkány,
egy gyengeelméjű kése,
mielőtt fölébrednék,
miután nyugovóra térek.*

*Félálomban élek tovább,
gyönyörű megszakitottságban.*

(Félelem)

„Ábrándok tenyerén” él a magyar költő túl a tengeren. „Rejtélyes palotát” épít magának, s ebbe a szemmel nem látható épületbe gyűjtögeti féltő gonddal azokat a rekvizitumokat, melyek tudata falán fölfénylenek, és hirt hoznak számára a közeli és a messzi múltból. „Bogárnyi villanások” vigasztalását próbálja szembeszegezni „a házszorok kenyérdagasztó árvaságá”-val. Szíve mélyén „leküzdhetetlen szerelem” él a jövőtehetetlenül és visszahozhatatlanul elveszített múlt emlékezte iránt. Kettősségének maga is tudatában van. Mégis újra meg újra kísérletet tesz, hogy feltámaszsa a legalább emlékei szintjén újraélje egyszer elveszített, már csak virtuálisan létező, lelkébe írt palotáját:

*Le sem hunyom szemem, böngészem, újraélem
régvolt magánügyeimet a szalmasárga
hajú napokat összefércelem s merészen
visszaindulok a temetkező félhomályba.*

*Ismerem a járást erre már. Sietett
öklelő nézése a kétarcú határnak.
Szívem fölött kereszt és dévaj amulettek:
borostyánkő örökkévalóságba zárnak.*

(Az utak végül borostyánkő örökkévalóságba fagynak)

Az el-kivándorolt magyar költő újra meg újra igyekszik szembenézni az élet nagy kérdéseivel, keresi életének és útjának igazolását. Ez a magyarázata annak, hogy a nyugati magyar költészet legjobb darabjait sokszorosan áthatja a bölcsekedő hajlam, vers és filozófia számtalan szalon érintkezik egymással, hiszen az idegen nyelv közegében élő lírikusnak az életről vallott felfogását versei tükrözhetik leghivebben. Tűz Tamás kimondja azt a keserű ténnyt, hogy a szándék és a megvalósulás csak laza szálakon érintkezhet egymással, hogy az idegenben élő magyar költő a befogadó ország gravitációjában ritkán emelkedik, inkább folytonosan zuhan:

*Gondolom, így is roppant stilizáltak
lehetünk, ha nincs is rajtunk palást.
Mint egy festett virág, egy csillagállat,
remeghetjük a végső zuhanást.
Valahonnét ismerős ez a kép is.
Hiába: öltözünk-vetkőzünk mégis.*

(Kormos kolostori falkép)

A magyar keresztény költészetnek az a rétege, melyhez Tűz Tamás kapcsolódott, sokszor szembesült a bűnnel; a vétek és a kegyelem harmóniájában és harcában születtek Sík Sándor legjobb versei is. Tűz Tamás esetében azonban – személyes sorsa magyarázza – a büntudat, az elveszített éden fájdalommal sokkal erősebb hangsúlyt kap. A bűnöst ábrázolja inkább, nagyobb elhíhető erővel, míg azok a versei, melyek a kegyelem megnyugvását sugallják, erőtlenebbek, kimódojtak, egyéni lelemény nélkül variálják az ilyen típusú költészet közhelyeit. Beléhasít olykor a kegyelem sugara, mint a századelő nagy és látványos konvertitáinak szívébe. Ő azonban – velük ellentétben – továbbra is esendő ember marad, aki szívesen belefeledkezne az önfeledt percek és órák sugárzásába, de tudja, ez lehetetlen:

*Ha rájön néha, ritkán, néhanapján,
eltitkolt vágyak kurta delelőjén,
ha váratlanul rátör a verőfény,
ha lesújt rá – bár csak egy pillanatra tán –*

*Beilleszkednék egyszer s mindenkorra
a ráomló földöntúli csokorba,
mint egy kőszá virág, egy árva zsálya.*

*hiába leplezi előkelően,
azt sem tudja, gyűlölje vagy szeresse,
de térdre hull, forrásvizet keresve
a lángragyúlt, illattalan mezőben.*

*Nem tart örökké ez a boldog óra,
köd száll a völgyre, rétre és folyóra,
ráhull megint a szürkéség homálya.*

Tűz Tamás, akár a legtöbb papköltő, magától értetődő természetességgel él a keresztény líra évezredes motívumaival. Nála azonban ezek nem jelképek, hanem saját, stilizált élethelyzetének lírai megjelenítői. Ő lesz a csipkebokor előtt térdre boruló Mózes, aki – szemben a bibliai történettel – nem hallja meg a csodálatos szózatot, csak a fényt érzékeli, hogy aztán újra sötétség, félhomály boruljon köréje. Ez az átértelmezett, szubjektív fénytörésű mitológia általában is jellemzi az emigráció líráját. Valamennyien a megtisztulás boldog pillanatait keresik, s azt kivétel nélkül „a belső csillagok”-ban találják meg, az emlékek, a gondolatok, a nosztalgikus vágyak között. Ezért válik oly fontossá számukra az idő, ezért igyekeznek változásait mohó konoksággal megragadni, ezért ébrednek rá keserű kiábrándultsággal, hogy az ő idejük voltaképp a változások üres egymásutánja. *„Minden változik, forog”* – ismétli Tűz Tamás az ősi igazságot. De megírja ennek emberi visszhangját is: az üres és céltalannak hitt változatosságban azt a pillanatot keresi, *„mi talán valami mást hoz”*. Ennek a jórészt csak vágyakban és elképzelésekben létező kurta percnak az a legfontosabb jellemzője, hogy *„álom és terv sajátos vegyülete”*, azaz talán soha nem válik valósággá, mégis megélhető, hiszen a lélek mélyéből újra meg újra felidézhető, mint a valóságnak egy alig ismert, álmokkal és látomásokkal kecsegtető dimenziója. E virtuális világ megidézésének makacs kísérlete azt is megérteti velünk, hogy az emigrációs költészetben miért oly sok a látomásos elem, a megszemélyesítés, a metafora. Tűz Tamás egyik legszebb verse, a *Dies illa* az emberélet útjának stilizált átértelmezése, s a hatalmas képek, történelmi freskók háttérében csak a vers legvégén villannak meg a *„kiégett paloták”*, csak ekkor tudatosodik a költőben a torkot szorító fölismerés: *„... rég tervezett halhatatlanságunk | az ópium-mámorban ébredsz...”*. Újabb verseiben a patetikus hang, az ódai emelkedettség egyre többször fordul fanyar kiábrándultságba, költészetének egyre pregnansabb elemévé válik az öngúny. *„Elhervad a babér, lehullanak a koronák”* fejről, miközben képzeletben átsétál az időn, s mozaikcserepekből igyekszik újra egységbe rendezni a soha össze nem rakható képet.

Ebben a keserű élethelyzetben az emigrációban élő költőnek nagyon fontos, miképp sikerül kapcsolatot találnia a magyar költészet áramkörével. Tűz Tamásnak kétségtelenül bizonyos tartást és háttérrel ad, hogy versei idehaza is több-kevesebb rendszerességgel megjelennek, ő maga pedig érezhetően figyelemmel kíséri a hazai költészet fejlődését, merít eredményeiből, kamatoztatja olvasmányemlékeit. A *Jelen voltam* ihletői között a már említettekén kívül lehetetlen nem fölismerni például *Pilinszky János* költészetének hatását. A kötet végére sorolt aforisztikus tömörségű versek, a tragikus magányról árulkodó, az egyedüllét feloldhatatlanságát szuggeraló versek ősei alighanem a *Szálkák* című kötetben keresendők. Az egymás mellé rendelt képek, a szinte mozdulatlan, ige nélküli mondattöredékek, a gondolati kihagyások azt jelzik, hogy Tűz Tamás költészete új irányba nyílik. De hogy ebbe az egyre komorabb, sötétül világba honnan tör be majd a jótékony fény sugar, azt nem tudhatjuk. Mert a költő most még inkább a homályba mered ködös szemmel, s az egyre kivehetetlenebb árnyalakokat faggatja konok következetességgel:

*Előre bukott fejjel
a jégverem felé.*

*Ez volna az a mozzanat,
amire emlékezni fogsz
a tisztító tűz lobogása közt is?*

*Fölhördül benned az elítélt,
besötétedik az erdők kupolája.*

(Mozzanat)

Költészetének újabb darabjaiban kétségtelenül ott rejlik egyfajta szintézis lehetősége. Az a képessége, ahogy az idő különböző síkjait egymásra vetítve, az álom és a valóság együttesében szuverén világot igyekszik teremteni magának, a költői megújulás esélyével kecsegteti. Am emlékei és nosztalgiái ma még sokkal erősebbek, semhogy magára csukhatná ennek a képzeletből gyúrt

világnak kapuját. Sőt újra meg újra kimerészkedik rejtekéből, figyeli az emigráns-sors keserű jelzéseit – lőporszagát? –, hogy aztán megsebzett madárként hulljon alá képzeletbeli magaslatáról:

*S a távolból éleslövészet, álmosító irógépzörej,
kivándorlóhajók elnyújtott jeremiádjá.
A mondatfűzés nem a legtökéletesebb.
Valaki oda is jön és szemünkre veti,
nincs átütő erő, de ő is hadar,
mert a léghárító ágyúk és a világító torony
kivetkőzik a bálterem színes szalagjaiból.
Ránkfelejtett tekintetében
tolláskodik egy régi filmdal, birsalma ize van
és tapintható. Bele is fájdul a szív,
s már zuhanunk tovább másféle összetételű
közegekben, szétnyirbált tájak közt,
együtt a megsebzett szárnyú madarakkal.*

(Lelassult keringő)

TÚZ TAMÁS VERSEI

Isten pórázán

*a Teremtés Könyvében nincs szó
a kardlapon száradó vérről
nem dörren el az első puskalövés
nem csattan a halál fejszéje
nem sír a karámba zárt bárány
mert nincs karám nincs kardlap
és nincsen puska
csak Éva lángvörös arca a Kertben
magasan hordja a fejét a Kígyó
markába nevetne ha volna marka*

*külön fejezet ez már
az Érzékeny Angyal jegyzeteiben
(az Összülők személyi dossziéja
müggonddal bekarikázott nevek
kitűnő dokumentációs anyag)
élete tavaszán az ember félt a tűszúrástól is
nemhogy a kardlap a fejsze a puska
lefegyverző mosolya ült a fémformáló erők
ördögi tervein a folyók torkolatában
Isten pórázán nyugtalankodtak már
a kegyelem bárkái hogy kiszökjenek
a fároszok arany sugarába*

Aztán csak

Portré

*köztisztelőben álló adóhivatalnokunk
antilope cervicapra dugóhúzószarvú
koromfekete bak tűnődve szökdel
öt évet ült már jó ideje várja az előléptetést
néha bukfencezik a néger városrészben
átlapozza a tőzsdei jelentéseket ásít
beül egy olcsó falatozóba harap valamit
se íze se büze felbőszül kioson
juhtúró kellene borjúborda mártás
s az elmaradhatatlan tea és csemege
éjjel majd ágya szélén ül s talán gondolkodik*

Ha egyszer eljön az óra

*az első vihar
az első lépés az éjszakába
kivasal belőled mindent
holott könyvekből ismered már
Van Gogh festményeiről*

*hatalmas csillagok
forgó szelek
örvénybe csavarodó felhők*

*lejjebb ereszkedsz
egész az anyaföldig
közibénk ülsz
ahol az Isten is jelen van
és a takácsok kőművesek
és a szénporos homlokú bányászok*

*elcsöndesedsz
ha egyszer eljön az óra
te sem tudsz elmenekülni
a szeretet körülzárt szigetéről*

*így van ez jól
az utolsó sugarak
lassan örölnék a csontban
fel-felcsap még a madarak szárnya
aztán csak kő-páva plasztik-kolibri
sétálok a levegőben
sebesült isten
min kell még keresztül mennem
lenn a folyó zúgása
biológiai tények
nehezen alszom el
négy égtáj kerevetén*

Lavinia

*némi szünet után átmegy a színen
Lavinia a csipős nyelvű lány
feje tündérien oldalra billen
királynői tartásban sincs hiány*

*bár nem ártana egy kis fogyókúra
sokan úgy vélik jól áll ez neki
ruhája ring derűre és borúra
nyakán a lánc szépségét hirdeti*

*még azt kellene ehhez hozzátenni
hogy szája csöppnyi orra meg fitos
fülében függő alig leheletnyi*

*s az ezüst tálcán végre enni hoz
szőlőt diót meg almát puha körtét
mik Tizián színeit örökölték*

„A GENFI DOKTOR FISCHER”

„Nem hiszem, hogy valaha is megszűnünk szeretni; de az ember éppoly könnyen kiszeret valakiből, mint ahogy kinőhet egy író, akit gyerekkorában csodált” – írja Graham Greene új regényében.* A tetszetős párhuzamra a tapasztalat gyakorta rácsáfol: éppen azokat a szerzőket nőjük ki a legnehezebben, akiket fiatal korunkban nagyon megszerettünk. Tán a csodálat himpóra elperreg; de a szálak, amelyek a szerzőn keresztül fiatalságunkhoz fűznek, megmaradnak és bármikor eltélülhetnek a nosztalgia töltésével; és az író emlékét is úgy viszi-hurcolja tovább memóriánk – mindenkor a „kegyelem állapotában”.

Ilyen szerző maga Greene is, aki – a korai „kiugrásáról” elterjedt felületes legendákkal ellentétben – tudatos, kemény munkával küzdötte előre magát az angol regényírás élvonalába. Zsúfoltas cselekményű első regényeire (THE MAN WITHIN, 1929; THE NAME OF ACTION, 1930; RUMOUR AT NIGHTFALL, 1931) ma már alig emlékeznek; de azokat, amelyeket harmincéves fejjel írt (STAMBOUL TRAIN – Orient expressz, 1932; IT’S A BATTLEFIELD – Az élet csatater, 1934 és ENGLAND MADE ME – Anglia tett ilyené, 1945) ma is megjelenetik puhakötésben. Rutinra tett szert, mindinkább levetette R. L. Stevenson „kalandos” regény-elképzelésének hatását és szabadabban kezdte alkalmazni a modern regény újszerű fogásait, a lélektani szálak legombolyítását és a belső monológot. A cselekményességből olykor engedett, az olvasmányosságból soha. Talán ez sikerének a titka – sikere tartós voltának pedig: piacérzékenység; az, hogy valahol a koponyájában egy örökjáró, marketingre programozott ravasz komputert rejteget. Anglia tavalyelőtt ünnepelte 75. születésnapját; s annak is megvan már 54 éve – nagy feltűnést keltő konverziójának –, amikor az anglikán vallásról katolikus hitre tért.

*

A legendából csak annyi igaz, hogy Greene írói pályája egyvalamiben némileg rendhagyó. Mert mások, a „szabályosabbak”, az élet delén avagy a pálya végén teszik rá életművükre a koronát minden eddigit felülmúló remekművel – ő viszont az életmű-bekoronázó remekművel ugrik a középbe és ha a THE POWER AND THE GLORY (Hatalom és dicsőség, 1940) nem is volt az első nagy építkezése (hiszen az 1938-ban közrebocsátott, mesteri BRIGHTON ROCK-ra már ugyancsak felfigyeltek), mégis, ez a *Hatalom és dicsőség* tette világszerte ismertté nevét és sütötte rá a sablonos bélyeget, hogy Graham Greene „katolikus író”.

Ez a Mexikóban játszódó, nagy ívelésű regény valóban annak mondható, mert szellemében keresztény, liturgiájában katolikus írás; tematikája – hogyan tisztulhat meg a gyalázat poklán át a bűn, és hogyan érheti el a lélek bűne révén a megváltást – *par excellence* katolikus tematika. Csakhogy ennek a regénynek a megjelenése óta több mint négy évtized telt el, négy, szakadatlan munkában eltöltött, termékeny évtized, és Greene katolicizmusa – és nemcsak katolicizmusa, hanem irodalmi credója, politikai világlátása, műfajérdeklődése és egész írói habitusa – számos ellankadáson-megújhadáson, revízió-átértékelésen ment keresztül.

Graham Greene 1904. október 2-án, a Hertfordshire-i Berkhamstedben született, ahol apja iskolaigazgató volt. A papa iskolájában tanult, irigy és gyűlölködő társai a dormitórium biztonságos sötétjén nemegyszer megpokrócozták; Oxfordban viszont – a Balliol Kollégiumban – felénk-szemérmesen távol tartotta magát Evelyn Waugh, Cyril Connolly és más, olyan briliáns ifjú titánok társaságától, akiket az 1971-ben megjelent A SORT OF LIFE (Egyfajta élet) című önéletrá-

*DOCTOR FISCHER OF GENEVA OR THE BOMB PARTI (A genfi doktor Fischer avagy az utolsó vacsora) BODLEY HEAD, 1980.

sában *jeunesse d'orée* (aranyifjúság) néven emleget. Szarkazmusuk nyilai elől menekülnie kellett, utóbb valamennyien sokra vitték, ám egy sem mérhető össze a korán nyiladozó, de későn erő Graham Greene-nél – az ő írói státusával. Vastag bőrt növesztett, felvértezte magát az élet viszontagságai, a párnázott ajtók közönye ellen, és első kereső korszakában végigpróbált mindent, amit ilyenkor végigpróbálni szokás: kacérokodott az akkor divatos filozófiákkal, egy ideig ivott, mint a kefekötő; az üzleti élet, a diplomáciai szolgálat, a vidéki újságírás – minden terítékre került. Végleges jelleggel az irodalomban a lábát akkor vetette meg, amikor a legtekintélyesebb angol világlap s akkor még félhivatalos kormánylap, a TIMES munkatársai sorába fogadta; könyvrecenziókat, filmkritikákat írt. Hórihorgas, hóbertos alakjára a sajtónegyed *pub*-jaiban, ahol iddógált, félelmetesen okos cikkeire a lap hasábjain rögvest felfigyeltek.

A *Hatalom és dicsőség* után Greene több rövid regényt írt, amelyeket szórakoztató olvasmányoknak, „entertainment”-nek nevez. Ne higgyünk neki, a szerénység behizelgő-ravasz póza ez. Mindegyik más volt, új szempont, új menaszéria, új egzotikum, új környezet, mindmegannyi remeklés. Mindegyikben utánozhatatlan Greene-i recept szerint alkalmazza az izgalom, a leleplezés, az erőszak, az erkölcsi felháborodás, a vallási konfliktus, a „progresszív” oldal éppen divatos változatával való hűvös kacérokodás és más írói fűszerszámok jól kidekázott adagjait. A hatvanas évek vége felé több hódoló támadás érte – kivált amikor a TRAVELS WITH MY AUNT (Utazások nagynénémmel) 1969-ben megjelent, amelyben Greene, holmi nemzetközi csempész-üzelmek bohózatba illő bonyodalmai ürügyén, saját stílusát és módszerét parodizálja (s csak az az író a tudója, aki elég sokáig élt – ez is egy módja a megújulásnak: ha önmagunkra ráununk). Tisztelői támadták; hol azért, mert regényeiben a katolicizmus a margóra szorul; hol meg azért, mert ahol a hit a spektrum uralkodó sávja, eretnek csíkok izzanak rajta. Így olvasták fejére a janzenizmus vádját – mivelhogy nála az eredendő bűn hatalmában vergődő lélek eleve képtelen a jóra, és minden iparkodása semmis és hiábavaló a kegyelem sugárzása nélkül. Mind e gáncsoskodás csak növelte a „katolikus író” aureolája fényét és újabb visszavágó művek kezdeményeit ojtotta géniuszába. Sokat vitatták 1966-ban kiadott, Haiti-ban játszódó THE COMEDIANS (A szerepjátékosok) című regényét, amelyben katolicizmus és kommunizmus – a katasztrófa felé sodródó társadalomban – dialógusra, majd közeledésre kényszerül.

Sokan bírálói közül azt kérdezték, mikor fog elapadni ez az oly igen változatos, meg-megújuló, évről évre új könyvvel jelentkező írói invenció? De Graham Greene nemcsak olvasótáborával szemben veti latba – önmagával szemben is alkalmazza a ravasszágot. Az 1961-ben kiadott A BURNT-OUT CASE (A kiégett lélek) című regényében, amely egy kongói lepratelepen játszódik, parabolikusan mintegy kiírta magából annak veszedelmét, hogy ő maga kiég és mondanivalója elfogy. Exorcizmus ez, az ördög, a nyavalyakórság, a belső veszedelmek kiűzésének egy szubtilisabb, írói fajtája. Anélkül, hogy „túlkombinálnánk”, azt is mondhatnánk – róla és oeuvre-jéről –, hogy minden egyes új regényében „kiír” magából valamit (elvégi az exorcizmus írói szertartását, és megszabadul tőle). Majd ha mindent „kiír” magából és több „ördöge”, üznilalója nem marad, akkor lesz teljesen „kiír” író – ám hogy Graham Greene teljesen kiírja magát, ez éppoly elképzelhetetlen, mint az, hogy mérhetetlen, sőt zseniális arcátlanságában 77 éves merészel lenni az idén, holott örök harmincévesnek maradnia kutyakötelessége kellett vón legyen annak az olvasónak a szemében, aki fiatalságában benne választott csillagot.

De hadd térjek vissza titkára, amelynek még látszatát is mesterien tünteti fel. Ő nem. Ugyan, dehogy ügyel – miért is ügyelne? – olvasói elvárásra, eladási statisztikákra. Arra való az ügynöke... Csak épp kereső antennáit lógatja oda váltig, oda, ahol az elvárások, az ízlésváltozás elő-rejelzése, az új problematika igénye élesen, automatikusan behangolódik.

Receptjeiben van egy titkos módja a megkeverésnek: hatodik érzéke valóságos piackutatás; a forma és a mondanivaló nála mindig az olvasótábor ízlése és érdeklődése szerint változik, ahhoz gondosan igazodik – ügyelve, hogy mindez az angol és az amerikai olvasótábor mértani közép-arányosa legyen; s ha egyik esszéjében (a LOST CHILDHOOD – Az elveszett gyermekkor című tanulmánykötetből, 1951) önmagát Somerset Maugham fölé helyezi, igaza van: benne, az ő személyében nem a rangos-közepes – hanem a nagyon nagy írónak adatott a világhír és a vagyon.

Az effajta próteszti természetet nehéz elkönyvelni ilyen vagy olyan írónak, bár a „katolikus” epitetont már nem mossa le magáról; de hogy az ő kereszténysége és alakjainak katolicizmusa mennyire fluktuál és mennyire változik, arra mi sem világít rá jobban, mint THE END OF THE

AFFAIR (A szakítás) című, 1951-ben kiadott regénye, melyet nemrég jelentetett meg a Magvető Kiadó, Róna Ilona értő és hűséges magyarításában. Ez is közel három évtizedes írás, azóta Graham Greene bebarangolta – cikázva járta be nemcsak a légijáratok és luxushotelek, hanem a szellemi világtérkép más tájait is; mégis, most, hogy a magyarul is elérhető *A szakítás* egy, legújabb romantikus morálija pedig három évtizeddel a *Hatalom és dicsőség* után következett, nem érdektelen felvetni a kérdést, hogy Greene hite hová-mivé fejlődött, torzult-alakult, hígult-töményedett? Ám feleletet adni rá annál nehezebb. . .

Hívőnek túlságosan racionalista – ebben okos szélkakas módjára igazodik az elvilágiasodott társadalomhoz, amelyben él, és olvasói szekuláris izléséhez (már erotikáját is nyíltan ehhez mérten adagolja). Racionalistának viszont túlságosan hívő – ha egyáltalán bármi „túlságról” beszélni lehet vele kapcsolatban; hiszen hite veszedelmesen hasonlít ahhoz a protestáns kereszténységhez, amelyet a náci haláltáborban mártírhalált halt Bonhöffer tiszteletes, teológus író ajánlgatott: a vallástalan világban a kereszténység iparkodjék mimikrizálni és szólaljon maga is a vallástalanság nyelvében. Az én fantáziám eddig a fából vaskarikáig nem terjed; de nincs az a fából vaskarika, amit el ne lehetne adni, ha a burkolt reklám (interjúnak, mini-tanulmánynak, recenzióknak álcázott hirdetés) rózsavize megöntözi – ha „virágba borul”, és a jó sztori meg a virágba borulás csodája ürügyén annak hirdeti a reklámhadjárat, ha akarom: a „katolikus író” legújabb remekének. Az angolszász Nyugat már ilyen: a tömeg tudati letétje nem esik messze ennek a „soap-operának” a fájától, amelyen önmaga paródiája terem (mea culpa: bocsánatos, de mi érzékletes alanyzavar).

*

Mennyiségre elképesztő az a fércművekkel és remeklésekkel elegyes kézirat-tömeg, amely az angol könyvkiadói lektorátusok csatornáin átsajtólódik. Az a regény, amelynek kéziratát ujjnyi széles, aláírás nélküli, nyomtatott clutasító kutyanyelv kíséretében, postafordultával küldik vissza az obskúrus szerzőnek – ugyanaz az ünnepezt írófejedelem piaci árfolyamával és nevével fémjelvezve, megdicsőülhet, egyetemi tétellé nőheti ki magát és megelhelheti útját a kötelező iskolai olvasmányok listájára. Hogy mi a férc és mi a remek, azt a végén már oly kevésbé tudja a boldogtalan recenzens, mint Pavlov neuraszténiás kutyája, ha körök és négyszögek változtatott odamutatásával művi úton kiváltják rajta a katalépsziát, nem tudja megkülönböztetni a „fércet” a „remekműtől”, a szögletest a gömbölyűtől.

De lám, amikor 1788-ban a Comédie Française társulata a Tuileriák színházában bemutatta Voltaire *Irène* című tragédiáját és az aggyastyánt páholyában megkoszorúzták, a párizsiak őrjöngtek és az elragadtatás városzerte ragadósnak bizonyult. Nem is annyira azt csodálták, hogy a nemes csengésű fércelmény a remekművel ennyire összetéveszthető, mint inkább azt, hogy ez a roskatag, eleven csontváz még egyáltalán képes darabot írni. *Mutatis mutandis* – ilyen auspiciummokkal lép a porondra Graham Greene is, gunyorosan hátrarúgva hermelinpalástját. A kivételes sajtótájalásnak abban az emelkedett hangulatában, amelyben a media az agg Graham Greene legújabb regényét részesíti, ünneprontás volna elzárkózni annak előzőkeny feltételezése elől, hogy ez is csak újabb ürügy a magasztalásra, ez is mi más lehet, mint márványba kívánckozó remekmű a remekíráások és az évek felhaladó *Via Sacráján*: és előlegezve a remekműnek kijáró bizalmat, már mindjárt másként lát hozzá az ember a DOCTOR FISCHER OF GENEVA OR THE DOMB PARTY (A genfi doktor Fischer avagy az utolsó vacsora) bekebelezéséhez. Szándékosan használjuk a „bekebelezést”, bár túl sokat árulnánk el, ha már az elején kiböknénk, hány halottal végződik a pokolgépes bankett, mennyi benne a szakavatott szorongás-fenyegetés és mennyi az ártatlan ugratás.

Mint a szerző anyni más erkölcsi tanmeséjének, ennek is egy bizarr ötlet az alapja – abból sarjad ki. És minthogy bizarr, anekdotikus ötletekből egy nagyelbeszélésnél többre nem futja, ez is inkább szűkre rántott kisregény (amely a Vigilia húsz oldalán elférne); de régi gyakorlat ez már az angolszász irodalomban: a sztárok – mint Greene, Kingsley Amis, Anthony Burgess és mások – már rég csak novellákat írnak, amikor ezeket még mindig, tipográfiai trükkökkel hosszúra nyújtva, szédületes példányszámban *regényként* adják ki. Akit akkora rejtélyes köztisztelt övez, azt egy ponton túl óhatatlanul doktornak titulálja a soförtől a svájci hotelportásig mindenki

– ilyen kutyabőr a vagyon. A regény másod-főhőse is ilyen, ez a bizonyos genfi Dr. Fischer: svájci milliomos külön, aki mesés vagyont a Virágillat fogkrém („Dentophil Bouquet”) vegyi formulájával szerezte – a fogkrémet különféle virágok illatával hozzák forgalomba, és az a titka, hogy „megvédi a fogzománcot a csokoládé káros behatásától”.

Ezek után, erkölcsi parabolákban mi sem természetesebb, minthogy a félelmetes Doktor ellenlábasa kishivatalnok legyen egy csokoládégyárban. A félkarú Alfred Jones, az angol származású tolmács – főhős és egyben narrátor – ott csücsül a gyár egy eldugott irodájában, ahol üzleti leveleket fordít minden nyelvről minden nyelvre (deklasszált diplomata-ivadék – innen a nyelvtudása).

Fischer doktornak a híre legalább olyan félelmetes, mint amilyen gonosz ő maga. Felesége, míg élt, palotájában annyira elárvultnak érezte magát, hogy plátói viszonyt kezdett egy obskúr aktakucacsal: fogták-e egymás kezét, nem tudni, de a férfi legénylakásán együtt hallgattak Mozartot. Megtorlásul, a szürke kis senkit a Doktor kidobatta állásából, feleségét, a „megtévedt nőt” pedig a szó szoros értelmében elemészttette; titokzatos halála az előzmények kódéba vész, egyetlen gyermekük, a bájos, törekeny Anne-Louise a mama kultúrigényét és Mozart-imádatát örökölte.

A véletlen – amilyen nagy kerítő – összehozza a csokoládégyár félkarú tolmácsát, a szürke, jelentéktelen Jonest a csöndes, bánatos, hamvas-házias és enniváló Anne-Louise-zal, és a férfi nem hisz szerencséjének, amikor a nála évtizedekkel fiatalabb nő hozzámegye feleségül. Némi megrendüléssel veszi tudomásul, hogy ifjú neje a városzerte rettegett Doktor Fischer egy szem lánya – de a közös szidnivaló, a papa, csak még jobban összefűzi a szerelmeseket, akik többnyire mivel, mivel nem: szerelmeskedéssel, Mozart-hallgatással, römicsatákkal és telente sieléssel töltik idejüket.

Doktor Fischer látszólag félvállról veszi lánya mésalliance-át, de mi tudjuk, hogy a szörnyeteg máris forgat valamit a fejében. Fischer tudományos bölcseleti rögeszméje annak kísérletes kiderítése, hogy a gazdagok kapzsisága meddig terjed. Van-e határa? Talpnyaló „baráti kört” toboroz Genf nemzetközi gazdagjai közt, fényűző vacsorákat rendez, amelyeken busásan megajándékozta vendégeit, de egyúttal kismenni őket emberi méltóságukból. A kvarcóra, az arany szivarvágó, az ékköves nyakék ára a nyilvános megszégyenítés. A kísérlet lényege, hogy a megaláztatás nemcsak mindig lépést tart az ajándékkal, de egy lépéssel meg is előzi; a kérdés: mikor vágja a kapzsi gazdagja a Doktor arcába, hogy „elég volt” – mikor tagadja meg az engedelmisséget és mondja fel a barátságot, hogy elesve az ajándéktól visszanyerje önbecsülését és inzultálja a házigazdát? Vagy nincs ilyen – és a gazdag ember még az irháját is képes kockáztatni, ha szeme előtt megcsillan a gyémántokkal kirakott billikom?

Az első meghívást Jones még csak átvészeli valahogy, és undorral távozik. De amikor imádott gyermekfelesége, Anne-Louise siszerencsétlenség áldozata lesz és ő öngyilkossági gondolatokkal foglalkozik, a kétségbeesés nadírján már mivel sem törődve – beállít a Doktor utolsó lukulluszi bankettjére. A kert egy behavazott tisztásán rendezik. A vendégek hátát lobogó szabad tüzek melegítik, míg lábuk összefagy s már bokáig latyakban ülnek. A búcsúajándék a hat meghívottnak: hat zsákbamacska. Ötben kétféle svájci frankról szóló kitöltetlen csekk, a hatodikban – pokolgép, amely bontogatójának az arcába robban. A vendégek reméldözve somfordálnak a biztonságos távolban elhelyezett vashordóhoz, amely a hat zsákbamacskát tartalmazza. Akiben a pénzsóvárság a gyávaság fölébe kerekedik, a hordóhoz igazítja lépteit – „hűz”-t, és haláláspadtan, remegve bontogatja zsákocskáját. Ahogy a nyertesek a csekkel eliszkolnak, úgy nő az esélye az ottmaradóknak, hogy valamelyikük a pokolgép áldozata lesz. Mi ez? „Orosz rulett”? Csak Jones nem fél: ő keresi a halált. Vak dühében maga bontja ki a két utolsónak maradt zsákot, s ezzel egyúttal leleplezi a Doktort. Mind a hat zsákocska ártalmatlan volt – egyikben sem volt bomba. Milliókkal a zsebében, gyógyíthatatlan sebbel a szívében – a félkarú Jones távozik a palotából és már halvány mosolyra sem érdemesíti, hogy szörnyeteg az ellenfele, s a moráliák szépítési szabályai szerint a genfi Doktor Fischer öngyilkos lesz.

Egyik bírálója Greene-t kegyetlenséggel vádolja és szemére veti, hogy Anne-Louise nem a zord isteni világrend áldozata ebben az összes lehetséges világok (anti-Leibniz-i) legrosszabbikában, hanem az íróé – szadista kajánságában ő harangozza be, ő gyötör előérzetével hosszú oldalakon át és ő élvezi, mert valósággal élvezi halálát. A vád, amilyen szertelen, olyan alaptalan: a fiatal

nő halála melodramatikusan holtan hozzák a mentők, s a szerencsétlenségnek nem vagyunk tanúi; a libegő körüli zűrzavar sutasága, az étteremben faképnél hagyott főpincér értetlensége, az ostoba gorombáskodás, tülekedés leírása a halott körül mesteri. De annyi szent, hogy a figura az első perctől fogva oly megtört-átszellemülten mosolyog, mint a „Szajna öngyilkosa”, és azt a képet bennünk, amely rövid jelenésében arcelének felvillanásaiból összeáll, eltölti a derűs melankólia. Gerhart Hauptmanntól Déry Tiborig sokan megírták maguknak ezt a „naplementét”, a húszéves lány szerelmét az aggastyán iránt, aki a nagyapja lehetne. Felerészben ez a regény is az – bár a sok vérszegény, két lábon járó szólamkereplő közül ez a legvértelenebb. Anne-Louise az aláhanyatló vágy faljáró kísértete már csupán, ölelésének se melege, se ereje – lényének hitele nincs. Már valamivel autentikusabbak a mellékalakok, az átfutó statiszták, tán éppen mert gyors vázlatok csupán, három vonással odavetett torzképek nem a nevetetés, hanem az elszörnyesztés célzatával. Kipa, a milliomos Fischer adószakértő talpnyalója, aki „hétrét görnyedve jár” s árnyéka olyan, mint „a hetes számé a falon”. Mrs. Montgomery, akinek felékszerezett, közhelyes butaságán csak mazochizmusa tesz túl a megalázkodásban. A „dandártábornok”, akinek a polgáreges vacsorán inába száll a bátorsága, és gyávaságának híre futótűzként terjed el – stb. De vajon megtaláljuk-e Graham Greene-t, a katolikus író *A genfi doktor Fischer* oldalain, és ha igen, hol – mi a kulcs?

Igen, megtaláljuk. Elszórva-elhintve; a regényalakok morfondírozó monológjaiban, káden-ciáiban-szentenciáiban: nemhiába idéznek ezek a különben közömbös és sivár lelkek annyi, a hajánál fogva odarángatott szentet, hitágazatot, latin szerzót – az író műveltsége ülepszik így bele loppal a szövegbe, amely már amúgy sem olyan feszes kötésű, mint korábbi írásaiban; márpedig jól tudjuk, a műveltség vektormennyiség, irányultsága adva van.

Es teljes oldalas kulcsot is ad a kezünkbe, mintegy parabolikus magyarázatul, a regény harmadában. Mert bármi bődületes, a szörnyeteg Doktor Fischerben az „istenség allegóriáját” tartozunk felfedezni – az istenségét, aki „a hívők és szentimentális lelkek szerint kapzsi módra utána-kap szeretetünknek; de . . . kijelentései alapján ítélve valójában sóváran, telhetetlenül vágyik megaláztatásunkra. A világ mind nyomorultabb állapotba süllyed és ő még mindig tud facsarni egyet nyomorán . . . de mert az emberiség univerzális öngyilkossága kifogna céljain, időnként, a megaláztatás poklos fenekéről vissza-visszaránt apró ajándékaival.” Greene magán-teológiájában az istenség „belátta, milyen kontár iparos volt és szörnyen elégedetlen a teremtéssel: s most, ahogy a selejttel szokás, az egészet bevágja a szemébe”. Az apokaliptikus látások és a cinikus kicsengésű kommentár nehezen áll össze egységes ötvözeté; a szarkazmus keserű fintorain át-át-süt a hit sugára, hogy azután mindjárt, nekünk, érdemteleneknek, a cinizmus újabb felhőpáncélja vastagon eltakarja: „a kárhozottnak odalentről az Úristen úgy fest, mint a Sátán”. Így katolikus író az agg Graham Greene: szellemének eltájékozódó koordinátaiban, megoldásvágyának irányultságában; de már a hatás-kölcsönhatás alapján óvatosan páriozva veszi tudomásul, hogy az angol szigetországban egy többségében szekuláris olvasótábornak ír – és talán kissé csüggedten is.

Hogyan lett monsignor Quijote atyából?

Írta **GRAHAM GREENE**

A dolog így esett. Quijote atya megmondta a gazdaasszonyának, hogy mit kér ebédre, s elment borért egy falusi szövetkezetbe, a valenciai autóúton El Tobosótól nyolc kilométernyire. Rekkenő hőség volt, a meleg megállt és reszketett a száraz mezőkön, s a hatéves kis Fiat ötös nem volt légkondicionált. Miközben vezetett, arra a szomorú napra gondolt, amikor majd új kocsit kell keresnie magának. Egy kutya életéveit héttel kell megszorozni, hogy kiadja az emberi kort, s ha így számol, a kocsija még csak most lép a meglett korába, de észrevette, hogy hívei a Fiatot már-már aggasztóknak nézik. – Ebben nem bízhat meg, Don Quijote – figyelmeztették, s ő mi mást is válaszolhatott volna: – Sok nehéz napot megértünk együtt, s kérem az Istent, hogy ez a kocsi éljen túl engem. – Oly sok imája maradt már meghallgatás nélkül, hogy most azt remélte, ez az egy, mint a viasz, megragad az Örökkévaló fülében.

Látta, merre húzódik az autót, a porfelhőcskékből, amelyeket az elhaladó autók húztak maguk után. Miközben vezetett, megülte lelkét az aggodalom annak a sorsa miatt, amit emlékezésül őseire, „az én Rocinantém”-nak nevezett. Képtelen volt elviselni a gondolatot, hogy az ő kis kocsiját majd ott eszi a rozsdá egy roncsmetőben. Néha már arra gondolt, hogy vesz egy kis telket, s örököül hagyja valamelyik hívére, azzal a feltétellel, hogy fenntart rajta egy fedett zugot, ahol a kocsija megpihenhet. De nem akadt a plébánia területén egyetlen lélek sem, akiben megbízhatott volna, hogy kívánságát végrehajtja, s különben is, a lassú rozsdá-halált így sem kerülhetné el, s meglehet, a vasmű zúzóprése irgalmasabb vég. Miközben mindezt vagy századszor végiggondolta, kis híján belerohant egy álló fekete Mercedesbe, az útelágazásnál, már az autóúton. Az a feketeruhás alak a kormánynál, gondolta, talán csak pihen egyet, mert hosszú az út Valenciától Madridig. Meg sem állt, már ment is tovább, hogy megvegye korsó borát a szövetkezetben; csak visszafelé jövet döbbszent rá, mint egy bajt jelző fehér kendőre, a papi gallérra. Hát ez meg, töprengett, hogy a csudába lehet, hogy egy pap-testvérenek Mercedesre telik? De ahogy odaállt a kocsi mellé, a gallér alatt megpillantotta a lila hajtókat is, ami legalább monsignorra vallott, ha nem éppen püspökre.

Quijote atyának bőven megvolt az oka, hogy féljen a püspököktől; tudta jól, hogy a püspöke, előkelő őse ide vagy oda, alig tartja többre, mint egy parasztot, s ki nem állhatja. – Már hogyan származhatnék valaki egy kitalált alaktól? – tette föl a kérdést egy magánbeszélgetés során, amit természetesen azon nyomban továbbmondtak Quijote atyának.

A püspök beszélgetőtársa meglepődött: – *Kitalált* alaktól?

– Egy érdemén felül becsült író, bizonyos Cervantes egy regényalakjától – s a regénynek ráadásul sok olyan visszatartó részlete van, amit a Generalissimo idején még a cenzor sem engedett volna át.

– De Eminenciás uram, El Tobosóban akárki megnézheti Dulcinea házat. Ki van írva rá, egy táblán, hogy „Dulcinea háza”.

– Csapda, turisták számára. Nos – folytatta zordul a püspök –, a Quijote még

A szerző fenti, még publikálatlan regényének részletét becsülése jelül közlésre a Vigiliának engedte át.

csak nem is spanyol családnév. Cervantes maga mondja, hogy e név valószínűleg Quijada, Quesada, sőt lehet, hogy Quejana volt, s a halálos ágyán Quijote is Quijánónak nevezi önmagát.

– Látom, Eminenciád olvasta a könyvet.

– Soha nem jutottam túl az első fejezeten. Bár természetesen beleolvastam az utolsóba is. A regényekkel általában így vagyok.

– Lehet, hogy az Atya valamelyik őseit Quijadának vagy Quejanának hívták.

– Az ilyesfajta embereknek nincsenek őseik.

Quijote atya ugyancsak feldúltan mutatkozott be a magas termetű papnak az előkelő Mercedesben. – A nevem Quijote atya, Monsignor. Netán segítségére lehetek valamiben?

– De mennyire, hogy lehet, kedves barátom, de mennyire! Én a motopói püspök vagyok – mondta erősen olaszos kiejtéssel.

– A motopói püspök?

– *In partibus infidelium*, barátom. Van a közelben valami javítóműhely? A kocsim megmakacsolta magát, s talán vendéglő is akad errefelé... a gyomrom már ordít étel után.

– Az én falumban van ugyan egy autószerelő, de az ma épp zárva tart, temetés miatt... a szerelő anyósa halt meg.

– Nyugodjék békében – mondta gépiesen a püspök, s marokra fogta a mellkeresztjét. Majd hozzátette: – Átkozottul kellemetlen.

– Pár óra csak, és itthon lesz.

– Pár óra! Vendéglő van a közelben?

– Monsignor, ha megtisztelne, és megosztaná velem szerény ebédemet... A vendéglőt, El Tobosóban, nem ajánlhatom, sem a főztjét, sem a borát.

– Egy pohár bor, az én helyzetemben, lényegbevágó.

– Megkínálhatom egy jó kis helyi borral, s ha megelégednék egy szelet egyszerű marhasülttel... s egy kis salátával. A gazdasszonyom mindig többet főz, mint amennyit én meg tudok enni... .

– Barátom, maga az én őrzőangyalom, álruhában, az biztos. Gyerünk.

A kis Fiat elülső ülését a boroskorsó foglalta el, de a püspök – megtermett ember – ragaszkodott hozzá, hogy hátul kuporogjon. – Nem zavarhatjuk a bort – mondta.

– Amolyan semmi-bor ez, Monsignor, és sokkal kényelmesebben... .

– Semmi-bor nem létezik, barátom, a kánai menyegző óta.

Quijote atya úgy érezte, letorkolták, s közibük ült a csend, amíg csak meg nem érkeztek a kicsi házba, a templom mellé. Nagyon megkönnyebbült, mikor a püspök, akinek be kellett húznia a fejét, hogy beférjen a pap nappalijába közvetlenül nyíló ajtón, így szólt: – Megtiszteltetés számomra, hogy vendég lehetek Don Quijote otthonában.

– Az én püspököm elitelő véleményel van a könyvről.

– Életszentség és irodalmi ízlés nem mindig jár együtt.

A püspök odalépett a könyvespolchoz, ahol Quijote atya a misszálját, breviáriumát, az Újszövetségi Szentírást, s néhány, kötet viharvert teológia-félét, tanulmányainak maradványait tartotta.

– Ha megbocsát egy percre, Monsignor... .

Quijote atya kiment, hogy megkeresse gazdasszonyát a konyhán, ami egyben annak hálószobájául is szolgált, s be kell vallanunk, hogy mosogatója egyben az ő egyetlen mosdójául is. A szélte-hossza-egy asszonyságnak előre állt a foga s a bajsza is pelyhedzett; egy teremtett lélekben sem bízott, de némi tisztelettel viseltetett a

szentek, a nőnemű szentek iránt. Teresának hívták, s El Tobosóban senki nem csúfolta Dulcineának, mert senki más nem olvasta Cervantes művét, csak a kommunista hírében álló polgármester, ám kérdéses, hogy ő is túljutott-e a szélmalomokkal vívott csatán.

– Teresa – mondta Don Quijote –, gyorsan táld az ebédet, vendéget kaptunk.

– Egyetlen szelet hús van, és a saláta, meg a manchego sajt maradéka.

– Az én szeletem mindig elég két személyre, s a püspök barátságos ember.

– A püspök? Annak semmit nem adok.

– Nem a *mi* püspökünk. Ez olasz. És nagyon udvarias.

Megmagyarázta, milyen helyzetben találta a püspököt.

– De a hús... – kezdte Teresa.

– Mi baj a hússal?

– Nem adhat a püspöknek lóhúst.

– Nekem lóhúst adsz?

– Mindig. Hogy adnék marhát, abból a pénzből?

– Másod nincs?

– Semmi.

– Uramisten. Mást nem tehetünk, mint hogy imádkozunk, ne vegye észre. Én, végül is, sose vettem észre.

– De nem is evett jobbat, soha.

Quijote atya zaklatott lelkiállapotban tért vissza a püspökhöz, kezében egy fél palack Marsalával. Örült, hogy a püspök megivott egy pohárral, majd egy másodikkal is. Ha iszik, az talán megbolondítja az ízlelő-bimbóit. Kényelmesen belefészkelte magát Quijote atya egyetlen foteljébe. Az atya aggodva figyelte. A püspök nem látzott veszélyesnek. Arca nagyon sima volt, mintha beretvát sose látott volna. Quijote atya sajnálta, hogy azzal reggel nem borotválkozott, a korai mise után, amit az üres templomban mondott.

– Szabadságon van, Monsignor?

– Hát, nem éppen szabadságon, de nagyon élvezem, hogy Rómából elszabadultam. A Szentatya bízott rám valami kis bizalmas feladatot, mert hogy én tudok spanyolul. Gondolom, Atya, rengeteg külföldi turistát láthatnak itt El Tobosóban.

– Nem sokat, Monsignor, kevés itt a látnivaló, hacsak a Múzeum nem.

– És mit tartanak a Múzeumban?

– Nagyon kicsi múzeum ez, Monsignor, egyetlen szoba az egész. Nem nagyobb, mint az én nappalim. És nincs benne semmi érdekes, csak az aláírások.

– Mi az, hogy aláírások? Kaphatnék még egy pohárka Marsalát? Ahogy ültem ott a napon abban a bedöglött kocsiban, nagyon megszomjaztam.

– Bocsásson meg, Monsignor. Látja, mennyire nem szoktam hozzá, hogy házigazda legyek.

– Soha életemben nem találkoztam még aláírás-múzeummal.

– Tudja, El Toboso polgármestere sok-sok évvel ezelőtt elkezdett leveleket írogatni különféle államfőknek, s egy-egy Cervantes-fordítást kért tőlük az aláírásukkal. A gyűjtemény egészen figyelemreméltó. Persze, hogy úgy mondjam, az ős-példány Franco tábornok aláírása, de ott van Mussolinié meg Hitleré is (az övé olyan kicsi betűs, mint a légy piszok), meg Churchillé és Hindenburgé, s valami Ramsay MacDonaldé – azt hiszem, ő Skócia miniszterelnöke volt.

– Angliáé, Atya.

Bejött Teresa a hússal, asztalhoz ültek, s a püspök mondta az asztali áldást.

Quijote atya töltött, s aggódva leste, hogy a püspök szájába veszi az első falat húst, majd gyorsan leöblíti egy korty borral – talán, hogy az ízét elvegye.

– Közönséges vinkó ez, Monsignor, mi itt a sajtunkra vagyunk nagyon büszkék, amit manchegannak hívnak.

– A bor kellemes – mondta a püspök –, de ez a bifsztek... ez a bifsztek...
– mondta, s a tányérjára meredt, miközben Quijote atya lélekben fölkészült a legrosszabbra –, ez a bifsztek... – mondta harmadszor is, mintha csak az egyházi átok ősi rítusának megfelelő szavait keresgélne az emlékezetében, miközben Teresa is ott téblábolt várakozón az ajtóban –, soha, senki asztalánál ilyen még nem ízleltem... olyan porhanyós, zamatos, hogy ha nem volna szentségtörés, kísértést éreznék, hogy azt mondjam, isteni. Szeretnék szívemből gratulálni az ön csodálatos gazdasszonyának.

– Épp itt van, Monsignor.

– Drága hölgyem, hadd szorítsam meg a kezét. – A püspök feléje nyújtotta gyűrűs kezét, de tenyérrel lefelé, mintha csókra inkább, s nem kézfogásra nyújtaná. Teresa sietve kihátrált a konyhába. – Valami rosszat mondtam? – kérdezte a püspök.

– Nem, dehogy, Monsignor. Csak nincs hozzászokva, hogy püspöknek főzzön.

– Egyszerű és becsületes arc. Döbbenetes, hogy az ember manapság még Olaszországban is hány *feleségül vehető* gazdasszonyt talál – és sajna! nagyon gyakori, hogy feleségül is veszik őket.

Teresa berontott valami sajttal, s ugyanolyan sebesen távozott.

– Egy kevéskét a mi *queso manchegón*kából, Monsignor?

– S mellé talán egy pohárka bort még?

Quijote atya lasscskán fölmelegedett, s kezdte jól érezni magát. Összeszedte a bátorságát, hogy egy olyan kérdéssel hozakodjék elő, amit saját püspökének nem mert volna föltenni. Egy római püspök végül is közelebb van a hit forrásához, s most felbátorította az, ahogy a püspök fogadta a lósültet. Nem ok nélkül nevezte el Fiat ötösét Rocinanténak, s valószínűbb, hogy kedvező választ kap, ha most is mint lóról beszél róla.

– Monsignor – mondta –, van egy kérdés, amit gyakran föl tettem magamnak, egy olyan kérdés, ami valószínűleg gyakrabban ötlük fel a falusi emberben, mint egy városlakóban. – Habozott, mint az úszó, mielőtt fejest ugrik a hideg vízbe. – Véleményem szerint eretnokség-e Istenhez fohászkozni egy ló életéért?

– A földi életéért – felelt a püspök habozás nélkül – nem. Ez az imádság teljesen megengedhető. Az egyházatyák tanítása szerint Isten az ember használatára teremtette az állatokat, s egy ló szolgálatában töltött hosszú élete éppoly kívánatos Isten szemében, mint az én Mercedesemé, az viszont, sajnos, úgy látszik, cserbenhagyott engem. Ámbár kénytelen vagyok beismerni, hogy lélektelen tárgyak vonatkozásában egyetlen csodát nem jegyeztek fel, állatok vonatkozásában viszont ott van Bálám szamarának esete, amely Isten kegyelméből szokatlanul nagy hasznára volt gazdájának.

– Nekem nem is annyira az jár az eszemben, hogy nagyobb hasznot hajtson a gazdájának, inkább a boldogságáért – sőt a jó haláláért könyörgő imára gondolok.

– A boldogságáért könyörgő imának semmi akadályát nem látom – az éppenséggel kezesebbé, s így a gazdája számára hasznosabbá teheti. Arról viszont fogalmam sincs, hogy mit ért egy ló jó halálán. Egy ember jó halála annyit tesz, hogy az isteni kegyelem állapotában, az örökkévalóság kilátásával hal meg. Egy ló földi létéért tehát imádkozhatunk, az örökkévalóságáért nem – az már az eretnokség határát súrolná. Kétségtelen, hogy létezik az egyház kebelében egy mozgalom, amely szeretné el-

ismerni annak lehetőségét, hogy egy kutyának is lehet valami embrionális stádiumban lévő lélek-féléje, bár én személy szerint szentimentálisnak és veszedelmesnek vélem ezt a gondolatot. Nem szabad szükségtelenül ajtókat nyitnunk e meggondolatlan spekulációval. Mert ha egy kutyának lelke van, miért ne lehetne egy rinocérosznak, vagy kengurunak is?

– Vagy moszkitonak?

– Pontosan. Látom, Atya, helyesen gondolkodik.

– De azt azért sosem értettem, Monsignor, hogyan teremthette Isten a moszkítót az ember hasznára. Hát mi haszna van?

– Márpedig, Atya, a haszna nyilvánvaló. A moszkítót hasonlíthatjuk akár az Isten ostorához. Arra tanít, hogy a fájdalmat békén viseljük el az Óiránta érzett szeretetből. Az a fájó zümmögés az ember fülében... talán az Isten zümmögése.

– Mint minden magányos embernek, Quijote atyának is volt egy szerencsétlen szokása: kimondta, amit gondolt. – Ugyanez a bolhára is vonatkozik. – A püspök élesen szemügyre vette, de Quijote atya tekintetében nyoma se volt csúfalkodásnak; nyilvánvaló, hogy mélyen belemerült a maga gondolatába.

– Ezek nagy titkok – mondta a püspök. – De hol volna a mi hitünk, ha titkok nem lennének?

– Csak azt tudnám – mondta Quijote atya –, hová is tehettem azt az üveg konyakot, amit egy tomasellói ember hozott vagy három esztendeje? Ez az a pillanat, mikor ki kell nyitni. Megbocsát, Monsignor... Teresa talán tudja. – Kiment a konyhába.

– Eleget ivott már, püspök létére – mondta Teresa.

– Psszt! Kihallatszik. Szegény püspök nagyon aggódik a kocsijáért. Úgy érzi, cserbenhagyta.

– Szerintem ő tehet róla. Mikor még kislány voltam, Afrikában éltem. A négerek meg a püspökök sose vették észre, ha kifogyott a benzin.

– Azt hiszed?... Persze, nagyon átszellemült ember... szerinte a moszkító zümmögése... Teresa, vidd be neki a konyakot, és mondd meg, hogy elmentem, és utánanézek, mit lehetne kezdeni a kocsijával.

Berakott egy marmonkanna benzint Rocinante csomagtartójába. Nem hitte ugyan, hogy a kérdés ilyen egyszerű, de megnézni semmiképp sem árt. S mit tesz Isten, a benzinóra csakugyan üreset mutatott. De hogyhogy a püspök ezt nem vette észre? Ám az is lehet, hogy igen, s csak szégyellte oktondiságát beismerni egy falusi pap előtt. Megegett a szíve a püspökön. Mert ez az olasz, nem úgy, mint saját püspöke, nyájas ember volt. Egy szó panasz nélkül itta az újbort, s jóízűen megette a lóhúst. Quijote atya nem akarta megszegyenyíteni. De hogyan mentse meg a püspök becsületét? Jó darabig rágódott ezen a Mercedes motorházának dülve. Ha a püspök nem vette észre, neki könnyű úgy tennie, mintha annyira értene a motorhoz, amennyire nem ért, de honnan tudhatná, hogy valóban nem vette észre? Az mindenesetre nem árt, ha egy kicsit bemaszatolja a kezét olajjal.

A püspök kitűnően megvolt a tomasellói konyak társaságában. A polcon, a szakkönyvek között megtalálta Cervantes művének egy példányát, amit Quijote atya még kölyökkorában vett, s most jót mosolygott egy lapján, amin a helybéli püspök biztosan nem mosolygott volna.

– Van itt egy nagyon időszerű passzus, Atya, épp azt olvastam, mikor bejött. Mondjon akármit a püspöke, ez a Cervantes nagyon is erkölcsös író: „A hűséges szolgák kötelessége, hogy megmondják uruknak az igazságot, se formáján, se lényegén ne változtassanak, ne nagyság föl merő hízelgésből, s ne is enyhítsenek rajta

valamely nemtelen okból. Tudnod kell, Sancho, ha a hercegek fülébe a meztelen, hízelgésbe nem öltöztetett igazság jutna, korunk más lenne, mint amilyen.” Hogy találta a Mercedest, La Mancha e veszedelmes tájain nem babonázta meg valami varázsló?

– A Mercedes menetkés, Monsignor.

– Csoda történt? Vagy megjött a temetésről a szerelő?

– A szerelő még nem jött meg, így hát magam néztem meg a motort. – Kinyújtotta a kezét. – Mocskos egy munka. Már majdnem kifogyott a benzin – azon könnyű volt segítenem – mindig van nálam egy kanna tartalék, de vajon mi volt az igazi hiba?

– Ó, szóval nem csak a benzin – jegyezte meg a püspök elégedetten.

– Utána kellett állítanom valamit a motoron – sose tudom ezekben a bizgentyűknek a műszaki nevét – elbábráltam vele egy kicsit, most már rendszeren működik. De ha Madridba megérkezik, Monsignor, azt hiszem mégiscsak jó lenne megnézetnie egy szakemberrel.

– Akkor hát indulhatok?

– Ha csak nem kíván még lepihenni egy kicsit. Teresa megvetheti az ágyamat.

– Nem, nem, Atya. Teljesen felfrissültem attól a pompás bortól, és az a marhasült... ó, az a marhasült! Különben is, várnak vacsorára Madridban, és nem szeretek sötétben vezetni.

Miközben kifelé tartottak az autóútra, a püspök megkérdezte Quijote atyától:

– Hány éve él már El Tobosóban, Atya?

– A születésem óta, Monsignor. Leszámítva a papi tanulmányaim idejét.

– Hol tanult?

– Madridban. Jobb szerettem volna Salamancában, de az ottani követelmények magasak voltak nekem.

– Kár egy ilyen ember képességeit parlagon hevertetni El Tobosóban. A püspöke bizonyára...

– Az én püspököm, sajnos, tudja, milyen szerények a képességeim.

– Ő meg tudta volna javítani a kocsimat?

– Én a lelki képességeimre gondolok.

– Nekünk az egyházban ma olyan emberek kellene, akiknek gyakorlati érzékük is van. A mai világban az *astuciának* – az evilági bölcsességnek – szövetkeznie kell az imádsággal. Egy pap, aki jó borral, jó sajttal és ilyen pompás marhasüttel tudja megvendégelni hívatlan látogatóját, az olyan pap, hogy a legmagasabb körökben is megállná a helyét. Mi azért vagyunk, hogy bűnbánatra készítsük a bűnösöket, márpedig a polgárok közt sokkal több a bűnös, mint a parasztok között. Szeretném, ha úgy járná a világ országútjait, mint jeles őse, Don Quijote.

– Az bolond volt, Monsignor.

– Hányan mondták ezt Szent Ignácra is. De már itt is az országút, amely énrám vár, és itt az én Mercedesem...

– Kitalált alak, mondja a püspököm, egy író agyában született...

– Talán mind kitalált alakok vagyunk, Atya, s mind az Úr agyában születünk.

– Azt kívánja, hogy szélmalomokkal hadakozzam?

– Ha Don Quijote nem hadakozott volna szélmalomokkal, halálos ágyán nem talált volna rá az igazságra. – A püspök, miközben beült a Mercedes kormánykerekéhez, gregorián dallamra énekelt: – Tavalyi fészekre nem jár idei madár.

– Gyönyörű mondás – bólintott rá Quijote atya –, csak tudnám, hogy pontosan mit jelent?

– Magam sem értem pontosan – felelt a püspök –, de legyen elég annyi, hogy győ-

nyörű – és a Mercedes szelíden dorombolva, makkegészségesen elsiklott Madrid felé. Quijote atya orra észlelte, hogy a püspök után egy kurta pillanatra ott maradt az újbor, a konyak és a manchegan sajt keverék-illata, amit egy idegen, amíg szét nem foszlott, akár egy füstölő egzotikus illatának is vélhetett volna.

Teltek a hetek a korábbi esztendőök töretlen, kellemes ritmusában. Amióta Quijote atya tudta, hogy ritka marhasültje lóhús, ártatlan mosollyal üdvözölte – nem kellett szemrehányást tennie magának a fényűzésért –, s visszaemlékezett az olasz püspökre, aki olyan nyájas volt, olyan udvarias, és annyira szerette a bort. Úgy érezte, valamelyik pogány isten, akiről latin tanulmányai során olvasott, pihent meg s töltött a fedele alatt két-három órát. Manapság már nagyon keveset olvasott, csak a breviáriumát meg az újságot, amely nem tájékoztatta arról, hogy breviáriumot már nem köteles olvasni; legjobban az úrhajósokról szóló beszámolókról érdekelték, mert semmiképpen nem tudott szabadulni attól az elképzeléstől, hogy valahol az űr végtelenségében létezik Isten birodalma. Olykor felütötte régi teológiai tankönyveit, hogy megbizonyosodjék felőle: az a kurta prédikáció, amit vasárnap mond a templomban, kellő összhangban áll az egyház tanításával.

Madridból havonta kapott egy teológiai folyóiratot is. Akadtak benne bírálatok, amelyek olykor veszélyes eszmékre utaltak – ilyeneket még egy bíboros is hangoztatott Hollandiában vagy Belgiumban, már nem tudta pontosan, hol. De az ilyen bírálatokkal nem sokat törődött, mert nagyon valószínűtlen volt, hogy neki az egyház ősi tanításának védelmére kell kelnie a hentesel, a pékkel vagy az autószerelővel szemben. Ezek voltak ugyanis El Tobosóban a legiskolázottabb emberek, nem számítva a polgármestert. Őt azonban a püspök azzal gyanúsította, hogy ateista és titkos kommunista, így hát nyugodtan figyelmen kívül hagyhatta, legalábbis az egyház tanainak vonatkozásában. Ami azt illeti, szívesebben állt le a polgármesterrel az utcasarokra beszélgetni egyet, mint a hívei legtöbbszörével. A polgármestert Sancho Martineznek hívták, s az ő társaságában végre nem érezte magát afféle hivatali előljárónak; mindkettőjüket egyaránt érdekelte, mint törnek előre a végtelen térben az úrhajósok, s mindketten tapintattal bántak egymással. Quijote atya egy szót sem ejtett arról az eshetőségről, hogy az űrben netán összetalálkoznak a szputnyikok és az angyali seregek, a polgármester meg tudományos pártatlansággal szemlélte a szovjet és amerikai sikereket. Nem mintha Quijote atya keresztényi szempontból nagy különbséget látott volna a két úrhajós legénység között. Úgy érezte, hogy ezek is, azok is jó emberek, valószínűleg derék családapák és derék férjek. De úrsisakjukban, úrruhájukban, amelyet akár ugyanaz a férfidivatáru-kereskedés szállíthatott volna, sem ezeket, sem azokat nem tudta elképzelni Mihály arkangyal, még kevésbé Lucifer társaságában, – ha az úrhajó, ahelyett, hogy fölszállna Isten országába, egy merész fordulattal homlokegyenest az ellenkező irányba, az infernális régiók felé venné az útját.

- Levelet kapott – közölte gyankodva Teresa. – De nem tudtam, hol keressem.
- Kint voltam az utcán, a polgármesterrel beszélgettünk a sarkon.
- Azzal az eretnekkal?
- Ha eretnekek nem volnának, Teresa, édeskevés tennivalójuk lenne a papoknak.
- Teresa rámondult. – A püspöktől jött.
- Uramisten. – Jó darabig ült, kezében a levéllel, félt felbontani. Nem emlékezett rá, kapott-e egyetlen levelet is a püspökétől, ami ne tartalmazott volna, ezért vagy azért, valami szemrehányást. Egy ízben például, mikor a húsvéti adományokat, amelyek hagyományosan az ő zsebét illették, átírányította egy fennkölt latin nevet viselő jótékony intézmény, az *In Vinculis* képviselőjének zsebébe, aki azt állította,

hogy az összeget a szegény bebörtönözöttek lelki igényeinek kielégítésére fordítják. Ez magántermészetű jótékonykodás volt, de valahogy a püspöke fülébe jutott, mi-
kor az illetőt letartóztatták, mert a Generalissimo bizonyos ellenségeinek szökését
próbálta megszervezni a börtönből. A püspök bolondnak nevezte – pedig ezt a szót
Krisztus is elítélte. A polgármester viszont vállon veregette, s azt mondta, méltó
utódja nagy ősének, aki a gályarabokat kiszabadította. Máskor meg... és megint
máskor... most szívesen megivott volna egy pohár Marsalát, hogy bátorságot önt-
sön magába, ha maradt volna a motopói püspök látogatása után.

Nagyot sóhajtott hát, feltörte a piros pecsétet, s kinyitotta a borítékot. Mint
ahogy tartott tőle, a levél jéghideg dühvel íródott. – „Egy teljességgel érthetetlen le-
velet kaptam Rómából – írta a püspök. – Kezdetben hallatlanul rossz ízlésre valló
tréfának véltem, az egyházas stílus kifigurázásának, amit netán egy olyan kommu-
nista szervezet valamely tagja kezdeményezett, amilyeneket előttem teljesen homá-
lyos indítékoktól vezérelve Testvérem kötelességének vél támogatni. A levél hiteles-
ségét ellenőrzendő tartalmának megerősítését kértem, mire a mai napon expresszle-
velet kaptam, mely megerősíti az előző küldeményben foglaltakat, s arra kér, hogy
haladéktalanul közöljem Tisztelendő Testvéremmel, miszerint a Szentatya alkalmas-
nak véli – nem feladatom kutatni; a Szentlélek miféle különös sugalmazására –, hogy
a monsignori rangra emeljem, nyilvánvalólag valami motopói püspök javaslatára,
akinek híret se hallottam soha, s anélkül, hogy egy szóval is hivatkoznék rám, akitől
egy ilyen ajánlásnak természetesen származnia kellett volna – bár aligha szüksé-
ges hozzáfűznöm, hogy részemről ilyen kezdeményezés aligha lett volna valószínű.
A Szentatya utasításának engedelmességgel közlöm Tisztelendő Testvéremmel a
hírt, s mást nem tehetek, mint hogy imádkozom, bár ne hozna szegényt a címre,
amellyel ő helyénvalónak vélte megajándékozni Tisztelendő Testvéremet. Bizonyos
botrányok, amelyek csak azért nyertek bocsánatot, mert az El Tobosó-i plébános tu-
datlanságából következtek, sokkal nagyobb port vertek volna fel, ha azokat Monsig-
nor Quijote meggondolatlansága okozza. Tehát csak megfontoltan, Tisztelendő
Testvérem, csak megfontoltan, nagyon kérem. Mindenesetre írtam Rómába, s rá-
mutattam, milyen képtelenség, hogy egy olyan kis egyházközségnek, mint El Tobo-
so, monsignor legyen a plébánosa, olyan cím viselője, amelyet La Mancha sok érde-
mes papja megirigyelhetne, s kértem, legyenek segítségemre, s keressenek számára
szélesebb tevékenységi kört, esetleg más egyházmegye, vagy a hittérítés területén.”

Quijote atya összehajtotta a levelet, s az kiesett a kezéből. – Mit ír? – kérdezte
Teresa.

– El akar kergetni El Tobosóból – mondta Quijote atya olyan kétségbeesett han-
gon, hogy Teresa sietve visszamenekült a konyhába, csak hogy elrejtőzzék szomorú
szeme elől.

(GÖNCZ ÁRPÁD fordítása)

MAGAMRÓL

A Vigiliában való tavalyi megjelenésem az élet legperemén ért. De nagyon jólesett! Olyan szép és hatalmas a magyar költészet, hogy ha egy szerény téglát sikerül hozzátennem, hozzátapasztnom ehhez az Épülethez, máris megtettem lírai kötelességem.

Költészetemnek a Pilinszky költészetével való összevetésében sok igazság van, habár én másféle iszonyú élményeken mentem át. De keresztény ember lévén, hiszek a művészet katartikus hatalmában.

A címválasztásaim is tudatosak. A mai korban a terrorizmus annyira a banalitás színvonalára süllyedt, hogy a „jó, a szép elkövetéséhez” kell a régi merénylők bátorsága, merészsége. Manapság.

Első és eddig egyetlen verseskötetem, az Angyali merénylet óta költészetemet teljesen áthangszereztem. Valahogy elérni a meteorok sűrűségét... Kompressziókat létrehozni a lírában. Persze ez sziszifuszi vállalkozás. Verseimet a legkülönbözőbb lelki-testi pozícióban írtam. De azt hiszem, ez jellemző minden extatikus nagy tevékenységre: szerelem, imádság stb. A szerelmesek nemcsak a nászágyon ölelkezhetnek. Az áhítattól megszállt ember se csak a térdeplőn, templomban, fejét földre hajtva fejezheti ki spirituális megrendülését.

Úgy érzem, egy nagyobb lírai összegezés után új csapásokat kell keresni a művészetben. Valahogy minimummal kifejezni a maximumot. Azt hiszem, az itt küldött „monumentális töredékeim” 2-3 oldalnál nem tesznek ki többet a Vigilia apró, miniatűr betűivel.

Ne értsenek félre. Minden monumentális töredék az életben, a mindenségben. Minden leszakadt az Ős Egészről. Amikor erre emlékezik a leszakítottság, egyúttal felül is múlja önmagát. Ez az ő transzcendenciája.

A Vigilia minden olvasóját és munkatársát szeretettel köszöntöm.

Keszei István.

KESZEI ISTVÁN VERSEI

Szobor

Csak semmit szül a semmi. De a morzsából is szobrot gyúrhat az emberi remény!

Mérd meg

Egy rádhulló hópehelyben is mérd meg a rádhavazó Örök Tél, a szétzúzhatatlan, zúzmarás Öröklét súlyát.

Arckép

*Mennyi minden vonul egy arcvonásban:
mennyi gondolat, álom, sejtelem.
Népek vonultak így a földön,
madarak vonulnak így az égen,
ahogy arcod földjén a végtelen.*

Hány tonna verejtékcsepp

*Amidőn egy verejtékcsepp legördül
homlokozról keményen a földre koppan-
va, arra gondolsz, hány milliárd tonna
emberi verejtékcseppnek kell a földre
hullnia, hogy gyönyörű gyümölcsöket te-
remjen a föld.*

Fokozás

*Hógolyó,
sárgolyó,
vasgolyó,
biliárdgolyó:
földgolyó!*

Földbirtokos

*Földbirtokos vagyok a senkiföldjén.
De földemben így is villog a föld csillagpóra!*

Pusztulás

Unalmasan, lassan bomolni?

*Az a lélegzetállító:
A felgyorsított,
villámgyors pusztulás.*

Programálás

*Ezen a sírgödröktől perforált, átlugga-
tott földön is szeretném megvalósítani az
élet programját. Verseim bölcsői lebegje-
nek, ringjanak-rengjenek a sírok felett, a
halál felett a levegőben.*

Emberi egyenlet

*az n-ik véges emberi hatványon
(teremtő képzelet + teremtő szeretet)*

Visszfény

*Nemcsak a hömpölygő folyóktól és a
mélyből felfakadt tavaktól, de az emberi
könnytől, vértől, verejtéktől is csillog a
Föld fájdalmas arca. Ha rámsötétedik,
csillogó visszfényük világánál írom versei-
met.*

Utalás

*Csak utalt rá,
de ebben az utalásban
húzódott a hatalmas út,
amely zúgó zuhatagok,
sötétlő szakadékok felett
mégiscsak Őhozzá vezet!*

Sok bába között . . .

Sorbanállás

*Egyetlenegy szavadért is
sorbaállnék a jégen!*

*A sok bába között elvész a gyerek.
A sok lélekgyógyász között elvész a lélek.
Nyüzsöghetnek körülöttem, de nem kapar-
inthatnak meg. Kisiklom közülük. Hogy
megőrizzem a lelkem mindhalálig!*

Hullócsillag

Hullócsillagként is fényleni!

Hűség

*Tizkörömömmel kaparnám ki,
amit betemetett az idő hordaléka:
köröm csúcsára költözött a hűség,
erőm pusztíthatatlan maradéka.*

*Csúcsa van nemcsak a hegyeknek,
bennünk is ott tornyosodik létünk orma
Kőszáli sasok szálltak körmeimre.
Hűségem nem zuhanhat le a porba!*

Tőmondat

*Szeretlek! Tőmondat. Tövestől, gyöke-
restől, radikálisan szakadt ki belőlem.
Gyökere derekadra csavarodik, s onnan
tovább szövődve behálózza egész életedet.*

Kapaszkodás

*Vannak, akik csimpaszkodva csak az
uborkafára kapaszkodnak. Te csak a
Legnagyobbakba, a Legnagyobb Dolgok-
ba kapaszkodhatsz: Babitsba, József At-
tilába, Van Gogh-ba, Rembrandt félho-
mályába, a Nagy Cédrusfa monumentális
gyökereibe! Foggal-körömmel! Az ilyen
kapaszkodás ad törékeny életednek, töré-
keny fogaidnak, törékeny körmeidnek
emberi nagyszerűséget.*

AZ ELMÉLET HATÁRAI

Az aktualitás, amiből *Bibó István* akadémiai székfoglalójában kiindul és amihez visszaérkezik: az elmélet aktualitása. Érvelése elméleti összefüggésekben, valamint a múlt és jelen közötti viszonyban tárgyalja a hatalom megosztásának elvét. Eszmei és történeti érvelés: anyaga az eszme kialakulásának története és a hatalom megosztásának gyakorlata. Ezek inkább párhuzamosak: nem ok-okozati viszony köti őket össze. Egyszerűsítve (és ezért torzítva-feszítve) a kölcsönösség adhatná a leggyorsabb magyarázat képletét. Az a valóság, amit Bibó leír, sokkal bonyolultabb ennél. A hatalom képzelet által kialakított elmélete a hatalom megosztásának gyakorlati világában szervező és értelmező erőként valóságos, de mindig úgy, hogy torzított képet ad magáról is, meg a hatalom megosztásáról is. Kapcsolatuk is csak hamis módon jelenhetett meg. Mégis összefüggött a három. És a tényleges alakulás nem volt ellentétes a torzított elképzelésekkel, ugyanakkor ezek nem is idomultak egymáshoz. Így az elméleti értelmezés nem válhatott olyan folyamatos önkorekció-rendszerre, amely a valósághoz jobban közeledett volna, viszont alakította a valóságot.

Azok az elméleti érvelések, amelyek a hatalom megosztását indokolták, valójában fiktív konstrukciók – ez Bibó egyik alapérve. Legkétesebb pedig ezeknek a konstrukcióknak a módszere: levezetéssel dolgozván a megosztás felépítettségét is dedukciónak veszik az általános és az alkalmazott szint szétválasztásában. Ezzel ellentétben érteti meg Bibó az olvasóval a megosztás tényleges értelmét. Azt, ahogy a hatalom megosztása valójában működött. Ebből a megértésből adódik végül az aktualitás indoklottsága. Az elmélet mulandósága és tényleges elmúlása nem azt jelenti, hogy a hatalom megosztása elavult volna; a tényleges összefüggések megértése tárja fel az aktualitás értelmét. Ha tudjuk Bibótól, hogy a megosztás azért működik és azért fontos, mert megakadályozza a hatalom koncentrálódását, akkor követjük őt abban is, hogy a modern korban, amikor a koncentrálódás a korábbinál nagyobb, a megosztás is fontosabb, mint bármikor.

Így lehetne a székfoglaló előadás logikáját összefoglalni. Ez az az érvelési menet, amely során átgondoljuk az összefüggéseket: abból, *amit* a szöveg mond és abból, *ahogyan* mondja. Így harmonikus a szöveg rendeződése. De ez csak az első, nagyobbik részre igaz. Ettől válnak külön éppen az utolsó oldalak. Mert az aktuális fontossági indoklása csak állításként jelenik már meg, nem mint a megalapozott és megalapozó vizsgálat eredménye.

A szöveg szerint a hatalom koncentrációja elleni általános védekezés fontossága olyan konklúzió, amihez egy második konklúzióként kapcsolódnak a konkrét védekezés gondolatai. Az előadás értelmezését innét kell megkísérelnünk.

De ehhez más műveit kell segítségül hívunk. Egy 1944-ben megjelent írása segíthet is. Az írás a *Jogszerű közigazgatás, eredményes közigazgatás, erős végrehajtó hatalom* címen látott napvilágot. A téma rokon, sőt részben azonos: vannak részei, amelyek mintha előkészítenék a székfoglaló fejtegetéseit. Az 1944-ben felvillanó értékelés koherens, átgondolt és kidolgozott értelmezés lesz történeti áttekintésében.

A rokon érveléshez azonban ellentétes konklúziók kapcsolódnak. A hatalom koncentrációját 1944-ben másképpen értékeli: „*A modern államfejlődés belső szükségletei tehát nem a hatalom-koncentráció felé, hanem a hatalom szolgáltatás-szerűsége, racionalizálódása felé s ennek érdekében az államhatalom megosztásának új formái felé mutatnak*”. A fogalmazás jelzi, hogy ugyanaz a probléma foglalkoztatja – de még egészen más értelemben. Így a két írás közötti fordulat még világosabb lehet. Az érvelésbeli kapcsolatok és más viszonyokból kibontható érvek arra utalnak, hogy

Bibó István (1911–1979) ebben a hónapban tölténé be 70. életévét. Ebből az alkalmából közöljük *Tordai Zádor* fenti tanulmányát, mely Bibó István 1947-ben elmondott akadémiai székfoglalójára reflektál. A székfoglaló előadást 1980. augusztusi számunkban publikáltuk.

a fordulatot nem a történeti elemzés elmélyítése hozta és nem is belső elméleti megfontolások. Oka – mondjuk így – a külső történésekben kereshető. Több dolgot is fel lehetne sorolni, részletesebb elemzés kellene ide. De szinte első megfontolásra is a szocializmus perspektívájára kell gondolnunk: amit a Szovjetunióról a székfoglalóban mond, az is erre utal. De ezzel mégsem lehet megelégedni; a háború után írt tanulmányai más irányba fordítanak: mind a demokráciáról szólnak. De bárhogy értékeljük a tanulmányok szerepét, mindenképp arra készítetnek, hogy ne a székfoglalóban is tárgyalt elméleti-történeti tényezőkhöz lássuk azt az okot, amiért a hatalom koncentrációját és ezzel szemben a megosztást kiemelte.

Ez azt jelenti, hogy a székfoglaló megírásának logikája nem azonos a benne kifejtett érvelés logikájával, hanem a székfoglaló konklúzióját kell kiindulópontnak venni. A hatalomkoncentráció fenyegetése miatt figyel jobban a múltbeli összefüggésekre, ezért lehetséges, hogy ami 1944-ben még vázlatos, 1947-ben egységes és koherens összefoglalás. Így tárult fel Bibó számára az elméletek múltja éppúgy, mint a hatalom megosztásának társadalmi gyakorlata. A történeti elméleti tisztázása kiszélesíti és elvileg is megszilárdítja a hatalommegosztás aktualitásának gondolatát. A megírás belső logikája így ellentétes menetű, mint a szövegbeli érvelés.

Több érv is e mellett az értelmezés mellett szól. Ennek a belső logikának konklúziói a történeti értékelésben vannak. Mégpedig a keresztényi hatalomkritikából formálódó középkori szemlélet és gyakorlat, továbbá az ókori hatalmi gyakorlat értelmezésében. Mindkettő sok elméleti továbbgondolást tesz lehetővé, nyitott gondolat – tehát eleven. Jelentőségük nem a részletekben van, hanem az összefogott következményekben. Mert új értelmezési alapot kínálnak a hatalom történetének leírásához, s ezzel a hatalom- és az államelmélet megértéséhez nyitnak lehetőségeket. A keresztényi hatalomkritika eredményeként – mondja Bibó – a középkorban alapozódik meg a hatalom funkcionális felfogása, és ekkor alakul ki a hatalombeli (és a vele kapcsolatos) viszonyok funkcionális jellege. Ekkortól lehet a hatalom egy tevékenységi megosztásrendszer része. Ezt a gondolatot tovább lehet bővíteni: a középkori társadalmak rendi megosztottságai egyben a funkcionális hatalmi viszonyok alapjaivá lesznek, kiszélesítik és megszilárdítják a viszonyokat. (Úgy, hogy a XVI. és XVII. században a rendi kölcsönösség gondolata egyenlőségi igénnyé is válhat – nem az egyének egyenlőségét, de a testületek közötti egyenlőséget követelve a kölcsönösség nevében.)

Ennek a megértésnek sokrétű elvi következménye van. Olyan jellegbeli változást tételez fel az ókori és a középkori hatalom között, amivel a „természeti állapot”-tól – vagy az ősi közösségektől – a modern időkig menő progressziót feltételező koncepció nem egyeztethető össze. Hiszen a progresszió elképzelés szerint a funkcionális megosztottság a hatalom eredetétől kezdve meghatározó tény. Ezért kaphat Bibó (implicit) kritikája támogatást a modern antropológiától, amely a hatalom létrejötténél vonja kétségbe az eredendő funkcionális elképzelését: azt, hogy a hatalom a társadalmi tevékenység-megosztottság egyenes következményeként jött volna létre.

Tágabb összefüggésekben a társadalmi megosztottság klasszikus értelmezését is indokolt újra átgondolni. Mert eszerint a munkamegosztás történetét sem lehet egyenes és egyértelmű haladás-folyamatnak – vagy elégséges oknak – tekinteni. Ezt indokolja az is, hogy a szűkebben vett munkamegosztás részben a polgári, részben a tőkés termelés eredménye – annyira, hogy a korábbiakat helyesebb tevékenység-megosztásnak mondani. A legkorábbi, ősi munkamegosztás-formákat viszont legfeljebb „első és változatlan mozgatónak” lehetne venni. Bibó meglátásai a tevékenység-megosztásban további különbségtételekre is készítetnek, azon az alapon, hogy a megosztás mint egységesítő és összefüggést alkotó viszony a középkorban jelent meg. Így a korábbiakból nem lehet olyan fejlődési öntörvényességet feltételezni, mint amilyeneket a későbbi összefogó rendszerek megosztásaiból lehet.

Ezt azért tekintem az érvelés legtávolabbi határpontjának, mert belőle már tágabb elméleti konklúziók következhetnek: az implikációk fenti értelmű kibontása mutatja ezt. Ahogy azt is, hogy a szerző itt már elszakad az eredeti érvelés szándékától és céljától. Ez a legtávolabbi pont pedig az előadásbeli tárgyalás kezdete.

A „visszafelé haladó” formálódás logikájával összhangban van, de mégsem elégséges érv. Van azonban más is, amire hivatkozni lehetne. Erre utal az, hogy Bibó a középkori hatalmi rendszerek egyensúlyait a hatalom megosztásának összefüggésében tárgyalja. Mert ebbe érezhetően a hatalom megosztásának későbbi korokra érvényes értékelése vetődik vissza. A középkori egyen-

súlyhelyzetek koncentrációt fékező szerepe a hatalomkoncentráció erősebb formáit feltételezi – de ezek csak később alakultak ki: A székfoglalóban elhomályosul az a különbség, ami a XVII. századi abszolutizmusok centralizáló államszervezésével alakult ki a hatalom jellegében: az, ami a megosztást már szükségessé tette. Hiszen korábban a koncentráció csak a hatalom törekvéseiben létezett, a társadalmi viszonyokban nem. A megosztás korábban nem volt szükséges védekezési mód.

A székfoglaló két ellentétes irányú logikája egy harmadik által létezik, amely mindkettőt át-fogja, s amely önmaga is kettős mozgású. A kifejtés ugyanis (történeti és államra vonatkozó) elméleteket vezet vissza a gyakorlatra – hogy a gyakorlati viszonyok adják aztán az aktualitás indoklását. A gyakorlat leírásából bontakozik ki az elméleti megértés, anélkül, hogy elméletléte rendeződne.

A székfoglaló ellentmondása magából a szövegből csak feltárható, de nem érthető meg. Ez csak Bibó írói tevékenységének tágabb összefüggéseiből lehetséges. Vagyis a demokrácia problematikájának részeként, ahol a székfoglaló szintén egy gondolatmenet végét adja. Bibó ugyanis érdeklődése szerint a közigazgatás gyakorlati kérdései felől szélesít a demokrácia általános kérdéskörére, hogy itt ütközzön a hatalom megosztásának témájába. Így a megoldás indítékait csak ezekből hámozhatjuk ki. Az igazgatásellenőrzés elzárkózása az elől – ami a hatalom koncentrációjának rejtett formája – vezet Bibót a funkcionális kölcsönösség gondolatához; a hatalom megosztásában nem az elhatárolódás, hanem a kölcsönviszony a fontos. Ezzel lehet a hatalom megosztása a koncentráció gátja: a különböző területek egymást ellenőrizve lesznek ellensúlyozó központok.

Ha viszont így van, akkor nemcsak az igazgatási, hanem más hatalmi forma is a koncentráció góciává válhat. A népképviselői fórum, a törvényhozó testület is. Kifejtése vezet Bibót a népszuverenitás elvéhez. Ezért s így hivatkozik a Konvent történetére. Meglehet, gondolt a szocializmus alakuló gyakorlatára; ez is a népszuverenitás elvével indokolta a hatalom koncentrációját.

Mínt hogy Bibó nem bontja ki e téma elemzését-vizsgálatát, az, amit kifejt, itt is több implikációt tartalmaz. Részben abból következett, amit – az irodalom alapján – az ellenőrző szuverenitás átalakulásáról mond. Az ellenőrző hatalom óhatatlanul legfelső hatalommá válik: a hatalom végül is megszökik az ellenőrzés alól. Ez teszi a megosztást olyannyira szükségessé: ellenőrzés csak kölcsönösségből létezhet. Az összefüggések tisztázásához gondoljunk arra, ahogy Bibó a demokráciát jellemezte. *A magyar demokrácia válsága* című tanulmányában olvashatjuk: „*Demokrácia: a nép uralma, közelebbről egy olyan politikai rendszer, amelyben a nép, vagyis az átlagemberek összessége abban a helyzetben van, hogy vezetőit meg tudja válogatni, ellen tudja őrizni és ha kell, el tudja kergetni*”. Fontos a folytatás is: „*A demokráciához a népnek tudatában kell lennie. . . , hogy a vezetők hatalma az ő beleegyezésén nyugszik*”.

Népszuverenitás és demokrácia egysége abból következik, hogy a nép maga sohasem gyakorolja a hatalmat: a népszuverenitás ezért csak a tényleges hatalom feletti szuverenitásként lehet valóságos. Akkor viszont ellenőrzést jelent. És a nép éppen azért nem válik mint végső szuverenitás ellenőrizhetetlen hatalommá, mert maga sohasem gyakorolja a hatalmat. A népszuverenitás tehát tagolást jelent: a hatalom és a nép közötti ellenőrzést megvalósító közvetítést. Ezzel szemben a hatalom koncentrációja arra tendál, hogy megakadályozzon minden ellenőrzést, lehetlenné téve a népszuverenitást.

Ezek az implikációk azonban – a korábban említettekhez hasonlóan – kivezetnek abból a problémakörből, amelyben a székfoglaló mozog: még ha a demokrácia problémáján belül maradnak is, még ha annak elméleti középpontjához vezetnek is. Mert Bibónál a kapcsolódás nem az elméletben van, és érdeklődésének sem ez a fő vonala. Ezek közvetlenebb szinten léteznek: a hatalommegosztás elmélete is ilyen módon lehet demokratizálást célzó tevékenységének része.

A hatalommegosztás fontosságának felismerése és a felismerés jellege pedig Bibó reformterveiben alakult ki. Azokban, amelyekkel a magyar demokráciát radikalizálni akarta – lévén, hogy a demokráciát célnak tekintette. Eltérően azoktól, akik a demokráciát – függetlenül attól, hogy fenntartandó vagy meghaladandó állapotnak értékelték – egyaránt eszköznek tekintették: lehetőségnek és keretnek, amelyben hatalmi céljaikat biztosíthatják, vagy eszköznek (más jellegű) hatalmi célok eléréséhez.

Így gondolkodván, természetes, hogy Bibó a társadalmi és állami demokratizmus alapkérdéseit a „*legalsóbb*” intézmények működésében látta. E szint vizsgálata alapján magyarázza meg a magyar közigazgatás erényeit és gyengéit, ebben keresi a tényleg működő demokratizmus lehetséges erejét. Hiszen a közvetlen szint működése alakítja ki az emberek demokratikus magatartás-normáit és annak tudatát, „*hogy a vezetők hatalma az ő beleegyezésükön nyugszik*”. Ennek a szintnek a demokratizmus teszi az összes többi szint demokratizmusát elevenné, ez alapozza meg a demokráciát. Ezen dől el, hogy egy nép állampolgárokból vagy pedig csak alattvalókból áll. Bibó tehát a helyi önkormányzat megvalósítását a magyar demokrácia legfontosabb és legaktuálisabb feladatának tekintette. Reformtervének egyik központi gondolata az, hogy a legalsóbb szinteket – az önkormányzatot – a hatalom megosztása szerint kell megszervezni. És nemcsak a végrehajtó és az ellenőrző hatalomnak kell a szétválasztott kölcsönös ellenőrzés szervevővé válnia; Bibó a bírói fórumok önállóságát itt is alapvetőnek tekintette. Lévéen olyan fórum, amely az igazgatással szemben védheti az igazgatottakat. Lévéen biztosítéka a jogállamnak. Ennek definícióját Bibó 1944-beli – idézett – írása adja: „*A modern jogi állam nevét csak az olyan állam érdemli meg, mely a végrehajtó hatalom bármiféle jogsértő aktusával szemben lehetővé teszi a pártatlan fórumokhoz való fordulást*”.

Ebből a kérdéskörből fogalmazódik meg számára a hatalommegosztás fontossága. Méghozzá általános fontossága: a megosztásról többnyire csak a legfelsőbb szintet tekintve szokás írni, mivel ez a megosztás specifikus szintje. Ezért van, hogy az önkormányzatbeli jelentőség felismerése egymagában is általánossá teszi az elvet. Így jut el Bibó ahhoz az aktualitáshoz, amelyről a székfoglalóban szólt. Eszerint a hatalom megosztásának értékelése a magyar valóság problémáiból következik. Érvelésével pedig a magyar demokrácia válságából való kibontakozást akarja szorgalmazni, segíteni.

Bibó életeleme a demokráciáért való közvetlen és nyílt küzdelem. Szinte minden 1945–1948 közötti írása ilyen módon gyakorlati. Ez adja a határokat is, ameddig a különböző problémákat viszi. Legközvetlenebb tevékenysége az önkormányzati reformért folyt. A közbülső szinteken politikai küzdelmet vív. Csak a legfelső szintről jelenik meg verbeli elméleti fejtegetése. Jóllehet minden írása gazdag elméleti gondolatokban – csak a legtöbbször megmarad implikációnak. Annyira jelennek meg, amennyire az adott téma gyakorlati összefüggései igénylik. Az általa javasolt reformok tökéletesen megfeleltek a magyar társadalom fejlődéséből adódó hatalomkoncentráció szintjének: elégségesek voltak mind a demokratizmus megvédésére, mind pedig annak – a helyzetből adódóan – lehetséges továbbvitelére. Elégségesek voltak az adott helyzetben a belső viszonyokból eredő veszélyek ellen. Ezen túl az elvont elmélet vagy a spekuláció – esetleg mindkettő – következett volna.

Bibó a hatalommegosztás elméletében gondolkodásmódjának természetes határáig ment: a gyakorlati gondolkodásból következő elmélet határáig. Kitér az abból is, hogy a gyakorlattal kölcsönösségben levő elmélet éppen itt kezd a gyakorlattól elszakadni. Kezd elvonatkoztatni tőle, kezd absztrakcióvá alakulni. A gyakorlattal összefogó logika mellett megjelenik egy másik is: a hatalommegosztás elvének kiterjesztő általánosítása. Amely nem differenciál sem a múltbéli különbségek, sem pedig a jelenbeli és jövőbeli perspektívák sajátosságai szerint. Ahogy ez az elvonatkoztatás egy ponton megmerevíti a múlt elemzését, ugyanúgy viszont az egyneműsítés teszi lehetővé a jövőre való kivetítést. Elhomályosul az a tény, hogy a társadalmi koncentráció növekedése azzal is fenyeget, hogy a hatalommegosztás formái kiüresednek, hogy a megosztás formálissá válhat. Ebben az esetben a hatalom megosztásán kívül más társadalmi megoldásokra is szükség van ahhoz, hogy a hatalom megosztását továbbra is biztosítani lehessen.

Különbséget kell tenni tehát a polgári társadalom előtti, a polgári és az ipari társadalomban kialakult helyzetek között; ezekben más a hatalommegosztás problémája, és a megoldás sem lehet ugyanaz. Bibó érvelésében ez a különbségtétel nincs meg; a hatalommegosztás problémája nála egységes. A fejlettebb polgári fázis megoldása válik általánosított képletté: elvonatkoztatott elméletté. Így kibontakoznak ugyan bizonyos elméleti eredmények, mások előtt azonban elzáródik az út. De Bibó csak így tudja a gyakorlatból kialakított megoldást a jövőre is kiterjeszteni. Minthogy ez elvi szinten történik, eshetőleg veszélyekre csak deduktív megoldást kínálhat. Ez az absztrakció vezet át a székfoglaló utolsó részéhez, amely összefogja a székfoglaló első részének érvelését a második rész javaslataival. De így az utóbbiak képzeletbeli konstrukciók marad-

nak. Az elvonatkoztatás lehetővé teszi, hogy a sejtett veszélyt egybefogja a ténylegesen tudott problémákkal és a megértett történetekkel, de ez az elvonatkoztatás jelenben és múltban összefonódik a valósággal, a jövőt tekintve ellenben önmagában áll.

Bibó ott áll meg, ahonnan a gondolkodás szabad pályáját kezdené, ahonnan már öntörvénye szerint formálná elméletét – kitorve a valóság kötöttségéből a képzelet világába. Elképzelései ezért különálló ötletek maradnak. Ez talán az értelmiségről, a kulturális tevékenységről szóló javaslat-ötletnél látszik tisztábban. Az őt közvetlenül érintő kérdést általános társadalmi összefüggésben – éppen a demokrácián gondolkodva – értelmezte.

A középrétegek és az értelmiség szerepéről vallott felfogását a közigazgatási reformmal foglalkozó írásaiban bontotta ki: összehasonlította a különböző társadalmak középrétegeinek, kispolgárságának szerepét a demokrácia fejlődése közepett. A francia és a magyar kispolgárság, a magyar közép- és értelmiségi rétegek múlt századi alakulásában mutatkozó különbségek alapján érteti meg a magyar demokrácia problémáit. Így válik világossá a középrétegek döntő szerepe a demokráciában. Az értelmiség társadalmi szerepét egyrészt a hatalomhoz való kritikai viszonyból, másrészt a társadalmi megosztás-rendszerek funkcionális helyzeteiből vezeti le. Az értelmiségnek elengedhetetlen szüksége van az önállóságra, különösképpen pedig a hatalomtól való függetlenség biztosítására. Ez a gondolkör a székfoglaló befejező passzusában mégis úgy bukkan fel, hogy a javasolt megoldás nem a funkcionális társadalmi elemzésből következik, hanem a hatalom megosztásának deduktív és analóg alkalmazásából – a bírói önállósághoz idomított viszony szerint.

A székfoglaló problematikáját csonka szillogizmus jellemezhetné: csak az első tétele van meg – és a konklúziója. De a második tételt egy sejtésből-érzésből eredő (kétségkívül valóságos) feltételezés, illetve az ebből következő állítás helyettesíti. Pontosan ez jellemző Bibó gondolkodására. Mert a második premissza által állított veszélyek részben az ipari társadalom általános fejlődéséből adódnak. Ezeket fel lehetett tárnai abban az időben, de még nem jelentek meg a magyar fejlődés valóságában. Amikor Bibó 1944-ben a posztindusztriális társadalmakról beszélt, már érzékeli a lényegét – de még egyáltalán nem következtet fenyegető veszélyre. Másik irányban a szocializmus akkori programjával kapcsolatos elméleti gondolkodásra lett volna szükség, ez is kivezetete volna mind az adott valóságtól elvonatkoztatható gondolatvilágából, mind politikai gondolkodásmódjából.

A probléma tehát ott bukkant fel, ahol gondolkodásmódjának – elméletbeli – határaihoz ért. Másként szólva: a probléma megsejtése gondolkodásmódjának határaihoz vitte Bibót. Ez magyarázza különben, hogy mihelyt már nincs módja a gyakorlati küzdelemre, akkor elhallgat. Amikor később az elméletek világába lép, visszatér fiatalkori szakmai témájához. De kései műveiben a demokrácia kérdéseit nem az említett két irányban vizsgálta; utolsó könyvében az államok közötti viszonyokkal foglalkozik, egy harmadik összefüggés felé fordulva.

*

Ahogy elhallgatott, ahogy később elmélettel foglalkozott, az arra utal, hogy a székfoglaló jellegzetességei általánosabb – magatartásbeli – választással függenek össze. Azzal, hogy soha nem volt politikus és talán nem is akart az lenni.

Amikor politikai pozícióba kerül, magatartása inkább morálbeli: „*erkölcsi viselkedés*”, amit inkább lehet közösségi példaadásnak és áldozathozatalnak mondani. Valójában szerepvállalás: egy helyzet adta szerep – részben kanti igény, részben keresztény szolgálat módján – morálisan értelmezett megvalósítása. A jelzők Bibótól származnak egy 1942-ben írott tanulmányából: *Elit és szociális érzék* a címe; de a jelzőkben megfogalmazott követelményeket a maga számára is érvényesnek tekinthette.

Amit Bibó a székfoglalóban a funkcionális hatalom létrejöttéről mond, jobbára elvi, mint történeti tétel. A politikához való viszony elve húzódott meg benne, s ezt éppúgy tarthatta követelménynek, mint a szakszerűség általánosabb elvét. Eszerint érthető, hogy bár tevékenysége mindig politikára irányult, mégsem lett politikummá: Bibó nem lépte át a határt.

Az értelmiségi és a politikai cselekvés egyaránt a lehetőségek és az igények világában mozog. Mindkettő ezeket rendezi – csak másképpen. Az értelmiségi munkája a lehetőségek feltárásában

és felmérésében van, alternatívák és következmények tisztázásában, ezek értelmezésében és értékelésében. Hogy a politikáé legyen a döntés. A politika a lehetőségek jegyében értelmezi az igényeket, az értelmiségi viszont az igények jegyében a lehetőségeket – véli Bibó. Hozzáteve még: a politika a hatalom jegyében méri a lehetőségeket, az értelmiségi a lehetőségekében a hatalmat. Mások a mércék és a cselekvés módjai – noha mindkettő a társadalom egészére irányított cselekvés. Bibó eszköze a feltáró és értelmező szó volt, tartózkodott a megvalósítástól. Ezt átengedte a politikuskoknak és a pártoknak, hogy ők rendezzék, szervezzék és teremtsék meg az emberek együttes cselekvését. A közvetlen cselekvést – mint értelmiségi – nem akarta magára venni. Maradt a közvetett cselekvésnél. Szerinte így tud az értelmiségi leghatékonyabban cselekedni, amit tesz, így lehet leginkább társadalmi, vagyis hasznos mások – mindenki – számára. A politikus számára is. Ebben van írásainak általánosabb jellege: amit célba vett, nem egyetlen következményét vagy összefüggését kívánta megadni, hanem – amennyire lehet – mindet, az ellentétes következményeket is. Aki az egész társadalmat akarja szolgálni, annak minden ellentétes érdeket és törekvést teljes összefüggésvilágában át kell fognia. Célja a megértetés, eszköze pedig a megértés.

Bibó célja a kicsi lehetőségek erősítése. Amikor a kétféle félelem ellen szólt – a restaurációtól és a proletárdiktatúrától való félelem ellen –, akkor az, amit mondott, legalább annyira szólt azoknak, akiktől féltek, mint azoknak, akik féltek. Nem nyugtatni akart, hanem megszüntetni azt, amiben a veszélyt látta. És ebben a perspektívában nincs értelme megkérdezni, mennyi volt elképzeléseiben az ábránd. Hiszen nem a valószínűt kereste és választotta, hanem a választás lehetőségét kínálta másoknak – hogy a maga számára a lehetőséget választhassa.

Szüksége volt a lehetőségre: szolgálatának módja függött ettől. Nem pusztán a szolgálat, az mindig lehetséges – és Bibó valósággá is tette mindenkor. Hanem a módja: sugara, értelme és értéke. Oly sokféle lehet az értelmiségi szolgálata, oly sokféle lehet helyzete és léte. Bibó példája csak az egyik lehetőség a sokféle választási mód közül. Sokfélék közül, amelyek mind jogosak lehetnek: De az övé attól hiteles erkölcsileg, hogy mások lehetőségei által létezik. És más lehetőségek közepette.

Az értelmiségi tevékenység ilyen – szűkebben felfogott – értelmezése összefügg a székfoglaló történeti indoklásával. A visszavetítés ezzel a gyakorlattal konkordáns elvi álláspont igényét mutatja, hogy így lehessen ezt a magatartást az általa nyitva hagyott – azaz felvetett – kérdésekre kínált részleges válasznak érteni, hogy az értelmiség és a politikai tevékenység elválasztása a hatalommegosztás alátámasztása legyen. Funkcionális különvalóságuk a hatalommegosztás hatékonyságának egyik feltétele, és részleges formája is egyszerre. Így válik a székfoglaló elvi tétele és a megírással megvalósított tevékenység kölcsönös összhangja egységé.

Ősze András kiállításán

*Ahogy szobraid közé lépünk
mindjárt lenyűgöz bennünket a csend
alakjaidban önmagunkba nézünk
s rajtunk át ők is önmagukba látnak*

*Szentjeid emberek s embereid mind szentek
Tele vannak a szeretet s a szenvedés
gyöngéd alázatával*

*Lábujhegyen
visszafojtott lélegzettel
megyünk faltól falig
hogy ne zavarjuk a terem nyugalmát*

*S középén
hol Szent Klára találkozik Szent Ferencsel
megállunk s szinte gyökeret ver a lábunk
mert szemükből leírhatatlan csönd világít
és hallgatásuk ránk is átsugárzik
s lassanként mi is csenddé változunk*

*Mintha minket is te alkottál volna
szoborként nézünk a többi szoborra*

Mindnyájan a te szobraid vagyunk

SIKLÓSI JÁNOS

TÉNYEK ÉS TÁVLATOK

NAGY KÁZMÉR

MI A GYŐZELEM?

A gazdag londoni könyvtermésből időszerűsége miatt is kiemelkedik Derek J. Holmes *The Triumph of the Holy See* (A Szentszék diadala) című 306 oldalas kötete, a londoni Burns and Oates kiadó gondozásában. Holmes professzor katolikus pap, a közép-angliai Ushawban, Anglia legnagyobb katolikus hittudományi főiskoláján tanít egyháztörténelmet. Könyvében lehet, hogy „könyörtelenül”, de elgondolkoztatóan vezeti végig olvasóját az elmúlt 200 év történetén. A mű alcíme: *A pápaság a XIX. és a XX. században*. A könyv időszerűsége nemcsak azzal magyarázható, hogy a Szentszék vezetésében gyors egymásutánban három személyi változás történt, hanem mert ezek a fordulatok az emberiség figyelmét ritkán tapasztalt mértékben irányították Róma felé. Ahogy a II. János Pál pápát üdvözlő lengyel kormány távirata megfogalmazta: „A világ ma olyannyira különféle és egymással ellentétes részekből áll, s ezzel egyidejűleg minden annyira összefügg egymással, hogy a jövő elképzelhetetlen a kölcsönös megértésre való törekvés nélkül. Reméljük és kívánjuk, hogy Szentséged működése mozdítsa elő ezt a folyamatot.” S valóban, az a tény, hogy az új pápa beiktatásán a VIII. század óta először Canterbury érseke, a moszkvai, a konstantinápolyi pátriárka (utóbbi csak képviselője révén), a nagy protestáns egyházak vezetői és 120 állam küldöttsége, köztük a lengyel, a szovjet és több más szocialista ország államfője, vagy az őket képviselő delegációk jelen

voltak, szimbolikus erejű tanúságtétel az elmúlt kétszáz évben kivitt „győzelemről”.

De miféle győzelem ez? Hogyan kell érteni? Hiszen ma már éppen az úgynevezett „diadalmas egyház” nem beszél triumfalizmusról, uralkodni akarásról. A győzelem tehát a szolgálatban elért sikerről szóló történetet tetözi be? A válasz nem egyszerű. Holmes professzor nem véletlenül hangsúlyozza a könyv alcímében is, hogy munkája a pápaság történetéről szól. Noha a pápaság intézményét, a Szentszékét, Róma püspökeit, tehát a történelmi fejlődés során kialakult központi hatalmat nem lehet elválasztani az egyháztól, tény, hogy az egyház különféle aspektusait lehet is, kell is külön tanulmányozni. Az összehasonlító vallástörténetben, a vallásfilozófiában, a kultúrhistóriában, a világpolitika történetében más és más oldalról ragadható meg minden vallás, minden vallási-egyházi szervezet és ezen belül minden egyházi szerv, tisztség és központ.

Lehetne a pápaság múltjáról írni úgy is, hogy közben a szerző részletesen foglalkozna a kereszténység mint hitrendszer, eszme vagy ideológia történetével és hatásával az elmúlt kétszáz esztendőben. De a szerző figyelmét egyetlen tényezőre, a pápaságra irányítja. A katolikus és más keresztény egyházak kapcsolatairól, a felekezeti oktatási rendszerről, az anonim hívők, a gyakorló és népléges egyháztagok szellemi-lelki életéről, az egyházon belüli – és nem a hatalmi-igazgatási struktúrá-

tól függő – szellemi irányzatokról. Az egyház nem politikailag jelentős szentjeiről Holmes professzor 306 oldalas műve lábjegyzetben is alig emlékezik meg. Ez azonban egyáltalán nem hibája a könyvnek. Ellenkezőleg: nem az általános kereszténység-történetről, hanem annak csak egyetlen aspektusáról beszél. Mint történész, nem is tehetett mást, hiszen igaz, hogy mindennek van története, de például a lelkiség, a vallásosság mérése, szociológiai dokumentálása mindmáig nehéz feladat. Azt például, hogy a világháború előtt Magyarországon miképp állt a keresztény vallás ügye, a két háború közt írott dokumentumokból nem lehet megállapítani. Csak az 1945 utáni évtizedek próbatételei alatt derült ki, mennyire volt erős, vagy mennyire épült homokra, önámításra az annak idején virágzóan tartott hitélet.

Holmes professzor az elmúlt kétszáz évből a világherkésztenység központjáról, a pápai intézményről szólva, a XVIII. század közepétől máig, elsősorban az európai és amerikai történelemben ágyazva foglalkozik Rómával. Emlékezetbe idézi, hogy kétszáz évvel ezelőtt Róma befolyása a latin nyelvterületen kívül alig terjedt ki más európai és tengerentúli országokra. Igaz, hogy a nagy francia forradalom előtt ezekben az államokban minden a legnagyobb rendben levőnek látszott. A pápaság – az Itália egy részére kiterjedő pápai állam révén – minden más államhoz hasonló (se jobb, se rosszabb) bel- és külpolitikát folytatott. A pápák szentül hitték, hogy az egyházi állam világi hatalma és gazdagsága nélkül a pápaság képtelen lenne gondoskodni a részegyházak működési szabadságáról. Holmes részletesen feltárja, hogy a pápai állam befolyása kétszáz évvel ezelőtt a hanyatlás tüneteit mutatta. Jó példa erre éppen Franciaország, ahol a forradalom előtt az egyház a földbirtok tíz százalékát birtokolta, évi jövedelme többszöröse volt az állam bevételeinek. Francia állampolgár csak katolikus lehetett. A püspökségek, apátságok valóságos aranybányáknak számítottak, de kivétel nélkül arisztokratákat neveztek ki az élükre: olyan *nem* papokat, püspököket is, akik az egyházi javadalmakat élvezték, ám a lelkipásztori munkára szerény fizetés ellenében helyetteseket, világi papokat fogadtak fel. Az apácázardák többségében ideiglenes szerzetesi fogadalmat tett, jó partira, gazdag férjre várakozó lányokat helyeztek el, akik ennek megfelelő életmódot folytattak. A püspökök vasárnap szívesebben indultak vadászni, mint misézni. A ciszterciák kolostorainak többségében egy-két szerzetes élt világi nagyrúrként, vetélkedve a főnemessel. És így tovább... A XVIII. századi felvilágosodás és az azt kísérő antiklerikális irányzat irodalma nem kiagyalt történetekkel támadta az egyházat. Az egyház emberi keretei nemcsak Franciaországban, hanem a többi latin or-

szágban és a német–magyar–lengyel nyelvterületeken is szakadoztak.

A legenyhébb megrázkódtatás is elég lett volna, hogy romba döntse az építményt. De – és ez fontos szempont – a pápaság világi hatalma, az egyházi állam fennállása nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy a helyi egyházak – az előbbi példák szerint – látszatra erősek, gazdagok, hatalmasok és befolyásosak maradtak. A francia forradalom és ami utána következett, bebizonyította, hogy mind ez valóban csak látszat. Az „ancien régime”-mel, az államhatalommal összefonódott pápai hatalom és helytartóságai egyszerűen felbomlottak. A XIX. század elejére esnek a hónapokig tartó konklávék, amelyekben a saját államukat képviselő bíborosok uralkodók vagy kormányaik érdekeinek megfelelő jelöltet igyekeztek a pápai állam élére választani. Az államokat a felvilágosult abszolútizmus korában is saját érdekük vezérelte. Ebben Napóleon, II. József császár (a „kalapos” király), a német államok fejedelmei és a dél-európai katolikus országok uralkodói között nem volt különbség. Függetlenül attól, hogy az állami érdekek képviselői mint magánemberek valójában kicsodák. Többségük hívő, buzgó katolikus, de amint hatalmi kérdések kerültek előtérbe, a Vatikánra nem tekintettek – és nem is tekinthettek – másképpen, mint egy másik államhatalomra, az összeurópai egyensúlyra törekvő keretében.

Holmes ezzel kapcsolatban osztrák–magyar példákat is idéz. Elmondja, hogy a jámbor, barokk katolicizmust követő Mária Terézia államérbekből milyen intézkedésekkel nyirbálta meg az osztrák, a cseh, a magyar és a lengyel egyház vagyont, a főpapság politikai befolyását. A központosításra törekvő Ausztria a központi hatalom kiépítésével egyre jobban rászorult a nemzeti jövedelem ellenőrzésére, az adóztatásra, a rendszeresen visszatérő állami kiadások fedezésének biztosítására. S nem utolsósorban a nemzetek gazdagságát termelő rétegek, főként a jobbágság jogainak biztosítására, sokszor saját, uralkodó osztálya ellenében is. Ez a politika természetesen összeütközött a Szentszék törekvésével és a pápai hatalmat képviselő helyi egyházhatalmi érdekekkel. Ami II. József alatt történt (szerzetesrendek feloszlata, egyházi intézmények és épületek államosítása stb.), logikus folyománya a már Mária Terézia alatt kezdődött politikának. Holmes rámutat: II. József is hívő katolikus volt; de egyeduralkodóként birodalma érdekeit, saját hatalmát nem a vallással, tehát nem a kereszténységgel, hanem egy másik hatalommal és állammal, valamint annak helyi képviselőivel szemben érvényesítette. A pápaság és a helyi, a pápaságtól személyükben függő egyházi vezetők érdekeik védelmére „isteni jogokra” hivatkoztak; egyház- és vallásüldözéstről beszéltek, és minden le-

hető eszközzel szembe fordultak a rivális másikkal, vagyis az államhatalommal.

Miután a pápai állam valóságos erejét tekintve ekkorra ténylegesen már csak árnyéka középkori önmagának, a kultúrharcom (pontosabban: a kultusz-harcok) kimenetele előre látható volt. Az államban megtestesült haladás győzött. Az állam később gyakorlati meg gondolások alapján *modus vivendi*, konkordátumot kötött a Vatikánnal. „Rendszerint abból a meg gondolásból kiindulva – írja Holmes –, hogy az állampolgári fegyelmet nagyban elősegíti az egyházi hatalom befolyása a vallásos tömegekre. Az államok követték Voltaire példáját, aki ugyan nem vallotta magát ateistának, s noha többé-kevésbé az egyház ellensége volt, magánbirtokán kápolnát tartott fenn...” A kétszáz év alatt a Kúria, illetve a pápa által kinevezett helyi egyházi vezetők általában eleget tettek az állam mindenkori igényeinek. Tűltették magukat a francia forradalom, a német és az olasz egység megteremtése közben elszenvetett – nem vallási – vagyoni veszteségeken. Felismerték a hatalmi helyzet változását és rendszerint az események után, de tudomásul vették a tényeket. Akárcsak az állam, amely a forradalmak lecsillapodását követően sietve hívta a konszolidálást támogató volt ellenfél, az egyházi hatalom közreműködését. Amikor azonban ezekre a fordulatokra sor került, ismét olyan mértékben csökkent az egyház igazi tekintélye, amilyen mértékben ismét emelkedett világi súlya és befolyása. Holmes sok idézettel példázza, hogy a XIX. század második felében a francia, a német és az osztrák–magyar püspökök homlokegyenest ellenkező nézetekkel nemcsak hogy elfogadták a francia forradalmat, hanem kimondták: a liberális eszmék, a „Szabadság, testvériség, egyenlőség”, a demokrácia, a kapitalizmus, a szabad verseny és a korlátlan magántulajdon „isteni törvény”, az egyház is ezt tanítja, ami a „Trón és Oltár” szövetségében valósul meg.

A hatalomtól való elbűvöltség a XX. század első harmadáig jellemezte a pápai államot, melynek története is bizonyítja, hogy a hatalom milyen mértékben befolyásolja a hatalmat igazoló ideológiák kialakulását. Miután a Vatikán a katolikus vallás központja, nem nehéz kikövetkeztetni, mennyire összefonódtak a lelki-szellemi irányzatok a hatalmi struktúrával. Holmes professzor könyvének kiemelkedő része annak a sok ütközésnek az elbeszélése, amely éppen a vallásukat komolyan vevő emberek és csoportok, valamint az őket korlátozó Kúria között zajlott le Renantól Teilhard de Chardinig. (Ebben a korszakban került sor Prohászka püspök és sok más eredeti gondolkodó indexre tételére, sőt kiközösítésére is.) Még nincs száz éve, hogy a pápai hatalom védelmére kiadott „Syllabus” (a tévedések és eretnecsé-

gek jegyzéke) ilyen tételeket hirdetett ki: „Nem igaz, hogy bárki szabadon választhatja meg, milyen vallást követ. Nem igaz, hogy aki nem tagja az egy és üdvözítő Anyaszentegyháznak, az is üdvözülhet. Nem igaz, hogy minden vallás jó. Nem igaz, hogy hívő katolikusok kérdőre vonhatják a pápai állam szükségességét. Nem igaz, hogy a pápa nem vehet igénybe világi, fegyveres erőt is hatalma megvédésére. Nem igaz, hogy az Államot és az Egyházat szét kell választani. Nem igaz, hogy a pápaságnak alkalmazkodnia kell a változó világhoz.” S így tovább...

Holmes rögtön megemlíti, hogy ez, a ma már hihetetlennek tűnő lista egykor központi helyet foglalt el a pápaság történetében. A II. vatikáni zsinatig befolyásolta a közben jelképes méretekre összezsugorodott pápai állam, a Vatikán külpolitikáját és a helyi egyházak – például a kelet-európaiak – magatartását a változó világban. De és ez Holmes könyvének lényeges megállapítása: a Vatikán világi hatalmának visszaszorulása megkönnyítette, hogy a pápaság úgy képviselje a vallást, hogy valóban a kereszténység központja lehessen, még ha nem is mindig nyúlt szerencsés eszközökhöz hatalma gyakorlására. Az elmúlt kétszáz év története a Vatikán számára is bebizonyította: a katolikus vallás ügye nem keresztény és nem egyetemes módszerekkel *nem* vihető előbbre. A pápai diplomácia nem versenyezhet nagyhatalmakkal. Minél inkább megtalálja a pápaság eredeti hivatását – mint a vallási szervezet, az egyház központja –, annál nagyobb a szellemi-lelki-kulturális befolyása. És: *a befolyás is hatalom*. Sokszor nagyobb, mint amekkorát valaha is az itáliai felszigetén fekvő pápai állam jelentett. Amikor Holmes a hatalomról ír, akkor éppen a hatalom gyakorlásával együtt járó tévedések, mulasztások, bűnök és erőszak alkalmazásának feltárásával érzékelteti: mi választotta el régente a keresztény vallást a vallás érdekeit sok esetben rosszul képviselő központi hatalomtól. Szépitgetés nélkül, néha csak találó mondattal jelzi, hogy az egyházi államhoz fűződő, egyre tarthatatlanabb elképzelések milyen erősen hatottak az egyes pápákra. Számos olyan – ma már teherként mutatkozó –, a vallásra nézve is messze kiható lépésre határozták el magukat, amelyhez hasonlóra a modern kor pápai nem is gondolnak. Ezzel kapcsolatban Holmes részletesen foglalkozik az I. vatikáni zsinat összehívásának és lebonyolításának módszereivel, s kiemeli, hogy ott is volt ellenzék, igaz, kisebbségben. Elsősorban az osztrák és a magyar püspöki kar több tagja érvelt akkor az infallibilitás ellen.

A pápaságban újabban hangsúlyozza Holmes –, különösen a II. vatikáni zsinat óta, egyre jobban kibontakozik a világ püspökeinek közös felelőssége, kollegialitása. Az alig egy hónapig működő I.

János Pál és az őt követő II. János Pál pápa programjának ez a lényege. Az egyháztörténelemből tudjuk, hogy gyakran emberi, történelmi vagy napi politikai okok is motiválták a dogmák nyelvi megfogalmazását. Amilyen mértékben fölszabadult a kereszténység a hatalmi politika béklyóiból, olyan arányban talált rá eredeti hivatására. A szorosan vett vallási kérdésekben is, amelyek a történelem és a technikai, tudományos forradalom korában sem szűntek meg kérdések lenni: Mire vagyunk a világon? Mi az élet értelme? Van-e egyáltalán célja? Honnan van a világ, az élet, és merrefelé halad az emberiség? S merre az egyes ember? Holmes professzor csak futólag érinti ezt a témát, de amikor a Kúria és a vallás problémáival komolyan foglalkozó múlt századi és a XX. század elején fellépő gondolkodókról ír, megemlíti az akkor elítélt (ma már megértéssel kezelt) Hügel, Renan, Rosmini, Tyrrell, Lacordaire, Loisy, Lammenais és mások elképzeléseit. Korukat megelőzve vallották, hogy az egyház az emberi történelemben érvénye-

sülő nagyszerű alkotás, amely azért maradt fenn kétezer évig, mert tudott rugalmasan alkalmazkodó, tudott katolikus-egyetemes lenni, tehát meg kell szabadítania önmagát az egyszer s mindenkorra megszövegezett idegen formuláktól és hatalmi struktúráktól. A vallás lényegét érintő kérdésekről szolgálati szabályzatok nyelvén beszélni nem lehet; ami pedig alkalmas a vallás megélésére, a teremtés csodájának felismeréséből fakadó öröme, az szavakkal csak megközelítően fejezhető ki. Amiként a francia Tyrrel írta: „Semmiféle filozófiai vagy teológiai rendszer nem képes adekvát módon kifejezni a keresztény vallás lényegét, mert a hit nem bizonyos tömör tételek elfogadásából, hanem belső átélésből és az ebből fakadó gyakorlatból áll”.

A kereszténység, talán felgyorsult ütemben, errefelé tart a pápasággal együtt. Valószínűleg ezért van ma nagyobb befolyása (tehát igazi hatalma), mint az elmúlt kétszáz évben eddig bármikor.

NAGY GÁSPÁR

Némaság

Pilinszky János emlékének

*Meddig tart ki a lélek váza
s a romló test: a porból vétegett
és a foglyok a légerekből
miként ünneplik az életet?*

*Jöttek a hírek szakadatlan
hozták bekötött sebű emberek
féltem a kitikkadt hajnaloktól
mikor már sírni sem merek.*

*A hegy mögött már háborúztak
de Te legyőzted a halált
tudtam az első dörrenésből:
a villám csak Téged talált.*

*Megértem májust dördülő felhők
csavart rongyából és közül
lágyszakad villámok hátán:
aki meghalt is megüdvözül.*

*Egy könnyem se lesz itt szinte látom
eső fűrösztí arcomat
állok vízözöni pózban: némán
fogom föl árvaságomat.*

Pilinszky János Kossuth-díjas költő, újságíró, az Új Ember és a Vigilia munkatársa életének 60. évében, 1981. május 27-én este váratlanul elhunyt. Költői munkásságának, életművének méltatására visszatérünk, hogy illendően búcsút vegyünk tőle.

Rokona négereknek és csillagoknak

Szép nyaram volt. A szemesi kert hűvösében, a kiserdő padján, a strand gyöpén meg a kocsmadvaron – visszaálmódtam a gyermekkoromat. Kamasz éveimet. A férfivá eszmélkedés korszakát. Visszaálmódtam, és megszenvedtem.

Két hét alatt újraéltem az egészet.

Az ötszobás lakást barokk és koloniál bútoraival, festett nappalival és kínai vázáival. A polgári bérház emeleti kasztrendszerét és a lépcsőház kölyök-demokráciáját. A kínos zongoraórákat. A nyelvkurzus dadogásait. A szertartásos vasárnapi ebédeket. A karácsonyi fenyő- és borleves-illatot. A könyveket, az éjszakai olvasásokat. Az első pohár bor ízét – és az első szerelmekét.

Újraéltem az utazásokat. Szívtam Bécs otthonszagát, Berlin hidegségét, hallgattam Párizs mindenütt csurgó, baráti szennyvizeit. Végigsétáltam a házasság ösvényén, el-eltévedve a kanyargós úton.

Láttam a tengert, amint csapkodja a szemesi platánok törzsét. Megmásztam az Alpokat a kápolnadombra kapaszkodva. S e kalandok után hazatértem Budára, a Várkerületbe.

Újraolvastam Márait.

*

Újra? Tulajdonképpen először.

Tizenhat-tizenhét éves lehettem, amikor unalmamban leemeltem az úriszoba könyvespolcáról – Herczeg Ferenc, Harsányi Zsolt, Gulácsy Irén, Zilahy Lajos sorozatai mellől – egy piros borítóba, drapp vászonba bújtatott kötetet: az *Egy polgár vallomásai*-t. Belelapoztam, félig elolvastam, aztán visszatettem a helyére. A *Kassai polgárok*-hoz, a *Mágiá*-hoz, a *Napnyugati őrző*-hoz már hozzá sem nyúltam. Csak *Az igazi*-t vettem még kézbe, de látván, illetve azt híven, hogy valami szokvány szerelmi háromszögről szól, gyorsan visszadugtam a többi közé. S előkapartam kedvenc, lázongó íróimat: Ginsberget, Kerouacot, Mailert.

Hisz mi sem állt tőlem távolabb, mint a polgári szellem, ami Márai Sándor könyveiből áradt. Lázadtam magam is az otthoni polgári-értelmiségi környezet ellen, utáltam és kinevettem életünk hamis formáit: az ott-kell-lenni miséket, a hogy-vagy-drágám vendégségeket, utána az elmaradhatatlan veszekedéssel, a boros kártyapartikat, a társasági nyaralásokat a kulcsi villasoron.

Utálkoztam és nevettem az egészen, de azért benne éltem. S azt hittem, ha elcsavargok, ha legjobb ruhámban megyek focizni, ha az Opera helyett – ahová bérletünk volt – a csikágói moziban kuksolok, ha az otthoni finom italok helyett törkölyt meg rumot iszom, már el is rágtam a családhoz fűző köldökzsinórt. Tipikus polgári lázadás volt ez: ha a formákat fölboritom, kiborul belőlük a tartalom – véltem. Csakhogy a herendi csészeben nem kávé volt, nem is angol tea, hanem – lekvár. Beszáradt, penészes, ehetetlen valami, de nem folyt ki az edényből. Hiába kapargatom, még ma is van az alján.

A szokások. A rossz beidegzések. A gesztusok, amelyek ott lapulnak az izmaimban, mozdulásra készen. Az előítéletek is mai, már mélyebb tudásom mögött. A reflexek egy-egy név olvasán. Képek láttán. Tréfák hallatán. Zsidóviccek és kuruc dalok. Koszlott zászlókon a fölirat: szabadság, egyenlőség, testvériség. A magántulajdon szentsége. Iparos úkapák, tisztviselő dédapák, üzletember nagyapák és orvos apák. A negyvennyolcas lelkesedés. Meg a tizennyolcas. A tizenkilences döbbenet. És a negyvenhármas. Voronyezs hadnagy uniformisban sem volt sokkal vidámabb, mint bakaruhában.

A dialektika törvénye: megszüntetve megőrizni a múltat. Márai, a kassai patriciusok ivadéka tudja, hogy osztályának már leáldozott a napja. Már a harmincas években látja, hogy a polgári

Európa sokáig nem tarthatja magát. De félti értékeit. Tudja, hogy az ápolit és hüvös londoni polgárért, sőt a szállodai liftesfiúért is halálra dolgozza magát valahol a világban néhány szinesbőrű. A jól öltözött és jól segélyezett munkanélküliekért is. A nagy zöld, a köd félhomályába vattázott szigetért – hozzátehetjük: a fejlett Nyugatért – „száz és százmillió ember verejtekezett és dögölt meg odakünn a világban. Ők maguk is dolgoztak, igaz; de milyen kevés meggyőződéssel, s éppen csak a legszükségesebbet! Ők már csak az elitmunkát végezték, s a nemesebb házimunkákat.” Márai tudja ezt, le is írja, de közben nem felejtí, hogy Michelangelo is Európáé, Goethe, Kafka, a katedrálisok meg a Chopin-szonáták is. Otthon érzi magát. És örökre idegen marad.

„Mindig, mindent adjál oda hazádnak – írja a *Füves könyv*-ben. – A világnak nincsen semmiféle értelme számodra hazád nélkül. Ne várj jót a hazától, s ne sopánkodj, ha megbántanak a haza nevében. Mindez éreketlen. Egyáltalán, semmit ne várj hazádtól. Bitang, aki ezt a parancsot nem ismeri. (. . .)

És ne feledd soha, hogy a világ fia is voltál. Rokona a négereknek és a csillagoknak, a hullóknak és Leonardo da Vincinek, a Golf-áramnak és a maláj nőknek, a földrengésnek és Laoténak. Mindehhez közöd volt, egy anyagból vagytok, egy lélek teremtett, ugyanaz a lélek fogad vissza. Ez egészen biztos.”

*

A parancsok azért vannak, hogy megszegjük őket. Igaz-e, ha egy író messze él és ír hazájától, az anyanyelv közösségétől, már feltétlenül parancsszegővé válik? Attól függ, hogyan él, mit ír. Kaszák Bécsben, Ilyés Párizsban, Lengyel József Berlinben és Moszkvában sem lett parancsszegő.

Márai 1948-ban külföldre ment, azóta nem tért haza. Foglalkoztatja, izgatja, ami ebben az országban folyt és folyik, bár véleménye olykor túl szigorú? *Napló*-ja, vagy a hetvenes évek elején megjelent *Föld! Föld!* című visszaemlékezése fölkavarja az embert. Fölkavarja, s néhol együttérzésre, másutt ellentmondásra készíti; írásairól érdemes gondolkodni, lehet – sőt kell – vitatkozni is. De melyik szenvedélyes vallomásról nem kell. . . ? Kint írt művei közt akadnak terjengősek, modorosak, de a *San Gennaro vére* például – remekmű. Akár az 50-ben írt *Halotti beszéd*; Mikes Kelemen óta kevés ilyen megrázó dokumentumával találkozhattunk az emigráns létnek és a honvágynak.

Aki a két világháború közti Magyarországot, s benne az „úri középosztályt” valóban ismerni akarja, aki látéletet szeretne kapni a mai, bomlófélben lévő nyugati társadalmakról, az nemigen boldogul Márai nélkül. A széthulló polgárságról kevesen adtak nálánál pontosabb természetrajzot. Ne veszítsük el! Amint őrizzük a többi polgári író örökségét: Krúdyt, Szép Ernőt, Szomorýt és társaikat.

*

Gyergyai Albert írta a *Kortársban* tizekét éve: „Nem mondhatunk le Márairól: ő, aki szerves és rangos elődje a mai magyar irodalomnak, ő, aki nemrég még mintául vagy legalábbis serkentőül szolgált nem egy halott vagy ma is élő nagy tehetségű kortársának, ma is sok mindenre taníthatná a fiatalabb nemzedékeket, írástudásra, eszmeszárnyalásra, lendületre, műgondra, a legtávolibb minták vagy példák ösztönző követésére és elvetésére, a világban való mozgásra, a természetes művelődésre – nem utolsósorban azért, mert, jóllehet külföldön él, ma is vallja, amit mindig vallott, hogy anyanyelvében él igazán.”

Nyelvében, melynek igazi mestere – máig.

BÁLINT B. ANDRÁS

IRODALOM

Nyugati magyar költők

Harminchárom Nyugaton élő magyar költő verseiből válogatta antológiáját *Kemenes Géfin László*.^{*} A verseskötetek alapján a rendszeresen jelentkező lírikusok száma ennek sokszorosa. A szerkesztő mégis jól tette, hogy szigorúan szabta meg a kötetben való megjelenés mércéjét, hiszen az emigrációban mást jelent írónak lenni, mint idehaza. Író, aki a nyilvánosság számára művet készít; esztétikai értéke teljesen másodlagos szempont. Így érthetjük meg azt a látszólagos ellentmondást, hogy a nyugati világban kiadott könyvek száma sokszorosa annak, amit ízlésünk és értékítéletünk szerint irodalmi műalkotásnak nevezhetünk. A nálunk ismert és számon tartott, jelentékenynek nevezhető költők közül alig-alig hiányolhatunk valakit a gyűjteményből. Sokak számára azonban bizonyára meglepetés a *Magyar Műhely* kísérletezőinek távolmaradása, bár a szerkesztő bevezetésében igyekszik magyarázni e tényt, mikor arra hivatkozik, hogy csak azokat kérte fel a kötetben való szereplésre, akik költői művekkel kezdték pályájukat. A névsort végigböngészve könnyű volna ellenvetéseket tenni, de végül is aligha a mi dolgunk a hiányokat számon kérni.

Kemenes Géfin László makacsul igyekszik megcáfolni azt a tévhitet, hogy a nyugati magyar költészetnek egyik – ha nem a legjellemzőbb – alapérzése a nosztalgia. A versek, a közkézen forgó kötetek azonban cáfolni látszanak ezt a véleményét. Vitathatatlan, vannak jócskán olyan költők, akik még ma is keserű hanggal szívükben gondolnak az anyaországra, s a lírát a politizálás eszközeként tekintik. De ebben könnyű tetten érni az önigazolás szándékát, azt a törekvést, hogy a hajdani elhatározást művésztettervező és -alakító történésnek mutassák a hazai művészeti élettel minden kapcsolatot felszámoló lírikusok (akik szerencsére elenyésző kisebbségben vannak).

Harminchárom költő – a szám kétségtelenül tiszteletet parancsol. Közülük jó néhány valóban kitűnő költő. Olvasóinknak aligha kell bizonygatnunk, hogy Fáy Ferenc, Határ Győző, Horváth Elemér, Keszei István, Major-Zala Lajos, Sári-Gál Imre vagy Tüz Tamás ezek közé tartozik. Pár nagyszerű verset olvashatunk Gömöri Györgytől, kulturált, szép esszébe oltott költeményt Cs. Szabó Lászlótól, drámai erejű látomást a teljesen ismeretlen Zend Róberttől és nem kevés modern formaki-

sérletet, amelyek azt bizonyítják, hogy a nyugati magyar költészet sok szálon érintkezik a világlírával.

Hogy az emigráció lírájában nem könnyű tájékozódni, az is bizonyíthatja, hogy a szerkesztő is inkább születési és szerint csoportosította az antológiában szereplőket, jelezve, hogy itt nincsenek nemzedékek, nem lehet stílusirányok szerint tagolni az „ötödik sip” líráját, s még a hagyományos kategóriák sem alkalmasak rendszerteremtésre. Amint a nemrégiben megjelent – s azóta nem kis vihart kavart – *Magyar Mérleg II.* (Zürich, 1980) egyik tanulmánya is bizonyítja: az emigráció irodalomtörténeti és kritikusai maguk is szívesebben vállalkoznak „névsorolvasás”-ra, mint rendszerezésre.

A nyugati magyar líra egyik legizgalmasabb jellemvonása kísérletező kedve és szándéka. A költészet a hazai gyakorlathoz merészebben tájékozódik új benyomások és ösztönzések irányába, s kötetlenebb, szeszélyesebb szárnycsapásokkal igyekszik megfogalmazni az individuuma létérzését. Mert e gyűjtemény verseinek egyetlen hőse van: a mindenkoros író. Mintha a lírának az volna az egyetlen feladata, hogy az izolált személyiség szemlélődéseinek, hogy éppen kísérleteleink tükörképe legyen. A költők nagy gondal culcsra zárják maguk mögött otthonaik kapuját, s a négy fal között idézik meg azokat az élményeket és benyomásokat, melyek alkalmasak lehetnek a vers alapanyagául.

Hogy ezekben a magányos eszmélkedésekben a hajdani gyermekség képei és tájai játsszák a vezérszólamot? Hogy a költő képzeletében ilyen vagy olyan formában unos-untalan felsejlik az Óhaza látomása? Hogy az olvasónak gyakran támad olyan érzése, mintha a versekben kietlen, pusztá tájak vándora számolna be keserves mindennapjairól? Nos, e kérdések már azzal az egyszerű ténnyel is, hogy egyáltalán felvetődnek, azt bizonyíthatják, hogy a nyugati magyar líra a fájdalom és az árvaság hangjait szólaltatja meg a legerősebben és a legnagyobb művészi tehetséggel. Ennek nagy hatású énekese például Fáy Ferenc – akit a *Magyar Mérleg II.* említett tanulmánya legszívesebben – ki tudja, miért? – kiseprűzne a költészetből is, vagy Tüz Tamás, kinek itt között költeményeiben virágok nyílnak, s hervadnak metsző téli hidegekben.

A kísérlet mindig izgalmas, még ha néha modorra kopik is. Csak akkor válik igazán hatásossá és művészié, ha olyan véresen komoly játéknak vagyunk tanúi, mint *Határ Győző* költészetében, aki egy ironikus villanással távlatot és teret teremt, melyben a hajdani Pünkösdi tisztító szelei zúgnak; ha valaki olyan megrögzött kísérletező, mint például *Major-Zala Lajos*, aki mohó szenvedéllyel merül el egy-egy számára fontos témában, s annak minden vonatkozását feldolgozza; ha a költő,

^{*} Nyugati magyar költők antológiája, 1980 (Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Bern)

mint *Sári-Gál Imre*, vers, próza és kép szimultaneitásában igyekszik megtalálni az egyetlen érvényes üzenetet; ha *Horváth Elemér* módjára víziói közé menekül, melyek életre keltik képzeletében a világ-irodalom teljességét és felrajzolják az emberi gondolkodás nagy kérdéseit; ha vakvágányra futó életének naplóját írja megrögzött szenvedéllyel, mint *Keszey István*.

A nyugati magyar líra – legalábbis e gyűjtemény tükrében – olykor megragadó erővel, máskor némi utánérzéssel – megteremtette a hiány költészetét. *Kibédi Varga Áron* egyik versében olvasható a megdöbbentő és jellemző kép: völgyben bandukolnak az emberek, s néha-néha kíváncsian, szívükben titkolatlan fájdalommal tekintenek a hegytető irányába: vajon mi rejteződik ott? De igazi költészet alighanem akkor születhet, ha a költő felfedezi a maga külön hegyeit, s megindul rajta fölfelé. A nehézségek fogcsikorgatva történő legyőzése, a zihálva, ki-kihagyó lélegzetvétellel elmondott szavak ugyanis sokkal többet elárulnak az emberről, mint a jól megfogalmazott, alaposan megragott mondatok. Általában minden antológiára az jellemző, hogy a benne szereplők gondosan megfésülve állnak a tükör elé, s legszebb mosolyukkal igyekeznek hódítani. Hogy a nyugati magyar líra szétfolyó és elégikus arcot mutat-e, vagy egységesen rendezett-e, azt az antológia tükrében továbbra is csak találgathatjuk.

Tanítónk az irodalom

Ferenzi László Sötér Istvánról írt érdekes, sok egyéni szempontot felvető könyve óta az irodalomtudományak is el kellett fogadnia, hogy Sötér életműve úgy épül fel, mint a fa évyűrűivel, egymást követik benne a szépirodalmi és irodalomtörténeti alkotások, melyek azonban szerves egységet alkotnak, s egy-egy kor különböző nézőpontú, de hasonlóképpen emelkedett szintézisre törekszenek. A most megjelent hatalmas terjedelmű tanulmánykötetben, a *Gyűrűk*-ben Sötér István a huszadik század irodalmi jelenségeivel, áramlataival, lírai és prózai műalkotásaival foglalkozó írásait gyűjtötte össze, kiegészítve és kiteljesítve a *Tisztul tükörök* és részint *Az ember és műve* anyagát, szemléletmódját.

Az új mű bevezető ciklusában megismétli a hajdani, kivételes jelentőségű *Négy nemzedék* bevezetését és kis esszéit. A *Négy nemzedék*, megjelenésének évében, 1948-ban összefoglalásnak készült, benne a huszadik század különböző lírai törekvéseit foglalta egybe Sötér István, végérvényesen elrendezve a befejezettek, s jó minőségérzéssel rendszerezni próbálva az újakat, az akkor még bi-

zonytalanabb arcokat, melyek birtokosai oly nagyszerű életműveket hoztak létre, mint például Kormos Istváné. Az irodalom fejlődése aztán úgy hozta magával, hogy a *Négy nemzedék* nemcsak rendszerteremtő könyv lett, hanem befejezés is, benne jutott csúcspontjára egy generáció líraszemlélete, s tőle számíthatjuk az újabb magyar líra továbbfejlődésének kezdőpontját. Ferenczi László joggal mondhatja, hogy Sötér antológiája a következő nemzedékek „alapkönyve” lett, hosszú évekig belőle tanulhattuk a Nyugat nagy íróit tisztelni és szeretni, s benne láttuk azt a láncszemet, mely az erőszakkal elmetszett hagyományhoz kapcsolta a kor költészetét. A fejlődés logikájából is következik, hogy a *Gyűrűk** másik nagy ciklusa *A Nyugat* címet viseli, s e kivételes jelentőségű, hagyományteremtő folyóirat különböző korszakainak elemzése után a „nagy nemzedék” legjelentősebbjeinek arcképét vetíti elénk: Adyét, Móriczét, Babitsét, Kosztolányiét, Krúdyét és Kassákét. A fejlődésnek ez az évyűrűje mai tudatunk számára a legtekintélyesebb, itt nyernek összefoglalást azok a törekvések, melyeknek kontúrjai a századvég irodalmában még bizonytalanok voltak, s itt kell keresnünk a két világháború közötti művészet kiindulópontjait is.

Sötér István számára a nagy nemzedék életműve nemcsak irodalomtörténeti kérdés, hanem etikai is: ösztönző forrás, melynek vize mai művészettudatunkat is táplálhatja; szemléletmód, melynek kivételes jelentőséget adhat, hogy a művészeteket emberi jellegükben, emberi mondanivalójukban igyekszik megragadni. Innen vezet egyenes út a következő, már korántsem egységes arculatú nemzedék ugyancsak jelentős teljesítményei felé, melyben a kor fő kérdései talán erősebben fejeződtek ki, mint a korábbi esztendőkbén, de ugyanakkor megfigyelhetőek a bomlás jegyei is, hiszen az irodalom egyre többféle funkciót vállalt magára, a megsértett individuum önkifejezésének vágyától a nemzet fő ideáljainak szolgálatáig. E nemzedék mintha predesztinálva lett volna a tragédiára, mely a második világháború szörnyűségeivel be is következett, megtizedelve sorait, torzóban hagyva nagyszerű kezdeményeit, rendkívüli veszteséget okozva a magyar esszéírásban. S bár a harc újra meg újra fellángolt a második és a harmadik nemzedék között, azért az előbbi örökségének egyik legfontosabb részét ez utóbbi vállalta magára, amikor kötelező esztétikai parancsnak ismerte el a maga számára a „játék”-ot, mely kőtetlen, szeszélyes csapongásaival későben a keserű valóságtól való menekülés illúziójával kecsegtette, hogy aztán egyre biztosabb léptekkel indítsa el annak teljességgel biztató útjain.

* Szépirodalmi Könyvkiadó, 1980

Kivételes jelentőségük a „*Kortársak a világirodalomban*” ciklus tanulmányai. Belőlük megtanulhatjuk, hogyan lehet és kell a világirodalomhoz közelítenünk, meghallva a magunk törekvéseinek visszhangját is, kiolvasva azt az emberi üzenetet, melyet a magyar irodalom, ha olykor útvesztőkben bolyongva is, de majdnem mindig követni próbált. Sötér István ideálja az a művésztípus, mely az öregedő Goethe módjára „fogyasztani” akarta a művészeteket, megismerve bennük a mindenkori ember jobbik részét, törekvéseinek tökéletesebb, olykor ideálisan szép kifejezőjét. Ilyen gesztussal idézi Sötér István Tolsztojt vagy Thomas Mann művészetét, s ezt az üzenetet olvassa ki a még oly töredékesnek hitt, valójában ugyancsak egységes életművekből is, mint Camus-é.

*

Életműépítés, irodalomszemlélet vonatkozásában kétségtelenül sokat tanult *Fenyő István* is Sötér Istvántól, anélkül, hogy feladta volna szuverenitását, vagy hogy ne vállalná a maga minden ízében kidolgozott irodalomképét. Kutatásainak két fő területe a XIX. századi irodalom és a mai magyar líra. Sötér nagy és alapvető könyvének, a *Nemzet és haladás*-nak kiegészítő tanulmányait írja, az időben visszafelé haladva igyekszik megtalálni a folytonosság azon szálait, amelyeket oly könnyelmű kézzel metszünk el manapság, megszüntetve irodalmunk fejlődésének logikáját, kiiktatva belőle azokat az alapvető gondolatokat, melyek nélkül pedig a huszadik század fejlődése sem érthető. Manapság hajlamosak vagyunk csak a modern irodalmat problémáink és törekvéseink hű tükörképének elismerni. Fenyő István kötete már címével – *Magyarság és emberi egyetemesség* – arra figyelmeztet, hogy a múlt század nagyszerű gondolkodói, Eötvös József vagy Kazinczy Gábor felismerték annak igazságát, hogy gondolkodásunk s művészetünk is csak akkor lehet igazán termékeny, ha nyitott a világban történetek iránt, és felfedezi a történelem realitásában rejlő ösztönző erőket a mindig meglévő és romboló illúziók ellenében.

Fenyő István kötetében* – a múlt századdal foglalkozó eszméletörténeti tanulmányok között – kétféle módszertani eljárás találkozik szerencsés együttesben. Egyfelől folyóirattörténeti tanulmányokat ír, feltámasztva tetszhalott állapotából ezt az oly fontos műfajt, másfelől portrékat rajzol, melyeknek hőse mindenkor egy-egy nagy gondolkodó, aki a kor folyóirataiban is vezető szerepet játszott. Alapvető fontosságú az *Erdélyi Múzeum*-ról, a *Tudományos Gyűjtemény*-ről, az első akadémiai folyóiratról, a *Tudománytárról* és az *Athe-*

naeum-ról írt elemzése, részben azért, mert megszűnteti azt a közvélekedést, hogy ezek egységesek voltak, s részletesen dokumentálja a bennük folyó olykor szenvedélyes eszmei küzdelmet; másrészt pedig azért, mert rendkívüli munkával bizonyítja azokat az eszmei csírákat, melyek mai gondolkodásunkat is termékenyítő frissességgel járhatják át.

A korszerűsége törekvés Fenyő István irodalomtörténetirői módszerének egyik legvonzóbb és legserkentőbb tulajdonsága. A múlt századról ír ugyan, de kitekintéseiben, megjegyzéseiben azt a folyamatot is nyomon követhetjük, ahogy az ott csirázó eszmék – hol eltorzultan, hol félreismerve – tovább gyűrűztek, s későbbi korok gondolkodásába épülve a kovász szerepét játszották.

Elfeledett gondolatokat hoz ismét felszínre, olyanokat, melyeket az utókor oly fáradtságos és önemésztő küzdelemmel fogalmazott meg újból a maga számára, mert megfeledkezve előzményeiről, úgy vélte, hogy feladata mindent újra értelmezni. S anélkül, hogy kimondaná, Fenyő István arra neveli olvasóját: mindig és minden időben figyeljen a meghaladottnak hitt múltra, mert a jelen gyökerei abba nyúlnak, s onnan nyericz életadó nedveiket.

Fenyő István kötetének vonzó jellemzője, hogy elképzeléseit hitelesítve foglalkozik huszadik századi témákkal is, olyanokkal, melyek szerves folytatásai korábbi korszakok gondolatvilágának. E kötetében közli azt a bírálatát, mely Gál István *Ady és Babits* című könyvét elemzi, majd méltatja a tanulmányíró Vas István, Zelk Zoltán költészetét és Sütő András drámáit. E látszólag sokféle eszmekörből és szellemi törekvésekből merítő tanulmányosorozat ismét egységessé válik azáltal, hogy bennük Fenyő legfőképpen az irodalom önszemléletének, önértelmezésének kulcskérdéseit vizsgálja. S ha esszét ír is, követte ezzel a magyar irodalom értékes hagyományait, anyagszerű marad, éreztetve, hogy e vonzó és népszerű műfaj is csak az eszmék szilárd talaján válhat igazán fontossá. Nem az ötlet, hanem a tény válik esszéinek fogalmi alapjává.

Ahogy legutóbbi kötetében, ebben is közöl egy csokornyit a rádió *Gondolat* című irodalmi szemléjében elmondott, majd többnyire a *Napjaink* hasábjain megírt *Figyelő szemmel* írásaiból. S ha korábban talán nem éreztük is mondanivalójának egészéhez szervesen illeszkedőknek ezeket a jegyzeteket, most, teljesebben megismerve irodalomtörténetirői törekvéseit és alapelveit, úgy hihetjük, hogy e kis cikkek is sokszor fontos hagyománytörténeti kérdéseket vetnek föl, vagy hívnak vitára olyan problémák megoldására, melyek izgalmas és megoldandó feladatot jelentenek nemzeti múltunkkal és jelenünkkel kapcsolatban.

* Szépirodalmi Könyvkiadó, 1980

KÉPZŐMŰVÉSZET

Ősze András: Gilgamesh

A kritikus mindig bajban van, ha irodalmi ösztönzésre született képzőművészeti alkotás műfaját kell meghatározni. Bajban lenne most is, de maga a művész siet segítségére, amikor a Gilgames-eposzhoz készült hetven rajzát egy interjúban nem pusztán illusztrációknak vagy kísérőrajzoknak mondja, hanem találó kifejezéssel Gilgames-interpretációnak nevezi, kulcsot adva ezzel a rajzok megközelítéséhez. A dolgot kissé megnehezíti, hogy nem az eredeti rajzokat láthatjuk, hanem csak az ezeket méltatlanul szerény kiállításban bemutató, angol kísérőszöveggel ellátott kötetet tarthatjuk a kezünkben.*

A Gilgames-eposz nemcsak a legismertebb, legnépszerűbb babiloni költemény, hanem a világirodalom egyik első remekműve is. De mindenekelőtt: mítosz, az elkerülhetetlen halál által meghatározott emberlét dramatikus megjelenítése. Ezért a rajzok megértéséhez a legfontosabb kérdés: mit jelent a mítosz Ősze Andrásnak? Ősze a mítoszból meríti a pillanatnyi holtpontra túllendítő erőt, amely új művészi fogantatáshoz és teremtéshez tudja vezetni. A mítosz nemcsak a világról szerzett ismeretek összessége, hanem a jelent is meghatározó, élő valóság, a világ alakítása. Ezért a rajzokban mindig arra törekszik, hogy a mítoszt élő szimbólumok formájában ragadja meg. A mítosz számára szigorú és pontos metafora, egyetemessé növesztett jelkép, amely eredetében és hatásában is egyenrangú társa a Biblia alaptörténeteinek. Így a rajzokon föltároló mítosz a létről szól isteni szóval és isteni erővel: a művek igaz tudósítások az emberi történeletről, a történő élet rendjéről.

Itt vannak előttünk Ősze rajzai, s úgy érezzük, a rajzokon maga a mítosz szól hozzánk. Ami oly kevés művésznek sikerül, nála valóra válik: a mítosz antropológiai megértése a rajzokon keresztül; pontosabban szólva a rajzokban megjelenő mítosz alakjai önmagukon túlérő vetületükkel a mai ember önmegértését segítik. Ugyanakkor nem terem új mitológiát: az azonosulás helyett úgy szembesül a mítosszal, hogy egyéni tapasztalatainak és mindannak a megőrzése mellett, ami szellemből és művészi tudásból van benne, megkísérli a mítoszban való megtestesülést. Magára húzza a mítosz „bőrét”, amely azonban nem illik rá pontosan, s ezáltal megismeri problémáinak viszonylagosságát a „gyökerek” felől, s a „gyökerek” viszonylagosságát a jelenből nézve.

* Az Amerikai Magyar Szemle kiadása, 1980

A rajzokon tehát Gilgames nem egyszerűen elnevezés, hanem jelenig érő történelem is; nemcsak sumér-akkád mondai alak, hanem az egyetemes emberi sors jelképe, egy művészi látomás megtestesítője. De miért éppen Gilgames? – kérdezhetné valaki. Ha figyelmesen olvassuk az eposzt és sokáig nézzük a rajzokat, fény derül erre is. A babiloni életszemlélet szerint az ember eleve halandónak és kizárólag az istenek szolgálatára teremtett. De az istenek hatalma is korlátozott, s számos negatív erkölcsi tulajdonság, ember ellen irányuló indulat van bennük. Az emberből viszont hiányzik az egyetemes érvényű bizonyosság tudata, a hit abban, hogy kérése meghallgatásra talál. E pesszimiztikus világkép középpontjában a kétségbeesett ember áll, aki vívódásai, vergődései során sem képes a megbillent, egyensúly helyreállítására. A rajzokon azt látjuk, hogy az eposz alaphelyzete különleges módon találkozott Ősze alaphelyzetével: Gilgames küzdelmével azonosulva az alkotó fel-lebez sorsa ellen.

„A mítoszok beszédessé teszik a vallásos érzést s a teljes teremtést adják szótárául” – írja egy helyütt *Németh László*, majd így folytatja: „a mítosz a teljesség iskolája, . . . arányrend; kompozíció a legnagyobb anyagban s nemcsak a teljességhez szoktat hozzá, de az arányokban való ítélkezéshez is, ami az alkotás leglelkje”. Éppen ezt az arányokban való ítélkezést látni nemcsak az egész rajzszorozat szerkezetén, hanem az egyes képek fölépítésén is. A sorozat szerkezete párhuzamos a mítosz szerkezetével, az egyes lapokat pedig epikus előadás, a szöveg helyeihez lazán kapcsolódó ábrázolás jellemzi. A mítosz szófukarságának a vonalak összefonottsága, tömörsége felel meg, az eposz hézagos szerkezetét pedig a megfelelő cselekménysorozatra történő vázlatos utalás idézi. A sorozat szerkezetét nemcsak a stílus hibátlan egysége adja, hanem a gondolkodás folyamatossága is őrzi. Ősze látható módon nem mindenütt törekszik homogén képi világ megteremtésére, de nála a sokféleség is eszköz. Ennek a nem homogén képi világnak az alapja ugyanis egy szigorúan megszerkesztett, *homogén művészi világkép*, melynek sarktétele, hogy a művészet nem csupán stílus, hanem olyan emberi képesség, amely megkísérli a világot áttekinteni és átélhetővé tenni.

A rajzok jellegzetesen szobrász-rajzok. Keresztmetszetét, sűrített lényegét, háromdimenziós jelentésének összegzését adják egy-egy elképzelt szobornak, a mozgásnak, adott esetben a térbeliséget színekkel is jelezve. Ősze mindig a lényegre, az alakra összpontosít, minden zavaró hátteret elhagy, s néhány vonallal, szinte szoborszerűen formálja meg hőseit. A rajzok – vázlatosságuk ellenére is – az emberi test beható ismeretéről tanúskodnak, mivel ugyanaz az alak sokféle változatban

előkerül – legtöbbször csak a másik figura és a mozdulat változik –, s mégsem válik unalmassá. A „tömött gabona-asztag” testek beszédes zártságát fokozza az alakok arányainak megnyújtása, ami viszont a hősök jellemének rendkívüliségét, a történet ünnepélyességét hangsúlyozza. A sors drámaiságát, a helyzetek tragikumát sötétebb, la- virozott foltokkal érzékelteti. Arc nélküli figurák mozognak a lapokon, majd hirtelen egy-egy földöntúli szépségű arc tűnik elénk. Az alakok legtöbbször egyedül vannak álmaikkal, gondolataikkal, méltóságuk, küzdelmük ritkán lel a másikban nyugalomra. Változatos formában minden rajzon ott van a virág motívuma, amivel Ősze újabb és újabb jelentésrétegeket rak a cselekmény köré.

Egymás után jelennek meg előttünk a mítosz alaphelyzetei: társadalmi igazság és igazságtalan-

ság, földi és égi szerelem, barátság, az abszolút tisztaság igénye, küzdelem a rosszal, a halál és a halhatatlanság vágya. Alapvető emberi szituációk ezek, s a kristálytisza rajzokon Gilgames utazása fokozatosan minden eszmélő ember utazásává válik. Végül megismerjük a rajzok alapképletét: az életben az emberre váró próbatételek leküzdését csak rendkívüli koncentrációs képesség, a lét titkaiba való beavatás mozzanatainak megismerése teszi lehetővé. A képek ezert megszólító, kultikus erejű alkotások, a lét geometriailag leegyszerűsített ütemei, meditációs objektumok, amelyek őselményekhez vezetnek vissza. Miként a megjelenített mítosz, megtisztítják a szemléletet, fokozzák a szellem éberségét, s a lélek megújulását hozzák létre.

TÜSKÉS GÁBOR

TUDOMÁNY

Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig

Az utóbbi évtizedekben soha nem tapasztalt érdeklődéssel fogtak kutatóink a magyar őstörténet egyes kérdéseinek tanulmányozásához s ennek köszönhető, hogy ma már felsejlik az a hatalmas ívű folyamat, melyet a honfoglalás előzményeinek, a honfoglalásnak és a rákövetkező kalandozások korának szoktunk nevezni. *Kristó Gyula* majd harminc éves könyvében* arra vállalkozik, hogy a magyar történelem mintegy másfél százados szakaszának, a 830-as évektől a X. század végéig terjedő időszak néhány kérdéséről adjon tájékoztatást.

A sokezerényi adat szövevényében nem könnyű eligazodni, ráadásul a szerző még egy kedvünkre való többletvállalással is nehezíti az olvasást. Nem akar azok sorába állni – az utóbbi években mintha divatja lenne ennek –, akik cáfolat nélkül utasítanak vissza, vagy kézlegyintéssel intéznek el teóriájukba nem illő tudományos elméleteket. Nyilvánvaló, hogy a nyitott kérdések nem oldódnak meg, az ellenvélemények nem tűnnek el azáltal, hogy elhallgatjuk (netán elhallgattatjuk) vagy figyelmen kívül hagyjuk őket. Tartós eredmények csak a források átfogó ismerete, egymás eredményeinek tiszteltében tartása – ha kell cáfolata – révén érhetőek el.

Az az űr, amely a mansyktól és a hantiktól elváló előmagyarokat a történelem írott lapjain a 830

táján felbukkanó magyaroktól elválasztja, roppant tág. S ha vannak is olyan utalások a VI. századtól kezdődően, amelyek több-kevesebb logikai, nyelvi és időrendi nehézséggel a magyarság egy részére vonatkozhatnak, aligha kétséges: a 830-as éveket megelőző időkre nincs olyan forrásunk, amely teljes bizonyossággal a magyarokkal lenne kapcsolatba hozható. Ettől kezdve azonban Dzsajhani 920 körül készült arab nyelvű – igaz, csak későbbi arab és perzsa kivonatolók, Ibn Ruszta és Gardízi szövegében töredékesen fennmaradt – alkotása, valamint Biborban született Konsztantinosz bizánci császár 948–952 között írott műve, illetve a két szöveg összevetése már eligazít a lényeges pontokon. Nagyon valószínű, hogy a megyeri nevű egyetemes néptömeg – ahogyan 870 körül az írott forrásokban megjelenik – mind földrajzi, mind politikai tekintetben már a kazár függőség idején (VII–VIII. század) viszonylag elkülönült és határozott körvonalú képletet alkotott. A kazár kaganástustól való elszakadás és önállósulás (830 körül) nem egyszeri mozzanat lehetett, hanem hosszabb folyamat, melynek csak utolsó állomását (Levedi vajdaságát és Árpád pajzsa emelését) ismerjük többé-kevésbé megbízhatóan. A régészeti emlékek (viselet, fegyverzet, temetkezési szokások) tanúsága szerint nem telhetett el sok idő a magyarság egy részének Magna Hungariából való elvándorlása és a Kárpát-medence elfoglalása között. A Volga vidéki őshazát tehát valamikor közvetlenül 830 előtt hagyták el.

A 830-as évek utáni fejleményekről Konsztantinosz szövege semmi kétséget nem hagy: a magyar törzsszövetség kazár fennhatóság alá került és katonai segédnépként szolgált. A császár ugyan háromévesnek mondja a kazár–magyar együttélést, de más forrásokból nyilvánvaló, hogy mintegy másfél évtizedről van szó, amely 850 körül ért

* Kristó Gyula: *Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig* (Magvető Könyvkiadó, 1980)

véget. Ekkor, a sorozatos besenyő támadás következéskében, a törzsszövetség kettészakadt. Egyes csoportokat a Kaukázuson túra sodort a támadás, a megmaradtak az Etelközbe költöztek. A Dzsahani által megrajzolt és a 880 körüli viszonyokra érvényes magyar szállásterület, illetve az ellenőrzésük alá tartozó sáv nyugati pereme bizonyos a Déli- és Keleti-Kárpátok vonulatát követte természetes határként, s a Havasalföld egész területét magába foglalta.

A magyar törzsszövetség számára a IX. század utolsó évtizedeiben egyre inkább a nyugati irányú katonai vállalkozások váltak meghatározóvá és döntő jelentőségűekké. Nem véletlen tehát, sőt természetes, hogy a harcok során letelepedésre alkalmasnak talált Kárpát-medencébe egyre nagyobb tömegek vándorolnak át s ülnek meg tartósan. Valószínű, hogy a Garam-Duna vonalától keletre elterülő vidéket már 892-től megszállták, majd a leendő ország többi területét is birtokukba vették. Régészeti leletek alapján (Magyarlapád, Marosgombás, Diósd, Székelyderzs, Eresztvény, Zabola) bizonyítottan tűnik, hogy Dél-Erdély gyér, inkább hadászati célú megszállása is megtörtént. A magyar honfoglalást tehát folyamatként kell fel-fognunk, mely 892 körül vette kezdetét és 895 táján zárult, utóregzései pedig 900-ban csillapultak el végképp.

Ilyen értelemben igazat kell adnunk a szerzőnek, amikor megállapítja, hogy a honfoglalás, valamint a kalandozások néven ismert katonai akciók a IX. század utolsó évtizedében sem fogalmilag, sem időbelileg nem választhatók szét. Felfogása szerint a 892. évi pannóniai kalandozással függ össze a Duna-Garam vonaltól keletre eső területek első birtokbavétele, vagyis a honfoglalás első fejezete, míg a 899-900. évi itáliai portyázáshoz kapcsolódik Pannónia és Kelet-Morvaország elfoglalása, azaz a honfoglalás harmadik, záró szakasza. A 933-ban Merseburgnál, majd 955-ben Augsburgnál elszenvedett vereség nem jelentette a kalandozások végét, az utolsó portyák 970 körül zajlottak. A magyar történetírásban hosszú vita folyt a kalandok jellegét

illetően. Ma már aligha kétséges azok zsákmányszerző (nemesfém, rabszolga) volta.

Am váratlan nehézségek éppen akkor támadtak, amikor az Árpádok megszárdultnak hihették fennhatóságukat a Kárpát-medence nyugati része felett. Koppány lázadása 997-ben végeredményben a fejedelmi törzsen belüli főhatalom birtoklásáért robbant ki, de István és Koppány harcában a tét nem egyszerűen a törzsfői, illetve nagyfejedelmi hatalom birtoklása volt, hanem ennél lényegesen több. Az István-legendák közül a nagyobbik Géza 997. évi halálát közvetlenül követően általános-ságban – Koppány nevét meg sem említve – szól arról, hogy az „irigységgel és gonoszsággal teljes ördög” beháborút támasztott István ellen. A kisebbik legenda így ír: „Bizonyos nemesek pedig, kiknek szívében féltelenség és restség fészkelte, látván, hogy kényszerből el kell hagyniok a megszokottat, ördögi sugallatra elvetették a király meggyőződését, és a korábbi élvezetekre adva ismét lelküket, fegyvert ragadtak ellene.”

Csak egy igen kései, XIV. századi krónika-kompozícióból tudjuk, hogy Géza halála után Koppány vérfertőző házasságra akart lépni István anyjával, és István részének megkaparintása céljából halálra szánta Istvánt. Koppány körül tehát azok csoportosultak, akik elégedetlenek voltak a Géza követte politikával: a kereszténység erőszakos terjesztésével, a pogányság visszaszorításával és a fejedelmi udvar németbarátságával. Velük szemben István elsősorban a német lovagokra (Hont, Paznan, Vencellin) támaszkodhatott. Éppen ezért az egykorú pannonhalmi oklevél joggal beszél az összecsapás kapcsán a magyarok és németek közti küzdelemről. István győzött, s ezzel elhárult a pogány restauráció veszélye, megadatott a lehetőség István számára az apja által járt út továbbfolytatására. A korona elnyerése az ezredfordulón a kialakuló magyar állam elért eredményeinek szentesítését jelentette a pápaság részéről, befogadását a keresztény európai népek közösségébe.

KŐHEGYI MIHÁLY

RÉSUMÉ

Les diverses statistiques recensent environ 15 millions de personnes de langue hongroise dans le monde. Près de 11 millions vivent en Hongrie, les autres au-delà de nos frontières. Par suite des traités de paix conclus à l'issue de la première et de la seconde guerres mondiales, plus de 3 millions de Hongrois résident dans les régions limitrophes des pays voisins et environ un million et demi d'entre eux sont établis dans l'hémisphère Ouest: en Europe, en Amérique du Nord et du Sud et en Australie. En vue de la sauvegarde par les Hongrois en diaspora de leur langue maternelle, du patrimoine culturel et des traditions qui les rattachent à leur ancienne patrie, un mouvement a été lancé dans notre pays à partir des années 1970. Afin de faire le point de la question du hongrois, langue maternelle, une Conférence est convoquée tous les quatre ans. En ce mois d'Août, c'est pour la quatrième fois qu'aura lieu cette Conférence avec la participation de plus d'une centaine d'invités, dont des écrivains, savants et professeurs, venant des pays limitrophes aussi bien que de l'Ouest. C'est cette IVe Conférence qui fournit le thème central de notre présent numéro.

Nous rendons compte de *L'Anthologie des poètes hongrois de l'Ouest, 1980*, recueil qui a paru ce printemps en langue hongroise dans les éditions de l'Université Libre Protestante Hongroise pour l'Europe (Berne). Nous inaugurons une série réservée par numéro à tel ou tel représentant éminent de la poésie hongroise à l'Ouest. Dans notre numéro, László RÓNAY présente au lecteur Tamás TÚZ, poète hongrois établi au Canada. Nous en citons le passage qui suit: Parmi les poètes hongrois émigrés, il y en a qui sont marqués d'une tendance au repli sur eux-mêmes. Face au monde, tel qu'il nous est donné, c'est dans son for intérieur que le poète réussit à trouver l'univers qu'il juge digne d'être exprimé par les moyens de la poésie, d'être transmis aux lecteurs de poèmes hongrois afin qu'ils le sauvegardent. „Je me retire une fois pour toutes au coeur de la matière” – écrit Tamás TÚZ dans un de ses poèmes et cette attitude n'est pas dictée simplement par le désir du poète lyrique de fuir hors du monde, elle est plutôt la réaction propre au poète qui a opté pour la condition d'émigré, sa manière à lui de garder les traditions. – Nous ouvrons aussi nos rubriques aux écrivains hongrois de l'Ouest en donnant les prémices de leurs oeuvres. Nous publions l'étude de Győző HATÁR sur Graham GREENE ainsi qu'un fragment d'un roman de l'écrivain anglais, actuellement en cours de rédaction, fragment que notre revue VIGILIA est la première à traduire et à faire paraître en langue étrangère.

A l'occasion de la IVe Conférence pour le hongrois, langue maternelle, le collaborateur de notre revue, András B. BÁLINT a interviewé le Prof. József BOGNÁR, académicien, Directeur de l'Institut d'Economie Mondiale près l'Académie des Sciences de Hongrie, Président de la Fédération Mondiale des Hongrois. Cette dernière a été fondée il y a cinquante ans. Actuellement, elle a pour tâche d'entretenir les relations avec les Hongrois établis à l'Ouest, de poursuivre le dialogue sur les questions intéressant les deux parties, d'étendre les échanges culturels. Pour établir et développer les relations, les formes les plus efficaces sont les envois de livres et de revues parus en Hongrie, les délégations d'artistes et de savants, les échanges avec les associations et les rédacteurs de revue déployant leurs activités à l'Ouest et bien entendu les contacts personnels. Notre Fédération ne cherche nullement à solliciter – comme certains le pensent – le rapatriement des Hongrois établis à l'étranger; bien au contraire, elle souhaite sincèrement qu'ils deviennent tous d'honnêtes citoyens de leur patrie d'adoption, tout en demeurant Hongrois et enrichissant par là la diversité ethnique du pays d'accueil et élargissant du même coup l'horizon culturel – humain du pays d'origine.

A la question de savoir si la Fédération cherche à entrer en contact avec les écrivains et les hommes politiques émigrés dont les activités ou fonctions publiques assumées dans notre pays avant la Libération méritent d'être reconnues, mais qui, au-delà des frontières, se sont élevés contre le régime d'ici, le Professeur y a répondu: « Nous tenons à la bonne entente, au rapprochement avec tout le monde. Cela n'aboutit pas toujours, en particulier auprès des réfugiés d'après 1945 qui ont continué à faire de la politique en tant qu'émigrés. (...) A son tour, notre pays a également attesté une attitude de réserve entre 1948 et 1960. Rien à faire, c'est la force des choses: tant qu'un nouveau régime ne s'est pas encore consolidé, les dirigeants se gardent d'ouvrir largement la fenêtre sur l'étranger de crainte que les systèmes de valeurs établis depuis de longue date ne viennent ébranler ceux introduits depuis peu. De tout temps, deux facteurs ont déterminé nos rapports à entretenir avec les Hongrois en diaspora: la stabilité intérieure du pays et la considération dont il jouit au-delà des frontières. Depuis que notre pays est bien considéré, on voit changer

d'attitude même ceux des réfugiés politiques qui, auparavant, se sont catégoriquement refusés à tout rapprochement. Citons, László CS. SZABÓ, écrivain, revenu à deux reprises en Hongrie ou bien Ferenc NAGY, ex-premier ministre, leader du Parti des Petits Propriétaires Terriens dont la visite en Hongrie a été préparée aussi bien par lui que par nous, visite qui n'a pu avoir lieu par suite de sa mort imprévue. Nous comptons aussi parmi nos hôtes revenant régulièrement Aladár SZEGEDY-MASZÁK notre ancien ambassadeur à Washington, tout comme Arthur KÁRÁSZ, responsable de la gestion économique de Parti Paysan Hongrois. A l'heure présente, nous n'avons pas encore réussi à prendre contact comme nous l'aimerions avec deux de nos grands écrivains, Sándor MÁRAI et Zoltán SZABÓ. »Le Professeur BOGNÁR est d'avis que les représentants de notre pays n'ont pas à se mettre d'accord sur tous les points avec les émigrés politiques. Ce qui importe, c'est de s'accorder ou du moins d'avoir des vues proches sur des questions touchant l'avenir prochain de la nation hongroise, le développement de sa culture. Bien sûr, on ne doit nullement oublier que plus d'un des hommes politiques réfugiés à l'étranger vers la fin des années '40 se sont vu contraints à quitter le pays au lendemain d'événements qu'ils ont considérés à juste titre comme des abus de pouvoir – a fait remarquer le Professeur.

Nous publions quelques extraits de l'autobiographie encore inédite de Lajos HARSÁNYI (1883–1959) prêtre catholique, l'un des représentants les plus connus de la poésie catholique hongroise. La découverte de ce manuscrit est due à l'archevêque József BÁNK, évêque de Győr dans les années '60 et dans le diocèse duquel Lajos HARSÁNYI fut curé. En lisant cette autobiographie, on y relève les propos de Dezső KOSZTOLÁNYI, l'un des plus grands poètes lyriques hongrois de la première moitié du XXe siècle, propos pleins de sympathie pour la religion catholique. Les souvenirs personnels que le prêtre poète évoque à propos des écrivains hongrois de marque tels que Sándor MÁRAI, Gyula ILLYÉS, Ferenc HERCZEG sont pleins d'intérêt. Enfin, on pourra lire une note rédigée par Lajos HARSÁNYI après la Libération, à la suite de ses débats avec les matérialistes et dont nous retenons ici le passage suivant: Si vous étiez dûment éclairés sur la doctrine sociale de la religion catholique qui a plus d'un élément commun avec votre idéologie, vous pourriez nous voir plus accommodants et nous pourrions édifier plus aisément notre Etat socialiste. Mais, vous aussi, vous avez vos concessions à faire. Vous devez parvenir à une réinterprétation de votre matérialisme dialectique, ouvrant par là une fenêtre sur notre conception du monde idéaliste. Et l'homme que vous-même, vous recherchez n'est-il pas un homme idéaliste ?!

Nous publions l'essai historique de György RÓNAY sur l'époque de saint Étienne sous le titre: *Nos premiers saints – Le Sort des reliques du roi saint Ladislas aux XVIe et XVIIe siècles* par Ferenc SINKÓ (1ère partie) – Les illustrations de notre présent numéro sont dues à Piroska SZÁNTÓ qui les a exécutées pour le Missel Hongrois à paraître.

Nous commémorons en ce mois d'Août le 70e anniversaire d'István BIBÓ, éminent théoricien politique, décédé en Mai 1979. Dans son article intitulé *Les Limites de la théorie*, Zádor TORDAI, philosophe, expose ses vues sur la thèse soutenue par István BIBÓ dans son discours réception en 1947, à l'Académie des Sciences de Hongrie sur la nécessité de *La Séparation des pouvoirs* (cf. notre numéro d'Août 1980).

(Margit NÉMETH)

INHALT

Die verschiedenen statistischen Erhebungen halten etwa fünfzehn Millionen Menschen mit ungarischer Muttersprache in Evidenz. Etwa elf Millionen davon leben in Ungarn, die andern ausserhalb unserer Grenzen; gut drei Millionen – infolge der Friedensverträge nach dem ersten, bzw. dem zweiten Weltkrieg – in den Grenzgebieten der Nachbarstaaten und ungefähr anderthalb Millionen in der westlichen Hemisphäre: in Westeuropa, in Nord- und Südamerika, in Australien. Um die Muttersprache der im Ausland lebenden Ungarn zu pflegen und das kulturelle Erbe und die Tradition die sie an ihre Heimat binden, zu bewahren, begann vor zehn Jahren in Ungarn die sogenannte Muttersprache-Bewegung, die – wie auf Pfeilern – auf die vierjährlich organisierten Muttersprache-Konferenzen beruht. Im Monat August kommt die vierte Beratung an die Reihe, auf die mehr als hundert Gäste – Schriftsteller, Wissenschaftler, Pedagogen – aus den Nachbarländern, bzw. aus dem Westen erwartet werden.

Die Beiträge unserer Nummer beziehen sich auf diese Konferenz. Wir besprechen das Buch betitelt *Anthologie der ungarischen Dichter im Westen 1980*, erschienen in der Schweiz im Verlag der Europäischen Protestantischen Freien Universität. Wir beginnen eine Reihe in der wir die besten Repräsentanten der westlichen ungarischen Poesie präsentieren werden; in dieser Nummer präsentiert László RÓNAY den in Kanada lebenden Tamás TÚZ. Im Zusammenhang mit der Dichtung des namhaften autors schreibt er

unter anderem: „Ein Typ der Poesie der ungarischen Emigration wird vom sich Absperrern vom Drang nach Innen charakterisiert: der gegebenen Welt gegenüber findet der Dichter nur in der Tiefe seiner Seele jene Welt, die es verdient dargestellt und zur Aufbewahrung an jene übergeben zu werden, die ungarische Gedichte lesen. 'Ich ziehe endgültig in das Innere der Materie ein' – sagt Tamás Tűz in einem seiner Gedichte und diese seine Geste ist nicht einfach die stereotype Geste des aus der Welt fliehenden Lyrikers, sondern eine natürliche Reaktion eines Poeten der das Emigranten-Schicksal wählte, ein reales Verhalten der Traditionsbewahrung.“ Wir bringen eine Auswahl aus Werken von westlichen ungarischen Autoren. Wir publizieren ein Essay des in London lebenden Győző HATÁR über Graham GREENE, sowie einen Ausschnitt aus dem neuesten Roman von Greene, jetzt in Vorbereitung, der – die englische Version ausgenommen – zum ersten Mal in der VIGILIA erscheint.

Gelegentlich der vierten Muttersprache-Konferenz führte unser Mitarbeiter András B. BÁLINT ein Gespräch mit Professor József BOGNÁR, Mitglied der Ungarischen Akademie, Direktor des Weltwirtschaftlichen Forschungsinstitutes und Präsident des Weltbundes der Ungarn. Dieser Weltbund wurde vor fünfzig Jahren gegründet, seine heutige Hauptaufgabe ist die Pflege der Kontakte mit den im Ausland lebenden Ungarn, die Weiterführung des Dialogs über Fragen die beide Seiten interessieren und die Ausbreitung der Möglichkeiten des Kulturaustausches. Die wirksamsten Mittel der Kontaktaufnahme und ihrer Weiterentwicklung sind – so Professor Bognár – die ungarischen Vereine im Westen, die Redaktionen, die von zu Hause geschickten Bücher und Zeitschriften und die Künstler-, bezw. Wissenschaftler-Delegationen, und selbstverständlich die persönlichen Kontakte. Der Weltbund drängt durchaus nicht darauf – wie dies einige glauben – dass die im Ausland lebenden Ungarn repatriieren, er möchte, im Gegenteil, dass sie zu ehrenvollen Bürgern ihrer gewählten Heimat werden, aber gleichzeitig auch Ungarn bleiben und dadurch das ethnologische Bild des Aufnahme-Landes und ebenso den kulturell menschlichen Horizont der alten Heimat bereichern.

Auf die Frage, ob man Kontakte auch mit jenen emigrierten Schriftstellern und Politikern sucht, die vor der Befreiung zu Hause eine anerkanntswürdige schöpferische Tätigkeit führten, draussen aber gegen die Gesellschaftsordnung in der Heimat Stellung nahmen, antwortete Professor Bognár: „Wir trachten uns mit jedermann zu verständigen und einander näher zu kommen. Dieses Bestreben bringt nicht immer Erfolge, besonders im Falle jener Flüchtlinge nach 1945, die auch nach ihrer Auswanderung sich mit Politik beschäftigten. (...) Zwischen 1948 und 1960 war auch von der Seite der Heimat eine gewisse Verschlüssung festzustellen; es ist einmal so, solange ein neues System sich nicht konsolidiert, erregen die Kontakte mit dem Ausland eine gewisse Furcht, die Leiter befürchten, dass die alten und fremden Normen- und Wertsysteme das neue zum Wanken bringen könnten. Die Kontakte mit der ungarischen Diaspora waren schon immer von zwei Faktoren beeinflusst: die innere Stabilität des Landes und seine äussere, internationale Beurteilung. Seitdem diese günstig sind, änderten auch solche politische Flüchtlinge ihr Verhalten, die früher zu keinem Kontakt geneigt waren. So zum Beispiel der Schriftsteller und Essayist László CS. SZABÓ, der schon zweimal zum Besuch zu Hause war oder der frühere Ministerpräsident Ferenc NAGY dessen Besuch nach Hause von ihm und auch unsererseits vorbereitet war und seine Reise nur infolge seines unerwarteten Todes unterblieb. Aber ich könnte auch Aladár SZEGEDY-MASZÁK unseren früheren Botschafter in Washington oder Arthur KÁRÁSZ, einen früheren Leiter der Nationalen Bauernpartei erwähnen, die seit einiger Zeit regelmässig unsere Gäste sind. Andererseits gelang es mit bedeutenden Schriftstellern – wie Sándor MÁRAI oder Zoltán SZABÓ – noch nicht entsprechende Kontakte herzustellen.“

Professor BOGNÁR ist übrigens der Meinung, dass die Repräsentanten unserer Heimat brauchen nicht in allen Fragen mit den politischen Emigranten sich zu verständigen; wichtig ist, dass wir in gewissen wesentlichen Fragen – bezüglich der unmittelbaren Zukunft des Ungarntums und der Entwicklung seiner Kultur – auf gleichen oder nahestehenden Standpunkt kommen. Und selbstverständlich dürfen auch wir nicht vergessen, dass ein Teil der Ende der vierziger Jahre geflüchteten Politiker nach solchen Geschehnissen fort mussten die sie mit Recht als ungerecht empfanden.

József BÁNK, Erzbischof, Diözesanbischof von Vác wirkte in der Mitte der sechziger Jahre noch in Győr. In diesem Komitat war Pfarrer Lajos HARSÁNYI neben Sándor SÍK und László MÉCS der bekannteste katholische Dichter. Als Bischof fungierend fand József BÁNK die bis heute nicht publizierte Autobiographie von HARSÁNYI. In unserer Nummer veröffentlichen wir aus dieser einige Auszüge. Der Dichter erzählt wie poetisch Dezső KOSZTOLANYI über die katholische Religion dachte, KOSZTOLANYI, der einer der grössten ungarischen Lyriker des beginnenden zwanzigsten Jahrhunderts war; er lässt Erinnerungen mit bedeutenden ungarischen Autoren – Sándor MÁRAI, Gyula ILLYÉS, Ferenc HERCZEG – aufleben. Zuletzt publizieren wir einige nach der Befreiung geschriebene Notizen des Dichters. Sich an die Materialisten wendend, schreibt er: „Wenn Sie mit der sozialen Weltanschauung der ka-

tholischen Religion im klaren wären – die übrigens in vieler Hinsicht mit der Ihrigen verwandt ist – könnten Sie unsererseits mit Zugeständnissen rechnen und könnten leichter unseren sozialistischen Staat aufbauen. Aber auch Sie müssen nachgeben. Sie müssen die Dialektik Ihres Materialismus klar deuten und dadurch zu unserer idealistischen Weltanschauung eine Tür öffnen. Schliesslich ist auch Ihr Ziel die Erreichung des idealen Menschen!“

Wir publizieren ein Geschichts-Essay von György RÓNAY über das Zeitalter von König Stephan dem Heiligen. Ferenc SINKÓ schreibt über das Schicksal der Erinnerungen von König László dem Heiligen im 16. und 17. Jahrhundert. Das Illustrationsmaterial unserer Nummer bilden die Graphiken der namhaften Malerin Piroska SZÁNTÓ, die sie für die ungarische Missale zeichnete.

Im Monat August hätte István BIBÓ, der vor drei Jahren verstorbene namhafte Wissenschaftler und Politologe sein siebzigstes Lebensjahr vollendet. Zádor TORDAI, der namhafte Philosoph schildert seine Ansichten über die Konzeption des István BIBÓ über die Teilung der Mächte, sich auf ein früheres Essay von BIBÓ beziehend, das im Jahre 1980 in der August-Nummer der *Vigilia* erschienen war.

(Károly DOROMBY)

CONTENTS

Different statistics register about 15 million people who speak Hungarian as their mother-tongue. Out of these 15 million nearly 11 million live in Hungary; the others can be found over the frontier. As a consequence of the peace-treaties after World Wars I and II, about 3 million Hungarians live in the frontier regions of the neighbouring countries and approximately one million and a half on the western hemisphere, in Western Europe, North and South America and Australia. It is ten years now that the so called mother-tongue movement was started in Hungary in order to preserve the mother-tongue, the cultural heritage and traditions of the Hungarians living abroad. The pillars of the movement are the Mother-Tongue Conferences organized every four years. The fourth conference will be held this month and more than a hundred guests, writers, scientists, teachers are expected from the neighbouring countries and from the West.

The material of our present issue is centered mainly round the conference. We review a book titled *The Anthology of Hungarian Poets in the West* and published this spring in Switzerland by the European Protestant Open University. We launch the series in which the best Hungarian poets from the West will be introduced. Now Tamás TÚZ from Canada is presented to the readers by László RÓNAY. He writes in connection with Tamás TÚZ's poetry: „One line in the poetry of the Hungarian emigrants is characterized by closing and introversion; opposed to reality, only in the depths of soul can the poet find the world that is worth expressing and bequeathing to those who read poems in Hungarian. 'I seclude to the heart of the matter for good', Tamás TÚZ writes in his poem titled *Murderous Metaphor*, and his is not only the stereotype gesture of the poet ready to escape from reality but it is the natural reaction of the poet choosing the lot of the emigrants, it is the right attitude for preserving his own traditions.“ We present a selection from the works of Hungarian writers in the West. We publish an essay on Graham Greene by Győző HATÁR from London and you can read a passage from a novel in progress by Graham GREENE, for which it is the first time to be published apart from its English original.

On the occasion of the fourth Mother-Tongue Conference our correspondent András B. BÁLINT interviewed József BOGNÁR, member of the Academy, manager of the Research Institute of World Economy, president of the World Federation of Hungarians. The federation was founded more than fifty years ago and its contemporary tasks are to nurse the relations with Hungarians living in the West and to carry on the dialogue about questions which are important to both parties and about the possibilities of extending the cultural exchange. Professor Bognar says that the most effective means of forming and developing relations are the associations and editorial offices working in the West, books, periodicals, deputations of artists and scientists from Hungary and of course the personal relationships. The federation is far from urging Hungarians living abroad to repatriate, as it is believed to do so by some people; on the contrary, it wishes them to become loyal citizens of the country of their choice but at the same time to remain Hungarian, thus enriching both the ethnology of that country and the cultural and human horizon of Hungary.

We asked the professor if they try to establish contact with those emigrant writers and politicians whose works and social activity in Hungary before 1945 are commendable but who, after leaving Hungary, raised their voices against our political system. The professor answered, „We try to make ourselves under-

stood by everybody and to advance each other. We don't always succeed in doing so, mainly with those who emigrated after 1945 and engaged in politics even after their emigration. (...) Between 1948 and 1960 a certain reserved attitude could be experienced on the Hungarian side, too; anyway, when a new order hasn't become consolidated yet, it fears wide-ranging external relations and the leaders are afraid of the possibility that the old and strange scales of values and norms may shake the new ones. The relations with the Hungarians over the frontier have always been influenced by two factors, namely the inner stability of the country and her international estimation. Since these became favourable even those refugees have altered their course who didn't want to establish any contacts earlier. We can mention e.g. László CS. SZABÓ, the writer, who has already been home twice, or Ferenc NAGY, the sometime prime minister from the Small-holders' Party, whose coming home prepared both by him and us was prevented only by his sudden death. And just think of Aladár SZEGEDY-MASZÁK, our sometime ambassador in Washington or Arthur KÁRÁSZ, the business executive of the National Peasants' Party, who have been our regular visitors for some time. But at the same time we have not managed to get in touch with excellent writers such as Sándor MÁRAI and Zoltán SZABÓ yet." The professor thinks that the representatives of our country needn't come to an understanding with the political emigrants in every respect; the main point is that we should hold the same or nearly the same view on important questions such as the near future and the cultural development of the Hungarian nation. Of course we mustn't forget that some of the politicians escaping in the late 40s were forced to go after events which they might well consider unjust, the professor added.

Archbishop József BÁNK was on service in Győr in the middle of the 1960ies. Lajos HARSÁNYI one of the best-known Catholic poets besides Sándor SÍK and László MÉCS was a parson in this county. While doing his duty József BÁNK found HARSÁNYI's autobiography, which hasn't been published yet. In our present issue you can read some passages of this autobiography. The poet tells us how poetically Dezső KOSZTOLÁNYI, one of the greatest Hungarian poets at the beginning of our century thought about Catholic religion. He comments on the view according to which artists are pathological and wakes his memories of famous writers such as Sándor MÁRAI, Gyula ILLYES, Ferenc HERCZEG. Finally we are publishing one of his notes written after 1945 in which he is arguing with the materialists. Here he writes, „If you understood the social outlook of Catholic religion, you could reckon on our concessions and we could build up our socialist society with less difficulty. But you must make some concessions, too. You must attain the clear interpretation of the dialectics of your materialism, which opens up the way towards our ideal world view. You too are aiming at the ideal man, aren't you?"

Apart from these we publish György RÓNAY's historical essay on the age of our first king Saint Stephen, its title being *Our First Saints*. You can read the first part of Ferenc SINKÓ's study titled *What Happened to the Saint Ladislas Relics in the 16th and 17th Centuries*. Our issue is illustrated by the well-known Hungarian paintress Piroska SZÁNTÓ, the drawings are from the Hungarian Missal.

István BIBÓ, the political scientist, who died three years ago, would be 70 in August. Zádor TORDAI, the well-known philosopher tells about Bibó's idea of how to share power. His article is titled *The Bounds of Theory*. He refers to Bibó's inaugural address at the Academy published in the *Vigilia* in August 1980.

(Katalin BERÉNYI)

SOMMARIO

Le varie statistiche registrano circa quindici milioni di persone di madrelingua ungherese. Di questi quasi undici milioni vivono in Ungheria, il resto oltre i confini; buoni tre milioni, in seguito ai trattati di pace della prima, rispettivamente la seconda guerra mondiale, nei territori dei paesi limitrofi, e circa un milione e mezzo nell'emisfero occidentale: nell'Europa occidentale, nelle due Americhe e in Australia. Per mantenere le tradizioni e l'eredità culturale della lingua materna, che legano gli Ungheresi all'estero con la madrepatria, è stato creato già dieci anni fa il cosiddetto movimento della madrelingua, fondato, come su solidi pilastri, sulle Conferenze della Madrelingua, organizzate ogni quattro anni. In questo mese si terrà la quarta conferenza, alla quale sono attesi più di cento ospiti, scrittori, scienziati, insegnanti, dai Paesi vicini e dall'Occidente.

Gli articoli del presente numero si riferiscono in gran parte alla conferenza. Presentiamo l'«Antologia dei Poeti Ungheresi in Occidente, 1980» apparsa questa primavera in Svizzera, edita dalla Libera Università Protestante Europea. Iniziamo una serie nella quale menzioniamo i migliori poeti ungheresi in oc-

cidente: in questo numero László RÓNAY presenta ai lettori Tamás TÚZ, che vive in Canada. In merito all'arte di Túz egli scrive: „La chiusura in sé stessi è una caratteristica di un certo tipo di poesia dell'emigrazione: il poeta, rispetto al mondo esterno, trova solo nel profondo dell'anima il mondo che egli considera meritevole di essere espresso e tramandato a coloro che leggono poesie ungheresi. Mi ritiro definitivamente nell'interno della materia" dice Tamás TÚZ nella poesia «*Metafora letale*», e questo non è soltanto il gesto stereotipato del lirico pronto a rifuggire il mondo, ma la reazione naturale del poeta che sceglie la sorte dell'emigrante". Porgiamo una scelta delle opere di scrittori ungheresi in occidente. Pubblichiamo un saggio di Győző HATÁR, vivente a Londra, su Graham GREENE, nonché un brano del nuovo romanzo di questi, in preparazione, che appare per primo in VIGILIA in lingua diversa dall'inglese.

In occasione della IV.a Conferenza della Madrelingua il nostro collaboratore András B. BÁLINT ha intervistato l'accademico József BOGNÁR, direttore dell'Istituto di Ricerche per l'Economia Mondiale e presidente dell'Unione Mondiale degli Ungheresi. Questa è sorta più di cinquant'anni fa e il suo compito odierno è di curare i rapporti con le diaspore e mantenere il dialogo sui problemi che interessano ambedue le parti, nonché aumentare le possibilità di scambi culturali. I mezzi più efficaci per allacciare e mantenere i contatti, dice il professore, sono le associazioni e le edizioni in funzione all'estero, i libri, le riviste e le delegazioni di artisti e scienziati, e naturalmente i contatti personali. L'Unione Mondiale non auspica affatto, come molti credono, il ritorno in Patria degli Ungheresi all'estero, ma vorrebbe invece che, pur divenendo onesti cittadini del Paese scelto, essi rimangano nello stesso tempo ungheresi, arricchendo con ciò il quadro etnologico del Paese che li ospita e l'orizzonte umano - culturale della Madrepatria.

Alla nostra domanda, se si cercassero contatti con gli scrittori e uomini politici emigrati che, meritevoli di riconoscimento per l'opera svolta in Ungheria prima della liberazione, all'estero invece avevano alzato la voce contro il sistema ungherese, il professore rispose: „Noi cerchiamo la comprensione e l'avvicinamento con tutti. Ciò non ci riesce sempre, specialmente con gli emigrati dopo il 1945 che poi si occuparono di politica. (...) Tra il 1948 e il 1960 bisogna ammettere una certa chiusura anche da parte ungherese, dato che allora il nuovo sistema non era ancora consolidato e i dirigenti temevano i contatti con l'estero per paura che i vecchi sistemi, validi in occidente, potessero scuotere quelli nuovi. Sui contatti da mantenere con gli Ungheresi all'estero hanno sempre influito due fattori: la stabilità interna del Paese e il giudizio estero, internazionale. Da quando quest'ultimo è positivo hanno cambiato comportamento anche alcuni emigrati politici che prima non erano disposti ad alcun contatto. Per esempio lo scrittore László CS. SZABÓ, tornato già due volte in Ungheria, o l'ex-primo ministro Ferenc Nagy, del Partito dei Piccoli Proprietari Rurali, la cui visita, già preparata da noi e da lui stesso, è stata sventata soltanto dalla sua scomparsa improvvisa. Ma potremmo menzionare anche Aladár SZEGEDY-MASZÁK, ex-ambasciatore ungherese a Washington, oppure Arthur KÁRÁSZ, economo del Partito Nazionale Contadino, che da tempo sono spesso nostri ospiti. Non siamo però ancora riusciti ad allacciare debiti contatti con insigni scrittori come Sándor MÁRAI o Zoltán SZABÓ". Secondo il professore i rappresentanti dell'Ungheria non devono mirare a raggiungere a tutti i costi pareri uguali su ogni questione, con gli emigrati politici: l'essenziale è di arrivare a punti di vista concordi, o almeno simili, su alcuni problemi fondamentali, come il prossimo avvenire della comunità ungherese e il suo sviluppo culturale. Certo che anche noi non dobbiamo dimenticare che una parte degli emigrati politici fuggiti alla fine degli anni '40 erano stati costretti ad andarsene in seguito ad avvenimenti che a buon diritto potevano considerare ingiusti.

L'arcivescovo József BÁNK era in funzione a Győr negli anni sessanta. In quella provincia era stato parroco Lajos HARSÁNYI, uno dei più noti poeti cattolici ungheresi, accanto a Sándor SÍK e László MÉCS. József Bánk, durante il suo lavoro vescovile, trovò l'autobiografia di HARSÁNYI, finora inedita. In questo numero ne presentiamo alcuni brani. Il poeta racconta quale opinione poetica abbia avuto della religione cattolica Dezső KOSZTOLÁNYI, uno dei maggiori lirici ungheresi del principio secolo: fa delle osservazioni sull'opinione che gli artisti siano anormali, riassume i suoi ricordi inerenti grandi scrittori come Sándor MÁRAI, Gyula ILLYÉS, Ferenc HERCZEG. Infine pubblichiamo una glossa, scritta dopo la liberazione, in cui discute con i materialisti. Egli scrive: „Se venissero in chiaro con l'ideologia sociale della religione cattolica, che in molte cose è simile alla loro, potrebbero contare su concessioni da parte nostra e si potrebbe costruire più facilmente il nostro Stato socialista. Ma anche loro devono concedere qualcosa. Devono arrivare a un'interpretazione chiara della dialettica materialista, che apre una porta sulla nostra ideologia idealistica. Infatti, pure il loro fine è l'uomo ideale!" Presentiamo inoltre un lavoro storico di György RÓNAY su Santo Stefano re, dal titolo «I nostri primi Santi», e la prima parte del saggio di Ferenc SINKÓ su «La sorte dei cimeli di San Ladislao nei secoli XVI.o e XVII.o». Il materiale illustrativo del presente numero è composto dai disegni della nota pittrice Piroška SZÁNTÓ eseguiti per il Missale Ungherese.

In agosto compirebbe i settant'anni István BIBÓ, politologo e scienziato. L'insigne filosofo Zádor TORDAI espone il suo parere sulla concezione di Bibó in merito alla divisione del potere, col titolo «I limiti della teoria», riferendosi al discorso di ricevimento di Bibó all'Accademia, apparso nel numero di agosto del 1980 in Vigilia.

(Brita FRANCHI)

A Vigilia postájából

A HITTANI KONGREGÁCIÓ NYILATKOZATA AZ EUTANÁZIÁRÓL (1980. novemberi számunk)

A Vigilia múlt év novemberi számában „A Hittani Kongregáció nyilatkozata az eutanáziáról” című írásban az alábbi hivatkozás történik: Nem fogadható el Takács Tibor véleménye, mely szerint a marxista filozófia a társadalmi érdekeket előbbrevalónak tartja az egyéni érdekeknel, és ebből kifolyólag a passzív eutanáziának lehet létjogosultsága. Mivel a bíráló megjegyzés engem illet, megpróbálok erre magyarázatot adni.

A marxista filozófia a társadalom elsőbbségét betű szerint valóban nem mondja ki, hanem a társadalmi és egyéni érdekek összeegyeztetését hangsúlyozza. De a gyakorlat sokszor mást mutat, mert szélsőséges szituációkban a két érdeket összeegyeztetni nem lehet, és ilyenkor minden ideológia, vallás, rendszer a közösséget részesíti előnyben... Még Isten is feláldozta Fiát az emberiség érdekében.

Társadalmi érdekből nem történnek-e minduntalan egyéni korlátozások, nem kell-e rendőrnök, tűzoltónak, mentőnek a közösség ügyében egészségét, életét is kockáztatni? Nem kötelessége-e mindenkinek fegyvert fogni a haza védelmében, vagy bármikor, ha a politikai helyzet úgy kívánja?

És vajon minden embernek, mindig annyira nagy érdeke-e a közösség, vagy valamely eszme védelme, hogy épségét, egyetlen életét is feláldozza értük? Teljesen önkéntesen ilyen nagy áldozatot valószínűleg kevesen hoznak, mert hősök, mártírok, vértanúk nem mindennap születnek. Ha pedig nem így történik, akkor máris társadalmi alárendelésről van szó!

A haldoklás is rendkívüli állapot, az élők társadalma ilyenkor is előbbre való volna az éppen távozóknél. De érdekellentét itt legtöbbször nincs is, mert a halálosan beteg egyének nem lehet érdeke a minél hosszabb ideig tartó testi-lelki gyötörődés. A passzív eutanázia tehát tulajdonképpen nem volna más, mint az érdekek józan egyeztetése az élet legszélsőségesebb helyzetében...

Dr. Takács Tibor
orvos

KARÁCSONYI VERS A XII. SZÁZADBÓL (1980. decemberi számunk)

Mindig nagy örömmel olvastam folyóiratuk néprajzi vonatkozású cikkeit, s a mostani írást is Hegedűs Lajos tollából. Igen kedves dolog volt az eredetiről készült képet is mellékelni. Hiányolom viszont, hogy nem történt a cikkben kísérlet annak a megállapítására, hogy az ország mely vidékéről való lehet. Véleményem szerint magából a szövegből lehet erre következtetni: valahonnan a kárpáti hegyi pásztorok köréből, a Felvidékről vagy a Kárpátaljáról. Az eredetiben ugyanis olvasható: „Kelly Fel Fedor”. A modern átírásban azonban így szerepel: „Kellj fel, földes (földműves)”. Honnan ez a magyarázat: földes (földműves) – mikor a vers elején világosan ott van: „Hej Pásztorok”. (A szerző eléggé bizonytalan, amikor így ír: „Csak következtetni lehet, hogy a vers leírói valószínűleg birkapásztorok voltak”.)

A Fedor szó keresztnév, a Teodor (Tódor, Tivadar) név szláv (ruténos) alakja. Szláv hangzású a Jankó is (néhány sorral alább), egy magyar pásztorfiú inkább Jancsi vagy Jani. A Fedor-Dóra alak még szójátéknak is felfogható, mivel a Dóra a Teodor név női alakja, s mindkettő jelentése: Isten ajándéka.

Az eredeti szöveg és a modern átírás még további vitatható kérdéseket vet fel, de ezekre már nem kívánok itt kitérni.

Dr. Sasvári László

Tallózó KAZINCZY FERENC: UTAZÁSIM PANNONHALMA, 1831. (1981. februári számunk)

A Pannonhalma elnevezést a közvélemény általában Kazinczy Ferencnek tulajdonítja, s 1823-at szokták emlegetni a név első előfordulása évének. Valóban, Kazinczynak 1823. december 20-án Guzmicschov írt levele címlapján találkoznak a Pannonhalma névvel: *Tisztelendő Guzmics Izidor Theológiai Professor Urnak Pest, Győr, Pannonhalmán.*

A Földrajzi Nevek Etimológiai Szótára (Kiss Lajos, 1980) a Pannonhalma címszó alatt nyilván e levélre gondolva írja: „... Pannonhegyé-t Kazinczy Ferenc formálta át Pannonhalmá-ra (vö. Széphalom)”. Ez évi februári számában a Vigilia Tallózó rovata a Kazinczy-szemelvény bevezetésében is ilyenképpen szól a kérdéssről.

De Guzmics Izidor kéziratoss hagyatékának múlt évi újrendezése közben kiderült, hogy korábbra visszamehetünk a név eredetét illetően. Ugyanis a *Guzmics ifjúságá-*

nak emlékei* felirattal ellátott kis levélsomóban van Guzmicsnak egy 1809-ben bátyjához írt levele, amelyet már a Pannonhalma elnevezéssel keltez. A jellegzetes familiáris hangú levél befejező részletét itt közöljük:

... *Én ismét Győri Professor maradtam, et tertiae Grammaticae scholam docebo, ac proin ducam meos. Az óráim helyébe melyet részént, ne hogy a Franciák tölem elragadják, részént mivel nagyon hibás volt 18 fr a Franciáknak városunkba béjöetele előtt eladtam, most mást vettem 35 forintokon, igen jó órákat; az óra t. i. úgy szükséges a Professornak, mint fél esztendő gyermekeknek a téj. Kérlek édes Bácsim! a' taval ígért látogatásod hajtsd végre még az idén, mert hidd el igen óhajtlak már egyszer látni Hölgyeddel, azon ismeretlen atyáival, kit tisztelek, együtt. Tisztelem, és kezeit csókolom édes Atyáknak is, el-várom ötlet is veletek! Már másodikat harangoztak nálunk az ebédre, többet nem irhatok. Adjon Isten jó etyepetyét mindnyájunknak. Éljetek boldogságban, és szeressétek a' titeket szerető*

Izidórt

Pannoni Halmán Mindszent havának

23 napján 1809

Írd meg, kaptad-e Levelemet, három négy nap alatt Győrbre leszek bizonyly oda tituláld. A kis Palit is jövendő Deákomat tsókolom, de beszélleni előbb tanítsd meg magad...

Guzmics ekkor még csak fogadalmas növendék; az akkori szokás szerint Győrött tanít a bencés rend gimnáziumában, mint a levél latin betétjéből látjuk, a harmadik grammatikai osztályban.

A következő adat 11 évet várat magára. 1870 január 1-én a Tudományos Gyűjtemény redactora, Thaisz András és kiadója, Trattner János Tamás nyomtatott levelet küldenek Guzmicsnak (és nyilván más tudós férfiaknak is), melyben kéri, hogy *időről időre beküldendő tudós Értekezései*'s más annak irányával megegyező *Munkái által gyarapítani méltóztassék ezt a Nemzeti Literaturának gyarapítására leghathatósabbán törekedő Intézetet*. A levél kézzel írott címzése:

Nagy Tiszteletű, Tudós Guzmics Izidor Urnak, a Sz. Theologia Professorának s a' Tudományok barátjának Pannonhalmán

Időrendben a bevezetőben már idézett Kazinczy-levél, illetve a levél címzése 1823-ból származik. Guzmics 1824. február 9-én válaszol Kazinczynak, de ez a levél még *Pannonia hegyén* kelt; csak 1824. március 15-én kelt levelét írja így alá: *Pannonhalmán*. Ehhez az aláíráshoz Guzmics csillagos jegyzetben ezt írja Kazinczynak:

Pannonhalma erántad támadt szeretetemből származott még Pesten; azonban senki olly állhatatosan nem él vele, mint Trattner.

Guzmics 1812–1815 között a pesti központi papnevelőben volt és az egyetemen hittudományi tanulmányokat végzett. Ő erre az időre teszi 1824-ben a Pannonhalma név születését. Mint láttuk azonban, rosszul emlékszik: már 1809-ben megszületett az elnevezés. Pesti tartózkodása alatt nyilván felújította, s ismerősei körében kezdett a név terjedni. A Kazinczyval folytatott levelezésben azután 1824-től kezdve szinte általánossá válik náluk.

Szabó Flóris
főkönyvtáros
Pannonhalma

* Könyvtári jelzete: BK 127/I. 11.

Haza és nagyvilág

Szennay András kiténtetése

A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa Szennay András pannonhalmi bencés főapátnak, a Hittudományi Akadémia alapvető hittudományi tanszéke professzorának, a Teológia felelős szerkesztőjének az állam és a katolikus egyház együttműködésének fejlesztése, valamint a bencés rend társadalmi beilleszkedése terén végzett kimagasló tevékenysége elismeréseként, 60. születésnapja alkalmából a Magyar Népköztársaság Zászlórendjét adományozta.

A kiténtetést Losonczy Pál, az Elnöki Tanács elnöke június 1-én délelőtt adta át a Parlamentben. Jelen volt Lékai László bíboros, esztergomi érsek, a Magyar Katolikus Püspöki Kar elnöke és Miklós Imre államtitkár, az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke.

Szentágotthai János a Pápai Tudományos Akadémia tagja

II. János Pál pápa május 12-én a nemzetközi tudományos élet tizenhárom kiváló képviselőjét a Pápai Tudományos Akadémia tagjaivá nevezte ki. Köztük Szentágotthai János egyetemi tanár, Kossuth- és Állami-díjas orvosprofesszor, a Magyar Tudományos Akadémia elnökét. 1970 óta már volt egy magyar tagja az Akadémiának Szent-Györgyi Albert Nobel-díjas professzor személyében, aki jelenleg az Egyesült Államokban él és dolgozik. A Pápai Tudományos Akadémia a most kinevezett tudósokkal – szabályzata szerint – elérte teljes taglétszámát, a hetvenet. XII. Pius pápa rendelkezése értelmében az „excellenciás” cím jár nekik.

SZÁMUNK ÍRÓI

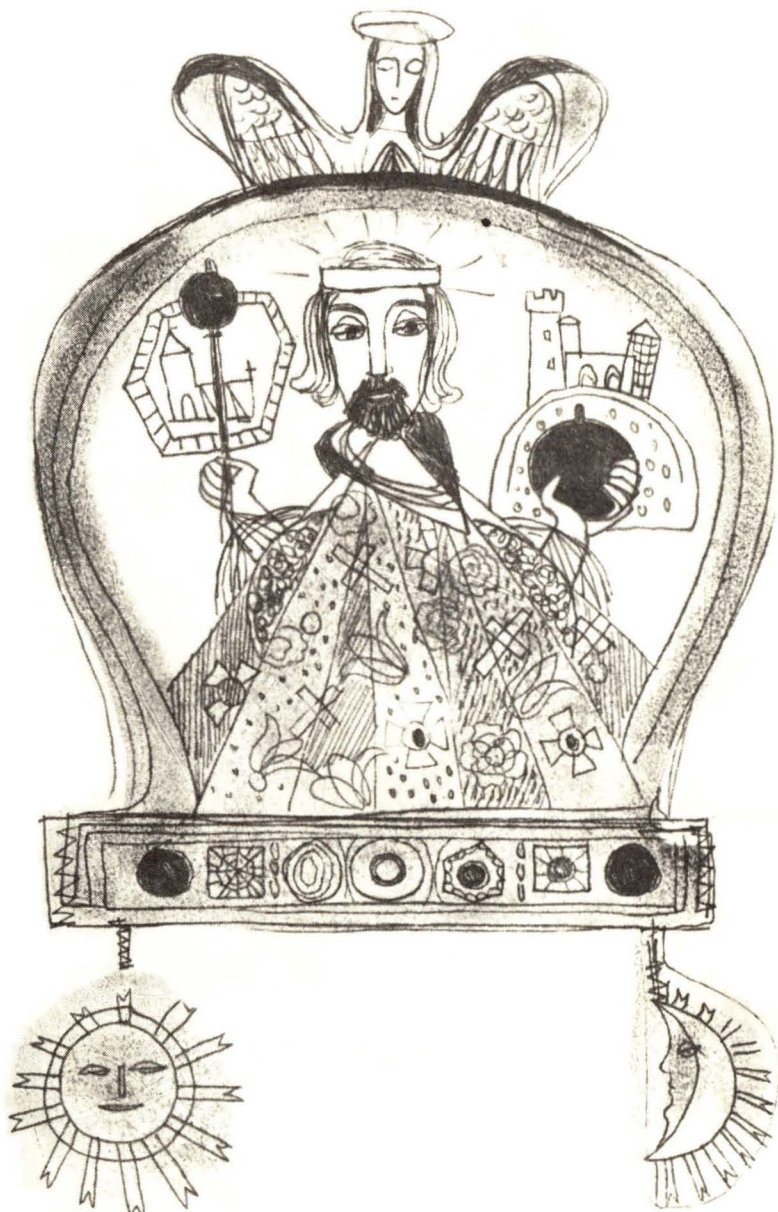
HATÁR GYŐZŐ író, költő, színikritikus, műfordító. Londonban él. 1945 után a következő munkái jelentek meg Magyarországon: *Liturgikon* (versek, 1948); *Heliane* (regény, 1948); *Cinkékönyv* (mese, 1956). Legutóbb, 1980. novemberi számunkban új verseiből közöltünk.

KESZFI ISTVÁN költő, Párizsban él. Versei lapunk 1980. áprilisi számában olvashatók.

NAGY KÁZMÉR újságíró, író. *Az én Ausztráliám* című könyve 1976-ban a Gondolat Kiadónál jelent meg. Múlt év decemberi számunkban található „Ázsiai teológia felé?” című írása.

TORDAI ZÁDOR filozófus, az MTA Filozófiai Intézetének tudományos munkatársa. 1973. szeptemberi számunkban írt tanulmányt „Miért érdekli Önt, mint marxistát. Teilhard de Chardin?” címmel, melyet később Teilhard de Chardin Az emberi jelenség c. könyvének bevezetőjeként a Gondolat Kiadó gondozásában publikált; a könyv második kiadása 1980-ban jelent meg.

Itt hívjuk fel olvasóink és az érdeklődők figyelmét arra, hogy lapunk régebbi számai a Vigilia Kiadóhivatalában megvásárolhatók.

Szántó Piroska:

Szent István király a Magyar Miskönyvből